

Vilniaus universitetas

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

EUROPOS STUDIJŲ MAGISTRO PROGRAMA

Gabrielius Čiaglys

II kurso studentas

**Serbija tarp dviejų konkuruojančių galių : kas paaiškina mažos
Balkanų valstybės sprendimą užsienio politikoje laviruoti tarp ES ir
Kinijos?**

MAGISTRINIS DARBAS

Darbo vadovas: prof. dr. Gediminas Vitkus

Vilnius, 2024

MAGISTRINIO DARBO PRIEŠLAPIS

Magistrinio darbo vadovo/ės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

..... Gediminas Vitkus
(data) (v., pavardė) (parašas)

Magistrinis darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data) (Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistrinio darbo recenzentas/ė:

.....
(v., pavardė)

Magistrinių darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

Čiaglys, G., *Serbija tarp dviejų konkuruojančių galių : kas paaiškina mažos Balkanų valstybės sprendimą užsienio politikoje laviruoti tarp ES ir Kinijos?* : Europos studijų magistro programos, magistrinis darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas prof. dr. Gediminas Vitkus. – V., 2024. – 75 p.

Reikšminiai žodžiai : užsienio politikos kryptis, laviravimo/balansavimo/manevravimo strategija, „pastogės“ (*shelter*) teorija, ekonominė „pastogė“, politinė „pastogė“, visuomeninė „pastogė“, „Juostos ir Kelio“ (BRI) iniciatyva, Berlyno procesas, Kosovo valstybingumo statusas.

Šiame magistriniame darbe nagrinėjama kokie veiksniai labiausiai sąlygojo Serbijos užsienio politikos kryptį, orientuotą į laviravimą tarp ES ir Kinijos. Šis Serbijos užsienio politikos strategijos atvejis tiriamas atsižvelgiant į Balkanų šalies santykį su pastaraisiais veikėjais ekonomikos, politikos ir visuomeninėje sferose. Pirmiausia darbe pristatomi mažųjų valstybių užsienio politiką apibrėžiantys teoriniai aiškinimai. Tuomet aprašoma tyrime naudojama „pastogės“ teorinė prieiga, stengiantis parodyti jos privalumus lyginant su klasikinėmis tarptautinių santykių teorijomis. Remiantis šios teorijos bruožais formuluojamos hipotezės, skirtos tirti potencialius veiksnius, sąlygojančius Serbijos užsienio politikos pobūdį. Pateikiama išsami Serbijos ekonominių santykių, diplomatinių derybų dėl Kosovo statuso ir visuomenės vertinimo Kinijos ir ES atžvilgiu analizė. Ji parodo, kad Serbijos ekonominiai santykiai su ES ir Kinija turėjo mažiausią poveikį jų pasirinkimui laviruoti, diplomatinės paramos ir tvirtesnių derybinių pozicijų siekis Kosovo ginče turėjo didžiausią įtaką jų užsienio politikai, o visuomenės požiūris į minėtus veikėjus buvo aktyviai paveiktas valdžios elito, todėl taip pat dalinai koregavo užsienio politikos poreikius.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas „Serbija tarp dviejų konkuruojančių galių : kas paaiškina mažos Balkanų valstybės sprendimą užsienio politikoje laviruoti tarp ES ir Kinijos?“ yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Gabrielius Čiaglys

Turinys

Įvadas	7
Literatūros apžvalga.....	9
1. Teoriniai mažųjų valstybių politikos aiškinimai.....	16
1.1. Teorinis pagrindas.....	16
1.2. Mažosios valstybės tarptautinių santykių aiškinimų kontekste.....	17
1.3. „Pastogės“ (<i>shelter</i>) teorinis pagrindas.....	20
1.3.1. Ekonominė „pastogė“	21
1.3.2. Politinė „pastogė“.....	22
1.3.3. Visuomeninė „pastogė“.....	23
1.4. Teorinės dalies apibendrinimas.....	24
2. Metodologija.....	24
3. Serbija ir jos užsienio politikos ypatybės.....	26
3.1. Serbija kaip mažoji valstybė.....	26
3.2. Serbijos ekonominiai interesai.....	28
3.2.1. Bendra veikla ekonominiuose formatuose.....	29
3.2.2. Prekybos santykiai.....	32
3.2.3. Investicijos ir finansinė parama.....	34
3.2.4. Ekonominės naudos naratyvas – balansavimo strategijos priemonė.....	40
3.3. Kosovo nepriklausomybės klausimas ir integracija į ES.....	42
3.3.1. Kinijos diplomatinė parama Serbijai ir Kosovo klausimas.....	43
3.3.2. Serbijos dialogas su ES ir derybos dėl Kosovo statuso.....	46
3.3.3. Kosovo statusas – Serbijos balansavimo strategijos įrankis.....	50
3.4. Visuomenės suvokimas ir Serbijos užsienio santykiai.....	54
3.4.1. Mažėjančios simpatijos ES.....	55
3.4.2. Ryškėjantis palaikymas Kinijai.....	59
Išvados.....	61

Literatūros sąrašas.....	65
Summary.....	74

Ivadas

Per pastaruosius du dešimtmečius Serbijos reikšmė Vakarų Balkanų regione vis stiprėjo, todėl ji daug kartų atsidūrė didžiųjų valstybių interesų sankirtoje. Visgi būdama maža, pažeidžiama šalis, ji laikui bėgant vykdė daug skirtingų politikos sričių užsienio santykiuose. Kaip Jugoslavijos dalis Šaltojo karo metais ji tarnavo kaip buferinė zona tarp Rytų ir Vakarų, dešimtajame dešimtmetyje vykdė izoliacinę užsienio politiką, o po režimo pasikeitimo 2000 m. - rodė atsivėrimo Vakarams ženklus.¹ Atrodo, kad per visą tą laiką Serbija negalėjo aiškiai apibrėžti savo prioritetų. Dėl to jos užsienio politika dažnai atrodė dviprasmiška, nenuosekli, be aiškių tikslų. Be to, dėl aiškos strategijos nebuvimo jos užsienio politikos kryptis ir tikslai dažnai priklausė nuo politinio elito valios ir buvo lengvai koreguojami. Taip buvo ir dėl to, kad Serbijos užsienio politiką jau ilgą laiką apibrėžė esminės pasirinkimo dilemos, apimančios valstybės formą, Kosovo klausimą, ir siekį išlaikyti pusiausvyrą tarp pagrindinių Balkanuose esančių veikėjų: Vakarų, Rusijos ir Kinijos.

Galiausiai Kosovui tapus nepriklausomu 2009 m., Serbijos prezidentas Borisas Tadičius paskelbė, kad Serbijos užsienio politika remsis keturiais ramsčiais: gerais santykiais su ES, JAV, Kinija ir Rusija. Taip jis siekė palaikyti glaudžius ryšius su visomis šiomis galiomis tuo pačiu metu, nors jų interesai daugeliu klausimų skiriasi ir dažnai net visiškai priešingi. Primygtinai reikalaujama palaikyti glaudžius santykius su visais keturiais veikėjais tuo pačiu metu ir išlaikyti juos visus šalia savęs, Serbija turėjo išlaikyti pusiausvyrą tarp šių veikėjų, kadangi siekė plėtoti glaudžius santykius ir bendradarbiavimą su kiekvienu, o tai kelė įtarumą ir galimą nepasitikėjimą kitiems veikėjams.

Kiek vėliau – nuo 2012 m. - šalies užsienio ir saugumo politika formavosi aplink beveik absoliučią valdžią turinčią Serbijos pažangos partiją (SNS), o jos lyderis Aleksandras Vučičius palaipsniui diegė šį užsienio politikos dviprasmiškumą.² Pastarojo vyriausybės politikos strategija tapo paremta mėginimu sukiršinti pagrindinius pasaulinius galios centrus vienas prieš kitą, tikintis

¹ Aleksandra Kapetanovic, “The principle of four pillars in Serbia’s foreign policy. Analyzing Serbia’s balancing act - to what extent is it feasible?”, *University of Macedonia*, 2020, p. 7-8

² Florian Bieber, Serbia’s Staged Balancing Act, *Georgetown Journal of International Affairs*, 2023m., rugpjūčio 7d., <https://gjia.georgetown.edu/2023/08/07/serbias-staged-balancing-act/> [Žiūrėta 2023-11-23]

įvairių nuolaidų ir tuo pačiu siekiant išvengti visiškos integracijos su bet kuriuo iš jų.³ Ir nors Vučičius ilgą laiką tvirtino, kad įstojimas į ES yra reikšmingas jo šaliai, tuo pat metu jis stiprino santykius su Kinija, taip sąlyginai toldamas nuo ES perspektyvos.⁴

Bėgant metams šis Serbijos užsienio politikos pragmatiškumas privedė ir prie jos bendrystės su Kinija ne tik politinėje arenoje, tačiau išplito ir į ekonominę bei karinę sferą. Serbija tapo vienintelė Kinijos partnerė strateginiu lygiu Vakarų Balkanuose ir vienintelė šalis regione, kurią 2016 m. birželį aplankė Kinijos prezidentas Xi Jinpingas. 2017 m. abi šalys abipusiai panaikino vizų reikalavimus. Serbija taip pat tapo vienintelė šalis Europoje, įsigijusi karinius dronus iš Kinijos. Be to, Kinija investuoja į regioną milijardus dolerių mažų palūkanų paskolų forma su ilgais grąžinimo terminais energetikos, kasybos ir sunkiosios pramonės bei transporto infrastruktūros srityse pagal „Juostos ir kelio“ iniciatyvą ir 17+1 sistemą.⁵ Covid-19 krizės metu abiejų valstybių ryšiai sustiprėjo dar labiau. Serbija gavo didelę medicininę pagalbą iš Kinijos per vadinamąjį „kaukių ir vakcinų diplomatijos“ formatą. Prezidentas Vučičius pristatė šią Pekino paramą kaip ypatingų dvišalių santykių išraišką ir supriešino šį požiūrį su ES vangumu ir solidarumo stoka.⁶ Be viso to, 2023 m. spalio 17 d. abi šalys pasirašė istorinę laisvosios prekybos sutartį, įpareigojančią tolimesnį jų bendradarbiavimą.⁷ Tai tik dar labiau sustiprino Kinijos įtakos ir ES interesų susikirtimo lauką.

ES netruko sureaguoti į augančią Kinijos įtakos grėsmę Serbijai ir visam Vakarų Balkanų regionui. ES parlamento rezoliucijoje dėl 2019–2020 m. Komisijos ataskaitos, Serbijai buvo išreikštas susirūpinimas dėl sustiprėjusių ekonominių ryšių su Kinija ir abejotinų jos investicijų, kurioms trūksta skaidrumo, taip pat atkreiptas dėmesys į tai, kad investuotojai Serbijoje nesugebėjo atlikti svarbių aplinkosaugos vertinimų. Joje paminėta ir tai, kad siekdama narystės ES, Serbija pademonstravo atotrūkį tarp jos išpažįstamo tikslo nuoširdžiai įsipareigoti eiti

³ Bogdan Zawadewicz, Closer to the West? Serbia's foreign policy after the Russian invasion of Ukraine, *Centre for Eastern Studies*, 2023, p. 4

⁴ Bogdan Zawadewicz, Closer to the West? Serbia's foreign policy after the Russian invasion of Ukraine, *Centre for Eastern Studies*, 2023, p. 2-4

⁵ Vedrana Maglajlija, Serbia and China: 'Steel Friendship' in the EU's backyard, *Centre for European Research*, 2021 m., lapkričio 3d., <https://www.qmul.ac.uk/ceer/europemattersblog/items/serbia-and-china-steel-friendship-in-the-eus-backyard.html> [Žiūrėta 2023-11-24]

⁶ Zawadewicz, p. 7-8

⁷ China and Serbia Sign Free Trade Agreement: Bilateral Trade and Investment Outlook, *China Briefing*, spalio 31d. 2023m., <https://www.china-briefing.com/news/china-and-serbia-sign-free-trade-agreement-bilateral-trade-and-investment-outlook/> [Žiūrėta 2023-11-25]

integracijos keliu ir realios praktikos.⁸ Jau 2022 m. kovo mėn. paskelbtu ES strateginiu kompasu taip pat referuota į šią problemą, siekiant įvertinti strateginę aplinką ir geopolitines grėsmes, su kuriomis susiduria ES. Nagrinėjant saugumo sritį, Kompasas nurodė užsienio (t. y. Rusijos ir Kinijos) kišimąsi į Vakarų Balkanus kaip grėsmę, kuri gali sukelti nestabilumą ir nesaugumą.⁹ Visgi nuo 2020 m., kai ES tapo aktyvesnė su Kinija susijusiais klausimais, Serbija ir toliau nesilaikė jokių kritiškų pareiškimų ir nesiėmė veiksmų Kinijos atžvilgiu.

Tad nors nustatydamą pagrindinius užsienio politikos prioritetus, Serbija, nurodė, kad Kinija yra tokia pat svarbi tarptautinių santykių veikėja, kaip ir kitos didžiosios galios (įskaitant ES), su kuriomis jai reikia užmegzti strategiškai svarbius ryšius ir partnerystę,¹⁰ panašu, kad tokia politinė strategija šiuolaikiniame pasaulyje tampa vis kompleksiškesnė, kadangi balansuoti tarp dviejų iš esmės skirtingų vertybinių modelių tampa vis sudėtingiau. Be to, pasauliniu mastu Serbiją būtų galima laikyti „mažąja valstybe“, o ne svarbia regionine galia, todėl stingančia gausių išteklių ar tvirtų pajėgumų. Turint omenyje šiuos ribotumus kyla rizikos ir dėl Serbijos dviprasmiškumo pozicijos užsienio politikoje, kuri gali sukelti abejonių dėl jos patikimumo bendradarbiavimo kontekste. Šiuo atveju net ir paskelbdama savo narystės ES siekį, Serbija ir toliau siekia išlaikyti Kiniją šalia savęs ir net gilinti šiuos ryšius. Visos šios tendencijos veda prie klausimo – **kodėl santykinai maža valstybė – Serbija – visgi renkasi balansuoti tarp ES ir Kinijos ir tvirtai neįsipareigoti nei vienai iš jų?** Tad kaipgi Serbijos užsienio politikos dilema didžiųjų galių kontekste pristatoma akademiniam diskurse vertėtų panagrinėti kiek nuodugniau. Tai bus padaryta tolimesniame darbo skyriuje.

Literatūros apžvalga

Serbijos užsienio pasirinkimai tarp išorės galių akademinėje erdvėje pristatomi gana įvairiapusiškai. Vieni autoriai orientuojasi į augančios Kinijos ekonominę įtaką, minkštąją galią ir iš to kylantį spaudimą Serbijos pasirinkimo procese.¹¹ Kiti prioretizuoja jos politinę paramą

⁸ Stefan Vladislavljev, Why Serbia Refuses to Stick to the EU's Line on China, *Articles EU Serbia*, spalio 19d., 2023m., <https://chinaobservers.eu/why-serbia-refuses-to-stick-to-the-eus-line-on-china/> [Žiūrėta 2023-11-25]

⁹ Saverio Rotella, Could growing Chinese relations undermine EU influence in Serbia?, European Student Think Tank, 2023, <https://esthinktank.com/2023/02/15/could-growing-chinese-relations-undermine-eu-influence-in-serbia/> [Žiūrėta 2023-11-25]

¹⁰ Duško Dimitrijević, Serbia-China Comprehensive Strategic Partnership — the Foreign Policy Paradigm of the “New Silk Road”, *Institute of International Politics and Economics, Republic of Serbia*, 2019, p. 94-95

¹¹ Wouter Zweers ir kiti, China and the EU in the Western Balkans, A zero-sum game?, *Clingendael Report*, 2020

Balkanų valstybės užsienio politikos strategijoje.¹² Dar kiti Serbijos artumą su Kinija ir nutolimą nuo ES pristatinėja kaip išskirtinai jos politinio elito pasirinkimą ir jų viešojo diskurso kuriamą naratyvą visuomenei.¹³ Akademikai paliečia ir Serbijos užsienio politikos dilemą ES ir Rusijos kontekste. Vieni pozicionuoja ES kaip prioritetinį variantą Serbijai dėl Sąjungos ekonominio potencialo ir Rusijos negebėjimo pasiūlyti pakankamos alternatyvos.¹⁴ Tačiau autoriai išskiria ir Serbijos bei Rusijos kultūrinį artumą, galintį sąlygoti jų užsienio politikos preferencijas.¹⁵

Pavyzdžiui Wouter Zweers ir kiti apžvelgia Kinijos įtaką ES plėtros procesui Vakarų Balkanų šalių, atžvilgiu. Jie teigia, kad institucionalizuoti ryšiai tarp ES ir Vakarų Balkanų šalių vis dar yra tvirti, o Kinijos įsitraukimas nesukelia tiesioginės grėsmės šalių siekiams įstoti į ES. Tačiau kai kuriose šalyse, ypač Serbijoje šie ryšiai su ES vis dažniau siejami su politiniais ryšiais su Kinija, kai dabartiniai lyderiai siekia maksimaliai padidinti išorės įsipareigojimų naudą. Tai turi įtakos aplinkai, kurioje vyksta stojimo į ES ir plėtros procesai, nes kai kurioms šalims ES nebėra vienintelis dalyvis regione.¹⁶ Todėl nors daugumos regiono šalių pasiryžimas prisijungti prie ES išlieka pagrindine Balkanų ir ES ryšių varomąja jėga, postūmis siekti ekonominės pažangos ir darbo vietų, taip pat didinti savo derybinę galią visgi padarė regioną gana atvirą Kinijos pastangoms formuoti ryšius. Tyrime pabrėžiama ir tai, kad ES tikslą siekti, kad regiono šalys visiškai laikytųsi ES standartų, taisyklių ir vertybių, apsunkina tai, kad dalyvauja subjektai, taikantys alternatyvius standartus, taisykles ir vertybes, kurių priėmimo išlaidos gali būti mažesnės nei ES. Todėl ES požiūriu, Kinijos ryšiai su Serbija yra problemiški, nes su išorės finansavimu susijusios sąlygos yra gyvybiškai svarbios skatinant valdymo reformą, ypač pereinamojo laikotarpio ekonomikose. Išorinio finansavimo srautas iš autoritarinių šalių į besiformuojančias

¹² Nina Markovic Khaze, Xiwen Wang, Is China's rising influence in the Western Balkans a threat to European integration?“, *Journal of Contemporary European Studies*, 2020

¹³ Tena Prelec, ‘Our brothers’, ‘our saviours’: The importance of Chinese investment for the Serbian government’s narrative of economic rebound, *Western Balkans at the Crossroads: Analytical Study*, 2020; Vedrana Maglajlija, Serbia and China: ‘Steel Friendship’ in the EU’s backyard, *Centre for European Research*, 2021

¹⁴ Galina A. Nelaeva, Andrey V. Semenov, EU-Russia Rivalry in the Balkans: Linkage, Leverage and Competition (The Case of Serbia), 2016

¹⁵ Artem Patalakh, Emotions and Identity as Foreign Policy Determinants: Serbian Approach to Relations with Russia, *Fudan University and Springer Nature Singapore Pte Ltd*, 2018

¹⁶ Zweers ir kiti, p. 39-42

demokratijas, kurioms trūksta „skaidrumo, atskaitomybės ir orientacijos į rinką“, be tinkamos kontrolės ir pusiausvyros gali sustiprinti korupciją ir nedemokratinę praktiką.¹⁷

Panašią tematiką paliečia ir Nina Markovic ir Xiwen Wang, nagrinėdami Kinijos įtakos grėsmę Vakarų Balkanų regione ir analizuoja kaip Serbijos ryšiai su Kinija sąlygoja jos integravimą į ES. Jie teigia, kad glaudus Serbijos ir Kinijos vyriausybių politinis bendradarbiavimas visų pirma priklauso nuo Kinijos paramos Serbijos pozicijai tarptautiniuose forumuose klausimais, susijusiais su Kosovu, kurį Serbija laiko savo konstitucinės teritorijos dalimi. Tačiau, nepaisant tam tikros kritikos, Serbijos politinis artumas Kinijai (kaip ir jos ryšiai su Rusija, kurie kuriami remiantis tais pačiais politiniais pagrindais ir netgi kur kas mažesniu ekonominio bendradarbiavimo intensyvumu) iki šiol netapo rimta problema Serbijos stojimo derybose.¹⁸ Anot jų Serbijos vyriausybė ir politinė vadovybė mano, kad narystė ES yra didžiausias šalies užsienio politikos prioritetas.¹⁹

Branislav Radeljić papildo šį požiūrį nagrinėdamas Serbijos santykių su ES ir Rusija bei Kinija raidą karo Ukrainoje kontekste. Nors galima teigti, kad Serbijos užsienio politikai pirmiausia įtakos turėjo panslaviški Belgrado santykiai su Maskva arba autoritarinis solidarumas dėl pačios Serbijos pusiau autoritarinio pobūdžio, tyrime pateikiamas požiūris, kad Serbijos užsienio politika atspindi dabartinę aplinką ir didžiųjų galių sukurtas galimybes konkurencijai. Autorius plėtoja prielaidą, kad Serbijos užsienio politika siekiama išlaikyti vidaus režimo galią ir maksimaliai padidinti naudą išnaudojant didėjančią konkurenciją tarp dviejų blokų, o ne kelti tiesioginį norminį iššūkį nustatytiems ES standartams.²⁰

O štai Tena Prelec savo tyrime parodo, kaip Serbijos pažangiųjų partija (SNS) pasinaudojo ekonominės pagalbos iš užsienio tema, siekdama sustiprinti ir įtvirtinti savo dominavimą Serbijos politinėje arenoje nuo 2012 m. iki 2020 m. Jame teigiama, kad ekonominio renesanso naratyvo konstravimas ėjo koja kojon su naratyvu, vaizduojančiu ekonominę pagalbą teikiančių užsienio

¹⁷ J. Morrell et al., ‘Channelling the Tide: Protecting Democracies amid a Flood of Corrosive Capital’, Center for International Private Enterprise, 2018, <https://www.cipe.org/resources/channelling-the-tide-protectingdemocracies-amid-a-flood-of-corrosive-capital/> p. 2.

¹⁸ Markovic, Wang, p. 6-9

¹⁹ Ten pat, 7

²⁰ Branislav Radeljić, The inefficiency of EU leverage in Serbia during the Russo-Ukrainian war, *Southeast European and Black Sea Studies*, 2023

partnerių pavidalu.²¹ Šis parodomas analizuojant Kinijos vaidmenį Serbijos ekonominėje politikoje. Tyrime teigiama, kad šios „užsienio“ pagalbos veiklos kanalas iš tikrųjų yra pati Serbijos politinė vadovybė (dabartinio Serbijos prezidento Aleksandro Vučićiaus asmenyje), kuri siekia prisistatyti jį kaip galinti pasiūlyti gyventojams stabilumo ir patikimumo garantą, taip išsaugant serbų tautos „ontologinį saugumą“. Todėl Serbijos vadovybė pasirinko veikėją, kuris bet kuriuo momentu buvo naudingiausias išryškinant jų pačių tautos išsaugojimo veiklą.²²

Vedrana Maglajlija išplečia pastarąjį požiūrį nagrinėdama kaip „plieninės draugystės“ naratyvas tarp Serbijos ir Kinijos buvo sustiprintas pandemijos ir Serbijos santykių su ES dviprasmiškumo laikais. Jos nuomone nors kai kurie mokslininkai sutinka, kad Kinijos minkštoji galia ir kultūrinė diplomatija yra beveik vienoda visoje Rytų ir Vidurio Europoje, tačiau Serbijoje ją padidina dominuojantis politinio elito naratyvas ir Vučićiaus dviejų lygių „žaidimo“ strategija.²³ Šiuo atveju pirmasis lygmuo apima vidaus reikalus, kur Vučićius nori pristatyti save žmonėms ir potencialiems rinkėjams kaip lyderį, kuris šią mažą šalį pastatė kaip lygiavertę tokiai didelei pasaulio galiai kaip Kinija. Kitas svertas yra susijęs su Serbijos užsienio politika, kur Vučićius naudoja Kiniją kaip svertą derybose su Vakarais, grasindamas kreiptis į jos „draugus kinus“.²⁴ Pastaroji strategija anot autorės kelia klausimų dėl Serbijos piliečių informavimo lygio, nes tiek Belgradas, tiek Pekinas džiaugiasi dabartine padėtimi, kai kritinė informacija apie Kiniją nėra tokia vieša, o Serbijoje nėra pakankamai žinių ir ekspertų, kurie galėtų kritiškai įvertinti šią naujieną ir kylančią pasaulio galią viešumoje. Ji taip pat teigia, kad tokia tendencija skatina ir viešąjį diskursą bei formuoja piliečių nuomonę, ryškiai nusiteikusią prieš ES.

Dragan Pavličević apžvelgia kaip Kinijos „16 + 1“ iniciatyvos plėtra lemia Vidurio ir Rytų Europos šalių požiūrį į sparčiai besivystančius santykius su Kinija. Orientuodamasi į Serbijos atvejį ji teigia, kad augantis Kinijos buvimas Serbijoje formuojamas per „galimybių“ ir „grėsmės“ paradigmų „bifokalinį objektyvą“.²⁵ Viena vertus, Kinija suvokiama kaip turinti „gyvenimą keičiančių“ galimybių, atveriančių kelią į kitokią, geresnę ateitį per investicijas, prekybą ir kitas

²¹ Prelec, p. 10-14

²² Ten pat, 13-14

²³ Vedrana Maglajlija, Serbia and China: ‘Steel Friendship’ in the EU’s backyard, *Centre for European Research*, lapkričio 3d., 2021m., <https://www.qmul.ac.uk/ceer/europemattersblog/items/serbia-and-china-steel-friendship-in-the-eus-backyard.html> [Žiūrėta 2023-11-29]

²⁴ Ten pat

²⁵ Dragan Pavličević, ‘China Threat’ and ‘China Opportunity’: Politics of Dreams and Fears in China-Central and Eastern European Relations, *Journal of Contemporary China*, 2018, p. 691-701

ekonominio bei politinio bendradarbiavimo ir paramos formas, kuriose bus patvirtinta ir įgyvendinta Serbijos savivertė ir potencialas. Kita vertus, „suartėjimas“ su Kinija dažnai suprantamas kaip neišvengiamai sukeliantis neigiamų politinių ir ekonominių pasekmių šalies viduje, keliantis pavojų itin svarbiems santykiams su ES, o kartu sumažinantis įsipareigojimą laikytis susijusių „pozityvių“ normų, vertybių ir praktikos.

Augantį Kinijos ir Serbijos santykių potencialą apžvelgia ir Dragana Mitrović, nagrinėjanti veiksmus, kurie suvaidino lemiamą vaidmenį kuriant naujus ir dinamiškus dvišalius santykius tarp „šešiolikos“ mažesnių Europos valstybių ir Kinijos. Jos nuomone pažeidžiamos pasaulinės ekonomikos krizių padarinių ir Briuselio nepaisomos „16 + 1“ iniciatyvos valstybes nares patraukė Kinijos pažadas patekti į rinką jų gaminiams ir investicijoms.²⁶ Balkanų valstybės, smarkiai nukentėjusios nuo 1990-ųjų pilietinio karo ir Jugoslavijos padalijimo, buvo dar niūresnėje padėtyje ir dar toliau nuo didelės Briuselio pagalbos vystymuisi. Vidaus ekonominiai ir šiek tiek politiniai varikliai buvo pagrindiniai, kurie egzistavo su visais vietiniais agentais ir jų noru ištraukti. Serbijos atveju taip pat buvo rimtų taikos ir saugumo problemų. Tyrėjai išskiria ir tai, kad papildomi veiksniai atsiranda dėl tarptautinių santykių, o didelės galios konkurencijos vis labiau išryškėjo didėjant projektų skaičiui ir vertybėms bei didėjant Kinijos politinei įtakai įtrauktų šalių atžvilgiu.²⁷

Serbijos užsienio politikos dilemą taip pat ryškiai atspindi ir santykis su Rusija. Šiuo atveju Galina A. Nelaeva, Andrey'us V. Semenovs apžvelgia Serbijos reikšmę ES ir Rusijos kovos dėl įtakos Vakarų Balkanuose kontekstą. Jie teigia, kad Serbija yra įdomus pavyzdys pokomunistinių transformacijų tyrimams: ji palaiko glaudžius ryšius tiek su Vakarais, tiek su Rusija, kurios savo ruožtu naudojami svertais Serbijos politikoje ir nori matyti ją savo užsienio politikos sąjungininke.²⁸ Šie akademikai analizuoja Serbijos transformacijos proceso specifiką, atsižvelgdami į papildomą kintamąjį: Rusijos ir ES, kaip išorės veikėjų, siekiančių daryti įtaką Serbijos politikos pasirinkimams, sąveiką. Lygindami ES ir Rusijos svertų/ryšių su Serbija intensyvumą, jie parodo, kad ES, investavusiai į Vakarų Balkanus nemažus išteklius, regiono stabilumas išlieka neabejotinu prioritetu. Tuo tarpu Maskvai, nepaisant to, kad Serbija yra kultūrinė ir istorinė sąjungininkė, ji

²⁶ Dragana Mitrović, The dynamics of the Republic of Serbia's cooperation with China via the Belt and Road Initiative and the "Sixteen plus One" platform, *Journal of Contemporary East Asia Studies*, p. 3-11

²⁷ Ten pat, p. 14-24

²⁸ Nelaeva, Semenov, p. 56-68

tėra periferinė šalis, kurią galima panaudoti tam tikroms užsienio politikos užduotims, pavyzdžiui alternatyvaus vamdymo tiesimui ar konkrečių politinių žingsnių paramai gauti tarptautiniu mastu. Rusija skirtingai nei ES negali sau leisti investuoti didelių politinių ir ekonominių išteklių į Balkanus, net jei ji aktyviai naudojami įvairiais kultūriniais ryšiais, įskaitant panslaviškas idėjas, antivakarietiškas nuotaikas ir Rusijos politikų populiarumą. Atsižvelgiant į tai autoriai iškelia prielaidą, kad Rusija yra nepajėgi užkirsti kelią Serbijos integracijai, todėl nepaisant neutralumo politikos, Serbija greičiausiai priartės prie ES.²⁹

Pastarąjį požiūrį papildė ir Artemas Patalakhas, nagrinėdamas Serbijos užsienio politikos elgesį ES ir Rusijos atžvilgiu. Autorius plėtoja idėją, kad Serbijos visuomenė ir politinis elitas yra žinomi dėl to, kad savo šalies stojimą į ES traktuoja kaip pragmatišką naudingumo didinimą, tuo tarpu Serbijos santykius su Rusija jie suvokia priešingai - kaip tapatybės problemą.³⁰ Straipsnyje analizuojamas stiprus serbų draugiškumas Rusijai ir lygiagretus Kito (Vakarų) egzistavimas jų tapatybėje. Tyrime parodomi serbų prisirišimo prie Rusijos dėl tautinių traumų, vienybės pavyzdžiai, nepaisant racionalių interesų konflikto ir neigiamos patirties dvišalėje sąveikoje. Atitinkami aspektai pasireiškia gausiu istorinių analogijų apie Rusiją naudojimu Serbijos vidaus diskurse ir sprendimų pagrindime.³¹ Pabrėžiama ir tai, kad Serbija, nustatydamas savo užsienio politikos orientaciją, atsiduria pasirinkime tarp pusės, kuriai jaučia stiprų emocinį jausmą ir trauką, nesant racionalių motyvų bendradarbiauti (Rusija) ir kitos pusės, kurią ji suvokia kaip beveik priešingą – ES.

Apibendrinant minėtus tyrimus galima teigti, kad Serbijos užsienio politikos preferencijos akademinio lygmeniu yra analizuojamos per skirtingų tarptautinių santykių požiūrių prizmę. Iš vienos pusės didelis dėmesys skiriamas Serbijos ekonominės priklausomybės nuo Kinijos vertinimui, pabrėžiant jos įtaką Balkanų šalies veikimui tarptautiniame lygmenyje. Be to, paliečiamas ir Kinijos bei Rusijos politinis palaikymas Serbijai geopolitiniame kontekste kaip veiksnys, koreguojantis jų užsienio politiką. Kita vertus Serbijos tarptautiniai ryšiai parodomi ir per normatyvinę pusę. Serbijos ir Kinijos išskirtinis bendradarbiavimas išryškintas kaip politinio elito konstruojamas naratyvas, parodant visuomenei alternatyvaus modelio Vakarams pranašumus ir jų naudą tautos saugumui. Tuo tarpu Serbijos ryšiai su Rusija apibūdinami per kultūrinio artumo,

²⁹ Ten pat, 68-69

³⁰ Patalakh, p. 4-12

³¹ Ten pat, p. 12-21

bendros istorijos ir vertybių atitikimo prizmę. Tačiau pagrindinės tarptautinių santykių teorijos ne visada gali tiksliausiai paaiškinti valstybių užsienio politiką, ypač mažesnių tarptautinių santykių veikėjų tarpe. Visgi Serbijos pozicija tarptautiniame lygmenyje yra sąlygojama ir jų kaip sąlyginai mažos valstybės gebėjimo efektyviai funkcionuoti didžiųjų galių susidūrimo aplinkoje. Šiuo atveju trūksta tikslesnio įvertinimo kaip ir kodėl Serbija renkasi vienokią ar kitokią užsienio politikos strategiją, atsižvelgiant į jos dydžio ir siūlomų pajėgumų reikšmę tarptautiniu mastu. Dėl to svarbu orientuotis į pagrindinių geopolitinių ir ekonominių konkurenčių – Kinijos ir ES – siūlomus bendradarbiavimo modelius Serbijos atžvilgiu ir įvertinti, kaip pakankamai maža Europos mastu valstybė – Serbija – renkasi savo strateginius užsienio politikos tikslus.

Todėl papildomas tyrimas žvelgiant į Serbijos atvejį iš mažųjų valstybių teorinės prizmės, leistų susidaryti tikslesnį vaizdą kaip mažos valstybės formuoja savo užsienio politiką, atsižvelgiant į konkurencingą geopolitinę erdvę. Taip pat, tokio tipo tyrimas praplėstų jau esamas akademines diskusijas apie Kinijos ir ES geopolitinės konkurencijos išraiškas Vakarų Balkanų regione. **Todėl šiuo darbu būtų siekiama išsiaiškinti Serbijos balansavimo užsienio politikoje motyvus Kinijos ir ES atžvilgiu, atsižvelgiant į jos dydžio faktorių tarptautiniame lygmenyje.** Be to, kertiniu Serbijos ryšių užmezgimu tiek su Kinija, tiek su ES tapo **2009m. laikotarpis**. Tais metais Balkanų valstybė pasirašė svarbų strateginės partnerystės susitarimą su kylančia Azijos galia, bet tuo pačiu pateikė paraišką stoti ir į ES. Dėl šios priežasties tyrimo tikslas ir būtų **orientuotis į 2009-2024 m. Serbijos santykių su Kinija bei ES laikotarpio rėmus.**

Tikslas ir uždaviniai

Šio magistrinio darbo tikslas – **pritaikius „pastogės“ (*shelter*) teoriją Serbijos užsienio politikos 2009-2024 m. analizei, išsiaiškinti kodėl Balkanų valstybė renkasi balansuoti tarp ES ir Kinijos.**

Šiam tikslui įgyvendinti formuluojami **uždaviniai** :

1. Pristatyti kaip pagrindinės tarptautinių santykių teorijos (realizmas, liberalizmas ir konstruktyvizmas) aiškina mažųjų valstybių užsienio politikos veikimą, parodant „pastogės“ teorijos privalumus.
2. Operacionalizuoti „pastogės“ teorinio modelio aspektus, pritaikant juos tyrimo analizei.

3. Išanalizuoti Serbijos ekonominių santykių su ES ir Kinija ypatumus ir įvertinti jų įtaką Balkanų valstybės užsienio politikos kryptims.
4. Išnagrinėti derybų dėl Kosovo statuso reikšmę Serbijos užsienio politikos strategijai, atsižvelgiant į jos santykių su ES ir Kinija pobūdį.
5. Įvertinti Kinijos ir ES vertinimo Serbijos visuomenėje poveikį jos užsienio politikos motyvams, apžvelgiant piliečių požiūrį į užsienio santykius su šiais veikėjais.

Darbo struktūra

Šį magistrinį darbą sudaro įvadas, dėstymas iš trijų skyrių, išvados, literatūros aprašas ir santrauka anglų kalba. Dėstomoje dalyje pirmame skyriuje aptariami teoriniai mažųjų valstybių užsienio politikos aiškinimai. Taip pat šioje dalyje pristatomas “pastogės” teorinis modelis ir jo charakteristikos. Antrame skyriuje pristatoma šio magistrinio darbo tyrimo metodologija ir pateikiamas išskirtų teorinių aspektų vertinimo modelis. Toliau, trečiajame skyriuje pasitelkiant “pastogės” teorijos pagrindą nagrinėjami Serbijos užsienio politikos ypatumai ekonominėje, politinėje ir visuomeninėje sferose ES ir Kinijos atžvilgiu. Vėliau, analizuojant jų tarpusavio ekonominių ryšių, derybų dėl Kosovo statuso ir visuomenės požiūrio ypatumus siekiama paaiškinti, kurie veiksniai lėmė Serbijos laviravimo užsienio politikoje pasirinkimą. Pabaigoje pateikiamos išvados, kuriose teigiama, kad pagal išskirtą teorinę charakteristiką pirmasis – ekonominių ryšių – veiksnys turėjo mažiausią įtaką Serbijos užsienio politikos kryptims. Serbijos veikimas politinėje sferoje – dialogo dėl Kosovo statuso procese – buvo esminis faktorius aiškinant Serbijos motyvus. Trečiasis tyrimo objektas – visuomenės vertinimas – irgi prisidėjo prie Serbijos laviravimo užsienio politikoje rezultato.

1. Teoriniai mažųjų valstybių politikos aiškinimai

1.1. Teorinis pagrindas

Šio magistrinio darbo pamatinė teorinė struktūra bus plėtojama remiantis mažųjų valstybių reikšmę tarptautiniuose santykiuose apibrėžiančia “pastogės” teorine prieiga. Kadangi klasikinės tarptautinių santykių teorijos nevisuomet gali tiksliausiai apibūdinti mažųjų valstybių užsienio politikos veikimą, kitame skyriuje bus pristatyti pagrindiniai šių teorijų aiškinimai mažųjų

valstybių kontekste. Vėliau bus pereinama prie “pastogės” teorinės prieigos aiškinimo ir mažųjų valstybių galimybių užsienio politikoje suformulavimo. Tai bus padaryta per skirtingas šios prieigos sferas.

1.2. Mažosios valstybės tarptautinių santykių aiškinimų kontekste

Svarstant mažų valstybių vaidmenį pasaulyje, naudinga pasikliauti tarptautinių santykių teorijomis, kurios gali sudaryti pagrindą aiškinant sudėtingą valstybių, tarptautinių organizacijų ir kitų pasaulio veikėjų kontekstą. Realizmas, liberalizmas ir konstruktyvizmas suteikia tris klasikines, bet visapusiškas sistemas, skirtas supaprastinti tarptautinę politiką tokiu būdu, kuris suteiktų konkrečią aiškinamąją galią.

Kaip teigė M. F. Elmanas tarptautinių santykių teorijos ilgą laiką iš esmės ignoravo mažasias valstybes. Atsižvelgiant į sisteminę teorijas, dėmesys didžiosioms galioms – valstybėms, kurios pačios gali stipriai formuoti tarptautinius rezultatus – buvo visiškai priimtinas.³² Tačiau imta svarstyti ar teorinės sistemos, sukurtos aiškinti didžiųjų valstybių elgesį, taip pat gali būti panaudotos paaiškinant mažesnių valstybių elgesį. Šiuo atveju kai kurie realistai tvirtino, kad iš tiesų, mažos valstybės turėtų elgtis taip, kaip labiausiai atitinka struktūrinę teorijas, tokias kaip neorealizmas, nes joms trūko veiksmų laisvės ar politinės erdvės leisti savo lyderiams priimti neprotingus sprendimus, kenkiančius valstybės saugumui.³³ Todėl mažų valstybių pažeidžiamumą siedamos su prievarta, jos yra mažiau linkusios vykdyti rizikingą ir klaidingą užsienio politiką.

Visgi, kaip šios struktūrinės teorijos aiškino mažųjų valstybių vietą tarptautinėje politikoje vertėtų panagrinėti kiek nuodugniau.

Realizmas

Realistiniame kontekste valstybių bendradarbiavimas yra komplikuoatas dėl keleto priežasčių : didelė baimė būti apgautam ir priverstam, todėl valstybės siekia galios apsisaugoti.³⁴ Realistiniu požiūriu mažų valstybių vaidmuo tarptautinėje politikoje yra labai ribotas, o mažos valstybės pirmiausia yra pėstininkai didelės galios žaidimuose. Todėl jie randa nišas ir pasikliauja didele valstybe dėl saugumo ir prekių, jei mažos valstybės yra strategiškai svarbios; kitu atveju

³² M.F. Elman, The foreign policies of small states: challenging neorealism in its own backyard. *British Journal of Political Science*, 25(2), 1995, p. 171-217

³³ Ten pat, p. 179-190

³⁴ J. J. Mearsheimer, The tragedy of great power politics. *New York, NY: W. W. Norton*, 2001

mažos valstybės, neturinčios strateginės reikšmės, turės mažiau galimybių manevruoti ir bus labiau priklausomos nuo didesnių jėgų geranoriškumo ir gailestingumo.

Realistai skeptiškai vertina tai, kad tarptautinė teisė ir organizacijos gali nuraminti valstybių elgesį ir priversti valstybes gerbti susitarimus. Valstybės taip pat nesilaiko normų, nebent jos lengvai atitinka jų pagrindinius interesus. Globalizacija ir ekonominė tarpusavio priklausomybė nepakeičia valstybių baimių ir nepasitikėjimo, o logika verčia jas plėsti galias. Dėl to realistai tikisi didesnės saugumo konkurencijos ir nestabilumo.³⁵ Taigi dėl mažų valstybių karinių pajėgumų, diplomatinės galios ir ekonominių svertų stokos mažos valstybės yra labai pažeidžiamos prievartai ir užkariavimams.³⁶

Realistiniame aiškinime mažų valstybių veiksmų laisvė yra aiškiai ribota. Ir vis dėlto, valstybės gali bendradarbiauti kurdamos aljansus, taip išlikdamos ir klestėdamos aljansų viduje bei per didesnių jėgų teikiamą apsaugą, su sąlyga, kad mažos valstybės tarnauja šiems didesniems globėjams.³⁷ Tai, kaip mažos valstybės sumažina jiems būdingą nesaugumą kelia ginčų tarp realistų, nes jie diskutuoja, ar mažos valstybės susivienija su grėsmingomis ir dominuojančiomis galiomis, ar subalansuoja ir prieš jas lygiuojasi.³⁸ Neoklasikinis realizmas taip pat teigia, kad valstybės siekia apginti savo ilgalaikius saugumo interesus, tačiau saugumo interesų siekimas trumpuoju laikotarpiu bus iškreiptas dėl klaidingų lyderių apskaičiavimų ir vidaus politikos.³⁹

Nemažai mažųjų valstybių tyrimų pastaraisiais metais naudojo realistinius metodus, aiškindami mažų valstybių užsienio politikos elgesį. Pavyzdžiui, A. Wivel remiasi klasikiniu realistiniu geopolitiniu motyvu, kad paaiškintų, kaip kaimyninių didžiųjų valstybių politika veikia mažų valstybių diplomatiją tarptautinėse institucijose ir už jų ribų.⁴⁰ Be to, tyrėjai teigė, kad mažos valstybės elgsis labiau pagal neorealizmą nei didesnės valstybės. Pavyzdžiui J. Snyder tvirtino, kad mažų valstybių pažeidžiamumas užkariavimui privertė jas labiau prisitaikyti prie sisteminių

³⁵ J. J. Mearsheimer, The gathering storm: China's challenge to US power in Asia. *The Chinese Journal of International Politics*, 3(4), 2010, p. 381-396

³⁶ D. Vital, The inequality of states: a study of the small power in international relations. *Oxford: Clarendon Press*, 1967

³⁷ Kenneth N. Waltz, Theory of International Politics, *Addison-Wesley Publishing Company*, 1979, p. 122-127

³⁸ S. M. Walt, The origins of alliances. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1987

³⁹ A. Wivel, From Peacemaker to Warmonger? Explaining Denmark's Great Power Politics. *Swiss Political Science Review*, 19(3), 2013, p. 301-305

⁴⁰ A. Wivel, p. 298-321

paskatų ir tapti mažiau jautrioms vidaus spaudimui, nes mažos valstybės negalėjo sau leisti daryti užsienio politikos klaidų.⁴¹

Liberalizmas

Liberalioje perspektyvoje tarptautinė politika yra daugiau nei valdžios konkurencija. Valstybės elgesio motyvai nėra tokie, kokius įsivaizduoja realistai. Tai reiškia, kad bendradarbiavimas tarp valstybių, nepaisant jų dydžio, yra įmanomas ir gali būti tvarus net ir anarchiniame pasaulyje. Demokratija, prekyba ir institucijos sušvelnina anarchijos keliamas baimes ir netikrumą ir leidžia tęsti taikų bendradarbiavimą. Šiuolaikinėje tarptautinėje sistemoje mažos ir didelės valstybės tampa vis labiau įsprautos į institucinių ir tarpvalstybinių santykių tinklus, kurie sukuria didelį suvaržymą, ypač didžiosioms galioms.⁴²

Todėl mažos valstybės yra ne tik pažeidžiami veikėjai, bet ir savotiškos partnerės, galinčios daryti įtaką rezultatams tarptautiniu lygmeniu ir sudaryti abipusiai palankias sutartis su kitomis valstybėmis. Šiuo atveju didžiųjų ir mažųjų valstybių santykiai yra sudėliojami taip, kad mažos valstybės sutinka būti pavaldžios dėl abipusės naudos.⁴³ Be to, tarptautinės institucijos įgyja nemažą svarbą mažų valstybių užsienio politikoje, kaip būdai, kuriais mažos valstybės pasiekia palankių rezultatų anarchinėje tarptautinėje sistemoje.⁴⁴ Pavyzdžiui, P. Katzenstein teigia, kad mažos Europos valstybės siekė įstoti į Europos Sąjungą, kad suvaržytų Vokietiją. Jų palaikymas Europos projektui ir noras perduoti valdžią ES institucijoms turi būti suprantamas atsižvelgiant į jų pastangas suvaldyti tiesioginę Vokietijos įtaką vidaus reikalams ir turėti įtakos projekto plėtrai.⁴⁵

Kita vertus, liberalizmas atstovauja požiūrį, kad valstybės elgesį pirmiausia lemia praktinė nauda ir ideologinis valstybių giminingumas⁴⁶. Pavyzdžiui, C. Ingebritsen parodo kokią įtaką Šiaurės Europos šalių narystė ES turėjo jų ekonomikos sektoriams. Savo analizėje ji teigia, kad Danija, Švedija ir Suomija įstojo į Europos Sąjungą, nes narystė turėjo aiškią ekonominę naudą įstojimo metu jų pirmaujantiems ekonomikos sektoriams (pvz., Danijos agrariniam sektoriui ir

⁴¹ J. Snyder, *Myths of Empire: Domestic politics and international ambition*. Ithaca, NY: *Cornell University Press*, 1991

⁴² R. Keohane, J. S. Nye, *Power and interdependence*, 4th edn. New York, NY: Longman, 2011

⁴³ D. A. Lake, *Hierarchy in international relations*. Ithaca, NY: *Cornell University Press*, 2001

⁴⁴ R. O. Keohane, R. O., *Lilliputians' dilemmas: small states in international politics*. *International Organization*, 23(2), 1969, p. 291–310.

⁴⁵ Peter J. Katzenstein, *Tamed Power: Germany in Europe*, *Cornell University Press*, 1997

⁴⁶ R. Keohane, J. S. Nye, 2011

Švedijos bei Suomijos gamybos pramonei). Islandija ir Norvegija nusprendė neprisijungti prie ES, nes nebuvo akivaizdu, kad tai ekonomiškai naudinga jų pirmaujančiam ekonomikos sektoriui (pvz., žvejybos pramonei Islandijoje ir naftos pramonei Norvegijoje).⁴⁷

Konstruktivizmas

Šiuo atveju konstruktivizmas nėra teorija ta pačia prasme kaip liberalizmas ar realizmas, o verčiau sistema, išryškinanti idėjų ir tapatybių vaidmenį formuojant sistemas ir individualų elgesį. Vadinasi, valstybės neprivalo reaguoti į anarchijos pavojų taip, kaip realistai logiškai tikisi. Valstybės taip pat nesiekia tik praktinės materialinės naudos. Konstruktivistai teigia, kad valstybės turi veiksmų laisvę ir gali reaguoti įvairiais būdais, priklausomai nuo tapatybės ir idėjų, kurias jos turi apie save ir kitus⁴⁸.

Dėl to konstruktivizmas yra abejingas mažų valstybių perspektyvoms: šios gali atsidurti tarptautinėje sistemoje, panašioje į tą, kuri aprašo tiek realistai, tiek liberalai. Konstruktivistų nuomone valstybės elgesys keičiasi kartu su jų tapatybės, interesų ir intersubjektyvių įsitikinimų pokyčiais. Konstruktivistai taip pat teigia, kad galia yra daugiau nei materialinė jėga, kadangi valstybės ir lyderiai gali pasikliauti minkštąja galia ir įtikinėjimo menu.⁴⁹

1.3. „Pastogės“ (*shelter*) teorinis pagrindas

„Pastogės“ teorija buvo sukurta siekiant prognozuoti ir paaiškinti mažų valstybių elgesį tarptautinėje sistemoje. Teorija remiasi prielaida, kad mažas dydis sukelia būdingų trūkumų, atsižvelgiant į jų mažą gyventojų skaičių, ekonomiką ir viešąjį administravimą (įskaitant užsienio tarnybą) ir ribotus karinius pajėgumus, ir kad šių trūkumų sprendimas yra ieškoti prieglobsčio bendradarbiaujant su didelėmis valstybėmis ar prisijungiant prie tarptautinių organizacijų. Todėl mažos valstybės siekia didesnių valstybių ir tarptautinių organizacijų teikiamos politinės, ekonominės ir visuomeninės priedangos, kad apsisaugotų nuo vidinių struktūrinių trūkumų ir priešiškos tarptautinės aplinkos.⁵⁰ Šiuo atveju mažos valstybės / subjektai turi ryškių trūkumų ir poreikių, palyginti su didelėmis valstybėmis, todėl elgiasi skirtingai. Jie ieško prieglobsčio, kad

⁴⁷ Christine. Ingebritsen, 1998, The Nordic states and European unity. *Ithaca, NY: Cornell University Press*, 1998

⁴⁸ A. Wendt, Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International Organisation*, 46(2), 1992, p. 391-425.

⁴⁹ J. S. Nye, Soft power. *Foreign Policy*, 80, 1990, p. 153-171.

⁵⁰ Baldur Thorhallsson, Studying small states: A review, *Small States & Territories*, Vol. 1, No. 1, 2018, p. 26-28

galėtų susidoroti su krizėmis, kurios neišvengiamai nuolat užklumpa mažasias valstybes dėl jų svyruojančios ir mažos rinkos, ribotų gynybinių pajėgumų, mažo diplomatinio korpuso ir ribotų ekonominių išteklių.⁵¹ Mažųjų valstybių prioritetu tampa siekis, kad galingos valstybės ir tarptautinės organizacijos suteiktų jiems pagalbą atsigaunant iš krizinės situacijos.⁵²

Tačiau verta pabrėžti ir tai, kad „pastogės“ nauda mažosioms valstybėms neapsieina ir be išlaidų. Dėl to mažos valstybės gali būti pažeidžiamos prieglobsčio teikėjo politiniam, ekonominiam ir kultūriniam spaudimui. „Pastogės“ teikėjai gali nustatyti sąlygas mažesnėms valstybėms mainais į paramą, sumažindami mažojo partnerio manevro ir pasirinkimo laisvę. Tokie santykiai netgi gali būti suvokiami kaip netoleruotinas suvereniteto ir autonomijos atidavimas. Būtinybė susilyginti su nepageidaujamomis didelėmis valstybėmis ar organizacijomis gali brangiai kainuoti norminiu požiūriu, nes nepilnavertis partneris veikia taip, kaip nesuderinama su jo nacionaline tapatybe ir pageidaujamu įvaizdžiu. Dalyvavimas regioninėse ir tarptautinėse organizacijose taip pat gali padidinti mažų valstybių administracinius išteklius, todėl mažoms valstybėms gali atsirasti pernelyg didelių išlaidų.⁵³ Kad santykiai būtų laikomi pastogės santykiais, santykių nauda turi būti didesnė už mažos valstybės išlaidas. Todėl pasitaiko atvejų, kai maži vienetai dažnai keičia santykius, kai tie santykiai nustoja būti naudingi.

Taigi, kad įvertinti mažos valstybės užsienio politikos sprendimus laviruoti tarp didžiųjų tarptautinės politikos veikėjų paramos reikia atsižvelgti į jų naudą mažesnės valstybės atžvilgiu ir teikiamos paramos pobūdį. Tai bus padaryta tolesniame darbo skyriuje.

1.3.1. Ekonominė „pastogė“

Mažos valstybės dažnai turi ir mažas vidaus rinkas, o tai sukuria daugybę trūkumų ir poreikių. Visų pirma, tokios valstybės yra labai priklausomos nuo prekybos. Jos taip pat paprastai turi mažesnę sektorių įvairovę, todėl tampa priklausomos nuo vieno ar kelių pagrindinių eksporto prekių. Tai sąlygoja, kad mažų valstybių ekonomika tampa labiau pažeidžiama sukrėtimų, nes prekybos sutrikimai arba pagrindinių eksporto sektorių trūkumai turi nacionalinių padarinių. Dėl visų šių priežasčių teorija teigia, kad mažos valstybės ieškos prieglobsčio tarptautinėje sistemoje,

⁵¹ Baldur Thorhallsson, Sverrir Steinsson, ‘Small States and the New Security Environment’, *Policy brief no. 1, University of Iceland*, 2018

⁵² Ten pat

⁵³ Ten pat

lygiuodamosi su didelėmis valstybėmis ir subjektais, kad sumažintų jų pažeidžiamumą dėl neišvengiamų svyravimų, taip užtikrindamos stabilius prekybinius santykius ir išorės pagalbą.⁵⁴

Be išorinio ekonominio draudimo mažos valstybės kenčia ir nuo sunkesnių ekonominių krizių. Ši pagalba priklauso nuo sėkmingų mažų valstybių santykių su didelėmis valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis. Mažoms valstybėms reikia savalaikės ir palankios pagalbos ištikus krizei. Pavyzdžiui, Airija (ES ir euro narė) per 2008 m. finansų krizę gavo greitesnę pagalbą nei Islandija (nei ES, nei euro narė). Mažos valstybės dažnai ieško ekonominio prieglobsčio nuo tarptautinių organizacijų po krizių, pavyzdžiui, Švedijos ir Suomijos atveju, kurios abi įstojo į ES praėjusio amžiaus dešimtajame dešimtmetyje netrukus po to, kai patyrė ekonomines krizes.⁵⁵ Esant tokiai aplinkai, ekonominį prieglobstį gali suteikti valstybė ir (arba) organizacija tiesioginės ekonominės pagalbos ir investicijų, valiutų sąjungos, naudingų paskolų, palankaus patekimo į rinką ir (arba) bendros rinkos forma.⁵⁶

1.3.2. Politinė „pastogė“

Politinė priedanga reiškia diplomatinę ar karinę kitos valstybės ar tarptautinės organizacijos paramą. Tai taip pat gali reikšti būdus, kuriais mažos valstybės remiasi tarptautine teise ir normomis. Todėl politinė priedanga sumažina mažų valstybių pažeidžiamumą prievartai ir padidina jų galimybes pasiekti sėkmingų tarptautinių rezultatų. Mažoms valstybėms trūksta galimybių pačioms sukurti dideles karines pajėgas, turinčias įvairių išteklių. Kartu su sumažėjusia ekonomine įtaka ir mažesniais biurokratiniais ištekliais tai reiškia, kad mažoms valstybėms trūksta galimybės lygiomis teisėmis derėtis su kitomis didesnėmis valstybėmis. Tačiau per politinę „pastogę“ mažos valstybės užsitikrina pagrindus, reikalingus joms išlikti, kartu įgydamos galimybę daryti įtaką platesnėms tarptautinės arenos problemoms.⁵⁷

Būtent dėl šių pažeidžiamumų mažos valstybės siekia aljansų ir globėjų. Aljansai užtikrina, kad mažos valstybės taptų kariniu požiūriu tokios galingos, kiek jų bendra galia (su sąlyga, kad sąjungininkės laikysis savo aljanso įsipareigojimų). Tyrimai rodo, kad aljansai atgraso nuo konfliktų ir garantuoja karinę pagalbą sąjungininkams, jei jie būtų užpulti, taip pat didina

⁵⁴ Thorhallsson, p. 26-27

⁵⁵ Thorhallsson, Steinsson, 2018

⁵⁶ Ten pat

⁵⁷ Baldur Thorhallsson, Studying small states: A review, Small States & Territories, Vol. 1, No. 1, 2018, p. 26-27

sąjungininkų ekonominius ryšius ir diplomatinę pagalbą. Netgi toms valstybėms, kurioms trūksta formalių saugumo garantijų, gali būti naudinga aplinka, kurioje prievarta neigiamai vertinama ir laikomasi taisyklių bei normų prieš agresiją. Aljansai yra svarbi priemonė mažoms valstybėms išlikti.⁵⁸

Regioninės ir tarptautinės organizacijos padeda ištaisyti šią galios asimetriją tarp skirtingo dydžio valstybių, perkeldamos derybas nuo anarchiškos tarptautinės vienašališkumo ir smurto sistemos prie institucijų, valdomų taisyklių ir normų. Organizacijos įformina komunikacijos priemones mažesniems savo nariams, o didelėms valstybėms taisyklių pažeidimas kainuoja brangiai. Vadinasi, mažos valstybės/subjektai ieško prieglobsčio, kurį suteiktų didesnės valstybės ir (arba) organizacijos, tiek karinei, tiek diplomatinei paramai. Be to, mažos valstybės gali būti apsaugotos pagal tarptautinės sistemos normas ir taisykles.⁵⁹

1.3.3. Visuomeninė „pastogė“

Mažų valstybių teorija tradiciškai vertino mažų valstybių pažeidžiamumą pirmiausia ekonomiais ir politiniais elementais. Tačiau remiantis pastogės teorija yra teigiama, kad mažos valstybės siekia visuomeninės paramos, kad išvengtų izoliacijos ir socialinio sąstingio bei įveiktų problemas, kylančias dėl vietinių žinių trūkumo. Santykiai su išoriniu pasauliu yra labai svarbūs, nes nuolat sąveikaujant su kitomis kultūromis, idėjomis ir ideologijomis visuomenė vystosi, turtėja ir juda į priekį. Sąveika su svetimomis kultūromis ir asmenimis yra svarbi, norint sukurti idėjų rinką mažoje valstybėje. Todėl mažoms valstybėms svarbu pasiekti tinklus, kuriuose būtų galima dalytis naujovėmis ir akademinė praktika, o mokslininkai ir studentai galėtų pasiekti informaciją, kurios dažnai nėra mažoje valstybėje.⁶⁰

Taip pat, ekonominiai tyrimai rodo, kad prekyba leidžia šalims gauti naudos iš užsienio technologijų pažangos, o mažos kaimynės gauna daugiausia naudos iš naujovių, kurios atsiranda didelėse valstybėse. Mažos valstybės taip pat yra priklausomos nuo išsilavinimo užsienyje, nes joms trūksta masto ekonomijos, kad galėtų tinkamai ugdyti žmones šalyje.⁶¹ Atitinkamai, mažos

⁵⁸ Thorhallsson, Steinsson, 2018

⁵⁹ Ten pat

⁶⁰ Baldur Thorhallsson, 2018, p. 27

⁶¹ Thorhallsson, Steinsson, 2018

valstybės/subjektai siekia socialinio prieglobsčio, pavyzdžiui, svetimų tautų ir idėjų sklaidos, teikiamos didesnių valstybių ar tarptautinių organizacijų.

1.4. Teorinės dalies apibendrinimas

Apibendrinant galima teigti, kad paaiškinti mažųjų valstybių užsienio politiką sudėtingoje ir konkurencingoje geopolitinėje aplinkoje sąlyginai galima remiantis klasikinėmis tarptautinių santykių teorijomis. Tačiau, norint pateikti labiau susistemintą jų strategijos analizę, vertėtų atsižvelgti ir į naujoviškesnę „pastogės“ teoriją. Ši iš esmės apima pagrindinius minėtų teorijų argumentus, tuo pačiu orientuojantis ir į mažų valstybių reikšmingumą ir išskirtinį veikimą tarptautiniuose santykiuose. Šiuo atveju užsienio politikos pasirinkimus vertėtų apžvelgti per „pastogės“ teorijos išskirtas politinę, ekonominę ir visuomeninę sferas, taip parodant įvairiapusišką mažos valstybės ir reikšmingų tarptautinių santykių veikėjų sąveiką ir iš to kylančius privalumus ar iššūkius. Todėl atsižvelgiant į šias teorinio modelio sritis empirinėje dalyje bus tikrinamos šios hipotezės :

H1 : *Serbija laviravimą užsienio politikoje plėtoja siekdama įgyti įvairiapusiškesnę ekonominę „pastogę“ ir stabilesnę ekonominę padėtį*

H2 : *Serbija laviravimą užsienio politikoje vysto siekdama įgyti tvirtesnę diplomatinę „pastogę“ ir derybų poziciją Kosovo klausimo sprendime*

H3 : *Serbija laviravimą užsienio politikoje diegia siekdama visuomeninės „pastogės“ iš abiejų veikėjų, atsižvelgiant į jų vertinimą visuomenėje*

2. Metodologija

Kaip minėta teorinėje šio darbo dalyje tyrimas orientuosis į „pastogės“ teorinį modelį, skirtą paaiškinti mažų valstybių užsienio politiką tarptautiniuose santykiuose. Dėl šios priežasties darbo metodika pasižymės atvejo studijos analize, siekiant pristatyti ir paaiškinti Serbijos sprendimą užsienio politikoje balansuoti tarp didžiųjų galių. Be to, tyrimui atlikti bus naudojama kokybinė turinio analizė, apimanti įvairias politines ir ekonomines apžvalgas, žiniasklaidos pranešimus, tarptautinių veikėjų atstovų pareiškimus, piliečių apklausas ar panašios tematikos tyrimus.

Šioje dalyje pravartu apsibrėžti ir tai, kaip skirtingi šios teorijos aspektai bus pritaikomi šio darbo analizei ir kokių būdu bus vertinami gauti rezultatai. Taigi, toliau bus pristatoma, kaip Serbijos užsienio politika tiek Kinijos, tiek ES atžvilgiu bus nagrinėjama per išskirtų veiksmų prizmę.

Serbijos manevravimas tarp ES ir Kinijos **ekonominėje sferoje** bus atliekamas analizuojant jos dalyvavimą Kinijos plėtojamoje „Juostos ir Kelio“ (BRI) iniciatyvoje, parodant ekonominių ryšių su ES ypatumus ir įvertinant jų įtaką Serbijos užsienio politikos pasirinkimams. Dėl to analizė apims **tokius ekonominius rodiklius kaip** : tarpusavio prekyba, investicijos, veikla ekonominėse iniciatyvose ar ekonominės naudos vertinimas viešojoje erdvėje. Kaip ir minėta, tyrimas šiuo atveju orientuosis į **2009-2024m. laikotarpio rėmus**. Pastarieji aspektai pasirinkti dėl to, kad BRI iniciatyva pastaruoju laikotarpiu susilaukė didesnio dėmesio iš Vakarų valstybių, kurios ją ėmė traktuoti kaip atsvarą ES įtakai regione. Taigi, analizė parodytų potencialią Serbijos pragmatškumo „prigimtį“ ir padėtų išskirti ekonominio balansavimo tarp didžiųjų veikėjų motyvus.

Vertinant Serbijos užsienio politiką iš **politinės perspektyvos** bus atsižvelgiama į svarbiausius jos prioritetus tarptautiniame ir vietiniame lygmenyje. Šiuo atveju bus fokusuojamasi į Serbijai itin reikšmingą ir ryškiausiai jos užsienio politiką apibrėžiantį **Kosovo statuso klausimą**. Norint apžvelgti šį veiksnių darbe bus analizuojamas derybų dėl santykių su Kosovu normalizavimo procesas, tarpininkaujant ES, ir dvišalis Serbijos bendradarbiavimas su Kinija šio klausimo kontekste. Analizė bus atliekama apžvelgiant jau **minėto laikotarpio** įvykius. Toks tyrimo srities pasirinkimas argumentuojamas tuo, kad Kosovo valstybingumo klausimas labiausiai skatina politinių derybų dialogą su ES ir tuo pačiu diplomatinės paramos siekį iš Kinijos tarptautiniuose formatuose.

Galiausiai, Serbijos laviravimo tarp Kinijos ir ES **visuomeninėje sferoje** pristatymas orientuosis į **viešosios nuomonės ir piliečių palaikymo** šių veikėjų atžvilgiu rodiklius **per pastaruosius penkiolika metų**. Tai aiškiausiai nurodytų kokią įtaką šie rodikliai turi Serbijos užsienio politikos pasirinkimams ir balansavimo strategijos ES ir Kinijos atžvilgiu formavimui.

3. Serbija ir jos užsienio politikos ypatybės

3.1. Serbija kaip mažoji valstybė

Serbijos istorinį kontekstą būtų galima apibūdinti kaip pokonfliktinį, poautoritarinį ir pereinamąjį. Nors Serbija šiandien yra orientuota į narystę ES, kaip į tikėtiną jos klestėjimo viziją, tačiau Serbijos piliečiai jau kurį laiką jaučią stabilumo bei pažangos poreikį. Politinio ir ekonominio perėjimo pasekmės, tokios kaip nedarbo didėjimas, ekonomikos restruktūrizavimas, valstybės susilpnėjimas ir lyderio kulto iškilimas yra keletas šių dienų Serbijos visuomenės bruožų. Be to, dominuojanti Serbijos prezidento – Aleksandro Vučićiaus ir 2012 m. į valdžią atėjusios partijos (SNS) padėtis yra svarbus ne tik vidaus politikos bruožas, bet turi atgarsių ir užsienio politikai. Be to, tokios tendencijos kaip nelygybė, atskirtis ir atsilikimo nuo kitų Europos šalių jausmas plačiai paplitę ir tarp Serbijos piliečių. Gyventojai yra susiskaldę daugeliu klausimų, tokių kaip tradicijos, Europa ir šeima, o tai turi įtakos skirtingų politinių partijų pasirinkimui ir požiūriui į kitas šalis ir žmones, ypač į kaimynines.⁶²

Norint apibrėžti Serbiją kaip mažąją valstybę, pirmiausia reikia žvelgti į kiekybinius kriterijus. Kaip vienas iš svarbiausių kiekybinių kriterijų yra populiacijos dydis. Serbijos Respublikos statistikos biuro duomenimis, 2019 m. šis skaičius buvo 6 945 235. Daugumos autorių nuomone, šis skaičius priskiria Serbiją mažųjų valstybių kategorijai.

Kitas svarbus elementas yra jos geografinė padėtis. Serbija, esanti Balkanų centre ilgą laiką buvo laikoma pagrindine visų karų ir tarptautinių problemų, su kuriomis ji susidūrė, priežastimi. Tačiau Serbijos geografinė padėtis gali būti vertinama ir iš teigiamos pusės. Nors Serbija neturi prieigos prie jūros, ji gerina transporto koridorius link kitų šalių uostų. Serbijos geografinės padėties pranašumas yra tas, kad dauguma tų koridorių eina per jos teritoriją.⁶³

Be to, svarbus Serbijos užsienio politikos veiksnys yra ir jos ekonomika. Nepaisant to, kad pagrindiniai makroekonominiai rodikliai, tokie kaip stabilumas, BVP augimas ir mažėjantis nedarbas, Serbijoje yra vertinami teigiamai – per didelę priklausomybę nuo užsienio investicijų ir skolinimosi didina įsiskolinimo riziką. Kitos problemos kaip protų nutekėjimas, demografinis nuosmukis, gyventojų senėjimas, klientelizmas ir korupcija yra vieni reiškiniai, kurie taip pat

⁶² Aleksandra Kapetanovic, “The principle of four pillars in Serbia’s foreign policy. Analyzing Serbia’s balancing act - to what extent is it feasible?”, *University of Macedonia*, 2020, p. 24

⁶³ Ten pat, p. 25

stabdo Serbijos ekonominę pažangą.⁶⁴ Visgi, Serbija pradėjo savo kelią narystės ES link, o tai suteikia galimybę ateityje skatinti ekonominę pažangą per laisvą žmonių, prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimą.

Dar vienas svarbus veiksnys, per kurį būtų galima suvokti mažasias valstybes, yra galia. Viena vertus, Serbija pagal savo teritorijos dydį ir gyventojų skaičių yra didžiausia Vakarų Balkanų regiono šalis, kurioje nemažai etninių serbų gyvena kitose buvusios Jugoslavijos šalyse. Tačiau prisijungusios prie NATO ir ES kai kurios iš tų Serbiją supančių šalių sustiprino savo pozicijas.⁶⁵ Kariniu požiūriu, kaip mažoji šalis, Serbija yra ribota savo įprastinių pajėgų atžvilgiu. Visgi abejotina, kiek Serbijai naudingas karinis neutralumas ir totali gynyba. Galios samprata tampa ypač aktuali, kai Serbija siejama su didžiosiomis valstybėmis. Kaip mažoji šalis, turinti neišspręstų klausimų, tokių kaip Kosovo klausimas, kuris išliko vienas svarbiausių Serbijos užsienio politikoje, geri santykiai su tokiomis didžiosiomis valstybėmis kaip Rusija, Kinija, ES ir JAV tapo labai svarbūs. Serbija, kaip mažoji valstybė, turinti ribotus išteklius ir galią, suvokiama kaip efektyvi veikėja siekiant išgauti ekonominę ir politinę naudą, naudojantis šių galių interesais ir balansuodama tarp jų. Tad kaipgi šie veiksniai pasireiškia Serbijos užsienio politikoje?

Išskirtinė Serbijos balansavimo užsienio politika ir „keturių ramsčių“ principas buvo paskelbtas tuomečio prezidento B. Tadičiaus 2009 m. Prezidentas pripažino, kad pagrindiniai užsienio politikos tikslai bus Kosovo gynyba, Serbijos integracija į ES, taip pat regioninis bendradarbiavimas ir išskyrė ES, Rusiją ir JAV kaip tris Serbijos užsienio politikos ramsčius. Netrukus po strateginės partnerystės susitarimo su Kinija pasirašymo 2009 m., Kinija tapo ketvirtuoju Serbijos užsienio politikos ramsčiu. Kinija buvo suvokiama kaip galia, kuri greitai užims dominuojantį vaidmenį pasaulio ekonomikoje ir politikoje, ir tapo ypač svarbi dėl jos pozicijos Kosovo klausimu.⁶⁶ Pasikeitus valdžiai ir SNS (Serbijos pažangos partija) atėjus į valdžią 2012 m., Serbijos užsienio politikoje ir toliau išliko keturių ramsčių politika. Serbijos politinis elitas kaip pagrindinį tikslą tuo metu pabrėžė integraciją į ES. Tačiau Serbija flirtavo ir su Kinija, stengdamasi nesugriauti santykių su abejomis iš jų ir tuo pačiu išnaudodama dažnai priešingus jų interesus. Tokia strategija ypatingai išryškėjo po pirmalaikių parlamento rinkimų 2014 m., kai

⁶⁴ Ten pat, p. 25-26

⁶⁵ Ten pat, 26

⁶⁶ Aleksandra Kapetanovic, “The principle of four pillars in Serbia’s foreign policy. Analyzing Serbia’s balancing act - to what extent is it feasible?”, *University of Macedonia*, 2020, p. 38

Aleksandras Vučićius tapo ministru pirmininku, o 2017 m. – Serbijos Respublikos prezidentu. SNS plėtojo balansavimo modelį, suteikiant galią valstybės vadovui, o tai atsispindėjo ne tik vidaus reikaluose, bet ir užsienio santykiuose.⁶⁷ Pastaraisiais metais silpstanti Rusijos reikšmė regione, ne toks ryškus JAV įsitraukimas lėmė regione įsitvirtinusius du esminius konkuruojančius veikėjus – ES ir Kiniją. Tad kaipgi sąveikaudama su šiomis galiomis nuo pradėtos įgyvendinti „keturių ramsčių“ strategijos Serbija atstovavo savo užsienio politikos interesus?

Šiuo atveju Serbijos užsienio politiką jau kurį laiką apibrėžė tokie veiksniai kaip dialogas dėl Kosovo pripažinimo klausimo, ekonominiai interesai, vidaus politikos pasirinkimai bei Serbijos visuomenės suvokimas apie tarptautinę situaciją ir užsienio santykius. Todėl ateinančiuose skyriuose bus nagrinėjami šie aspektai, atsižvelgiant į jų įtaką Serbijos užsienio politikos preferencijoms ir kodėl jie gali būti svarbūs Serbijos balansavimo strategijos ES ir Kinijos atžvilgiu pasirinkimui.

3.2. Serbijos ekonominiai interesai

H1 : *Serbija laviravimą užsienio politikoje plėtoja siekdama įgyti įvairiapusiškesnę ekonominę „pastogę“ ir stabilesnę ekonominę padėtį*

Serbijos užsienio politikos potencialui didelę įtaką daro jos periferinė ekonominė padėtis Europoje, kurią lemia ekonominių išteklių trūkumas, inertiška šalies raida ir tai, kad ji lieka už euroatlantinės integracijos struktūrų ribų. Serbija turi gana gerą geografinę padėtį ir tvirtus ryšius su pagrindinėmis Europos ekonomikomis. Nepaisant to, šalis turi ribotą prieigą prie svarbiausių Vakarų finansinių išteklių (pavyzdžiui, ES sanglaudos fondų) ir negali kartu formuoti Vakarų strategijos regiono atžvilgiu. Visgi per pastaruosius 10 metų vadovaujant A. Vučićiui šalies ekonominis „kraštovaizdis“ smarkiai pasikeitė. Nuo 2014 metų Serbijos bendrasis vidaus produktas įspūdingai išaugo daugiau nei dvigubai – tai liudijo užsienio investicijų antplūdį ir Vučićiaus ekonominę politiką. Šios investicijos, visų pirma buvo daugiausiai iš ES ir Kinijos, o tai ne tik sustiprino šalies finansinę būklę, bet ir paskatino didelio masto infrastruktūros projektus. Ekonominis pakilimas buvo matomas visoje šalyje, ypač Belgrade. Šis ekonominis pakilimas turėjo apčiuopiamą poveikį ir Serbijos gyventojų gerovei. Kadaisė buvęs bauginantis 25 % nedarbo lygis buvo sumažintas iki 9 %, o tai didžiąja dalimi sąlygojo per dešimtmetį gerokai

⁶⁷ Ten pat

išaugusios tiek vidaus, tiek užsienio investicijos. Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis Serbijoje, vadovaujant Vučičiui, padidėjo beveik dvigubai, o tai žymiai padidino daugelio serbų gyvenimo lygį.⁶⁸ Akivaizdu, kad Serbijos ekonominė padėtis per pastarąjį laikotarpį žymiai pagerėjo. Tad kokią įtaką Serbijos bendradarbiavimas tiek su ES, tiek su Kinija turi jos ekonominiam stabilumui ir kaip tai atsispindi jų balansavimo politikoje. Tai bus apžvelgta sekančiuose skyreliuose.

3.2.1. Bendra veikla ekonominiuose formatuose

Serbija aktyviai bendradarbiauja su Kinija ir ES, dalyvaudama įvairiuose forumuose ir iniciatyvose. Pavyzdžiui, Serbija yra Kinijos ir Vidurio bei Rytų Europos šalių bendradarbiavimo platformos iniciatyvos „17+1“ dalyvė ir yra viena pagrindinių Kinijos „Kelio ir Juostos“ (BRI) iniciatyvos partnerių. Tuo pat metu Serbija taip pat aktyviai siekia narystės ES, parodydama savo įsipareigojimą integruotis į Europą ir dalyvaudama bloko organizuojamose arba skatinamose iniciatyvose.

Pavyzdžiui, Kinijos geoekonominiams interesams skatinti 2012m. pagal „Juostos ir kelio iniciatyvą“ pradėta diegti „17+1“ (vėliau tapusia „16+1“ iš jos pasitraukus Lietuvai) platforma tapo priemone Kinijai sustiprinti savo ekonominius ir prekybinius ryšius su Vidurio, Rytų ir Pietryčių Europos valstybėmis ir geriau įgyvendinti savo ekonominius interesus turtingesnių Vakarų Europos valstybių atžvilgiu, tuo pačiu investuojant į regiono transporto infrastruktūrą. Būtent ryšiais su Kinija šiame regione aiškiausiai išsiskiria Serbija. Jos sostinėje 2014 m. buvo surengtas ir „17+1“ viršūnių susitikimas, o tai tapo pagrindiniu Kinijos investicijų ir paskolų Vakarų Balkanuose akcentu, taip pat Kinijos ekonominių ambicijų, susijusių su Serbijos kaimyninėmis šalimis, centru.⁶⁹ Svarbiu įvykiu Serbijos ir Kinijos ekonominiam bendradarbiavimui tapo ir 2023 m. įvykęs trečiasis tarptautinio bendradarbiavimo BRI forumo viršūnių susitikimas. Jame Serbija užsitikrino reikšmingą vietą prie derybų stalo ir sustiprino ekonominius ryšius tarp Europos ir Azijos. Balkanų valstybė dar kartelį save pozicionavo kaip tiltą

⁶⁸ Vudi Xhymshiti, “Balancing Act at the Balkan Crossroads: President Vucic's Quest for Serbian Prosperity Amidst Democratic and Regional Challenges”, *The Frontliner*, 2023m. gruodžio 16d., <https://www.thefrontliner.uk/p/balancing-act-at-the-balkan-crossroads> [Žiūrėta 2024-01-21]

⁶⁹ Predrag Jureković, Serbia – China’s Preferred Partner in the Western Balkans, China’s Footprint in Strategic Spaces of the European Union. New Challenges for a Multi-dimensional EU-China Strategy, *Schriftenreihe der Landesverteidigungsakademie No. 11/2021*, p. 132

tarp šių dviejų žemynų.⁷⁰ Susitikimas buvo įprasmintas Serbijos prezidento Aleksandro Vučičius susitikimu su Kinijos prezidentu Xi Jinpingu ir pirmininkavimu pasirašant laisvosios prekybos susitarimą. Pastarasis tapo svarbus Serbijos ekonominei nepriklausomybei, nes leido šaliai importuoti žaliavas iš Kinijos taikant žymiai mažesnius muitų tarifus ir eksportuoti savo produkciją į didžiausią Azijos ekonomiką.⁷¹ Nors Serbijos strateginiu tikslu vis dar išlieka narystė ES, paraleliai Aleksandras Vučičius pradėjo kurti savo šalies klestėjimo ir jos piliečių gerovės viziją stiprindamas draugystę ir ekonominį bendradarbiavimą su Kinija.⁷²

Stiprindama ekonominius ryšius su Kinija, Serbija tuo pačiu dalyvauja ir ES inicijuojamuose ekonominiuose platformose. Balkanų valstybė jau kurį laiką yra Berlyno proceso narė – tai 2014 metais Vokietijos pradėta ekonominė iniciatyva Vakarų Balkanų šalių atžvilgiu, kurios pagrindinis tikslas – paspartinti jų europinę integraciją, ekonominę ir infrastruktūros plėtrą, taip pat gerinti regioninį bendradarbiavimą.⁷³ Pavyzdžiui anot Serbijos užsienio reikalų ministro Ivica Dačićiaus : „Serbija teikia didelę reikšmę „Berlyno procesui“, kaip forumui, prisidedančiam prie regioninio bendradarbiavimo stiprinimo, susitaikymo ir regioninės plėtros skatinimo, bet visų pirma kaip Europinės integracijos katalizatoriaus“.⁷⁴ Jis taip pat pabrėžė, kad visateisė narystė ES yra pagrindinis Serbijos užsienio politikos prioritetas, todėl Serbija remia Vakarų Balkanų bendros regioninės rinkos sukūrimo koncepciją, kurios taikymas praplėstų galimybes skatinti ekonominį bendradarbiavimą regione. Serbijos pasiryžimą bendradarbiauti ES rengiamuose forumuose iliustruoja ir tai, kad 2023 m. balandžio 28 d. Serbijos Respublikos Nacionalinė Asamblėja ratifikavo visus tris regioninius susitarimus, pasirašytus ankstesniame „Berlyno proceso“ viršūnių susitikime Berlyne, kurie įsigaliojo 2023 m. birželio 21 d.⁷⁵ Ji taip pat išreiškė entuziazmą konstruktyviai dalyvauti „Berlyno proceso“ veikloje, jei ši paspartins Europos integracijos procesus.

⁷⁰ Željko Sain, Serbia at the International "Belt and Road" Forum, a bridge between Europe and Asia, *Kosovo Online*, 2023m. spalio 20d., <https://www.kosovo-online.com/en/news/personal-opinion/serbia-international-belt-and-road-forum-bridge-between-europe-and-asia-20-10> [Žiūrėta 2024-01-21]

⁷¹ Ten pat

⁷² Ten pat

⁷³ Serbia external relations briefing: Berlin Process vs. Open Balkan Initiative: (EU)compatible or not, Weekly Briefing, *Vol. 67. No. 4*, 2023, p. 1-2

⁷⁴ Ten pat, p. 7

⁷⁵ Ten pat, p. 7-8

Be to, Serbija kartu su Albanija ir Š. Makedonija 2019 m. inicijavo „Atvirų Balkanų“ ekonominio bendradarbiavimo su regiono šalimis ir ES platformą. Jos tikslas buvo skatinti regioninį bendradarbiavimą šioje Europos dalyje ir sukurti bendrą rinką, įgalinančią laisvą kapitalo, produktų, paslaugų ir darbo jėgos judėjimą.⁷⁶ Visgi pirmieji šios iniciatyvos metai nerodė pakankamo susidomėjimo. Tik 2022 m. įsigaliojo pirmasis „Atvirų Balkanų“ iniciatyvos, apimančios Šiaurės Makedoniją ir Albaniją, susitarimas. Šis buvo inicijuotas būtent Serbijos, kovojant su pasaulinės ekonomikos smukimu ir maisto stygiu, ypač po pandemijos proceso. 2022 m. sausio 3 d. sutartimi buvo sumažintos muitinės procedūros tokiose srityse kaip maisto sauga, fitosanitarinė ir veterinarinė medicina.⁷⁷ Pasaulio banko skaičiavimais, 2023 m. šios iniciatyvos metinis indėlis į regioną siekė 3,2 mlrd. dolerių. Tuo tarpu trijų valstybių vadovai išreiškė viltį, kad „Atvirų Balkanų“ iniciatyva nėra vien ES alternatyva, o priešingai – svarbus pasirengimo etapas siekiant pašalinti kai kurias problemas, kurios gali kilti įstojus į sąjungą.⁷⁸ Taigi, tiek „Berlyno procesas“, tiek naujesnė „Atvirų Balkanų“ iniciatyva išlieka svarbia ekonominio bendradarbiavimo platforma su regiono šalimis, į kurią įsitraukusi ir pati ES. Ši taip pat įsivaizduojama kaip tramplinas ir galimai narystės perspektyvai ateityje, visgi ji per pastarąjį laikotarpį atrodė ganėtinai miglota.

Tokia Serbijos veikla tiek BRI, tiek ES organizuojame „Berlyno proceso“ formate ar „Atvirų Balkanų“ iniciatyvoje leidžia tikėtis ekonominės „pastogės“ iš abiejų veikėjų. Serbijos bendradarbiavimas BRI leidžia užsitikrinti staigesnius ekonominius privalumus (tą rodo ir pasirašyta laisvosios prekybos sutartis su Kinija). Kooperacija ES skatinamuose projektuose teikia mažiau naudos finansine prasme, ypač trumpuoju laikotarpiu, tačiau suteikia techninių galimybių lengviau bendradarbiauti regiono kontekste. **Visgi bent iki šiol veikla BRI iniciatyvoje nesuteikė pakankamai sąlygų paskatinti aktyvesnį ekonominį augimą Serbijoje dėl pragmatiškų Kinijos priemonių, o Berlyno procesas ilgą laiką nefigūravo kaip aiškesnis garantas tolimesnei narystei.** Apie tai kiek plačiau ir tolimesniame darbo skyriuje. Tačiau verta pabrėžti, kad laisvosios prekybos sutartis su Kinija ir pastaraisiais metais atsinaujinęs bendradarbiavimo procesas Berlyno formate leidžia tikėtis kiek apčiuopiamesnių ekonominių rezultatų ateityje.

⁷⁶ Ten pat, p. 10

⁷⁷ Çağdaş Duman, The Importance of Open Balkan Initiative for Serbia, *Ankasam*, 2022m. birželio 8d., <https://www.ankasam.org/the-importance-of-open-balkan-initiative-for-serbia/?lang=en> [Žiūrėta 2024-02-09]

⁷⁸ Ten pat

3.2.2. Prekybos santykiai

Serbija palaiko tvirtus ekonominius ryšius tiek su Kinija, tiek su ES prekybos srityje. Nors ES apskritai išlieka didžiausia Serbijos prekybos partnere, Kinija tampa vis svarbesne ekonomine partnere, ypač investicijų srityje ir tokiuose sektoriuose kaip gamyba ir energetika. Nors šis prekybos partnerių įvairinimas leidžia išplėsti ekonomines galimybes, tačiau balansavimo strategijos nauda bent jau prekybinio bendradarbiavimo kontekste išlieka abejotina. Skirtingai nei prekybiniuose santykiuose su ES, kuriuose Serbijos ekonominę naudą skatina būtent šis sektorius, bendradarbiavimas su Kinija išlieka sutelktas į investicinį sektorių, o ne į prekybinių santykių plėtrą. **Todėl Serbijos ekonominės „pastogės“ paieška, orientuota į priklausomybės mažinimą prekybos srityje, nepakankamai paaiškina jos laviravimo politikos motyvus.**

Įgyvendinant „Šešiolika plus vienas“ sistemą, prekyba tarp Serbijos ir Kinijos smarkiai išaugo. Tačiau apskritai eksportas iš Serbijos į Kiniją išlieka labai žemas. Tai daugiausia lemia – Kinijos požiūriu – vis dar prastai išvystytas gamybos sektorius Serbijoje. 2021 metais Serbijos prekių importo iš Kinijos vertė (3515,4 mln. Eur) daugiau nei keturis kartus viršijo į Kiniją eksportuojamų prekių vertę (798,4 mln. Eur). Serbijos Kinijos prekių (daugiausia kompiuterių, transliavimo įrangos, poliacetalių ir aliuminio žaliavos) importas sumažina jų eksportą į Kiniją, o 2016 m. duomenys rodo, kad Serbija iš Kinijos importuoja 63 kartus daugiau prekių (pagal vertę) nei eksportuoja.⁷⁹ Visgi prekybos mainų su Kinija lygis auga. Reikšmingas eksporto padidėjimas įvyko 2019 metais (daugiau nei 3,6 karto lyginant su 2018 metais) ir 2021 metais (beveik 2,5 karto lyginant su 2020 metais), pastebėtas importo atžvilgiu, ypač nuo 2018 metų (daugiau nei 20 proc. padidėjimas per metus). 2021 m. Serbija daugiausia eksportavo rūdas, šlaką, pelenus (53 %), varį (34,5 %), buko medieną ir elektros mašinas bei jos gaminius.⁸⁰ Daugiausia iš Kinijos importuojama elektros mašinų ir įrenginių – 22,4 proc., branduolinių reaktorių (21,2 proc.).⁸¹ Taigi, Serbijos importas iš Kinijos orientuotas į technologijų ir buitinius prietaisus. Tą rodo ir tokie pavyzdžiai, kai Kinijos įmonė Zijing Mining įsigijo Serbijos „RTB Bor“ vario gamyklos kontrolinį akcijų paketą už 1,26 mlrd. vertės buitinių prietaisų iš Kinijos.⁸²

⁷⁹ UN Comtrade data, 2016-2021

⁸⁰ Eubica Zubaľová, The European Union and China Trade presence in Serbia, *Journal of Liberty and International Affairs*, Volume 9, Nr. 3, 2023, p. 347-348

⁸¹ Ten pat, p. 348

⁸² Jens Bastian, “Southeast Europe in Current Chinese Foreign Economic Policy,” *Südosteuropa Mitteilungen* 60, no. 3, 2020, p. 13-28

Tačiau, viena iš pagrindinių kliūčių, trukdančių plėtoti intensyvesnius prekybos santykius, yra tai, kad Kinija savo įtaką Serbijoje įtvirtina investicijomis, o ne prekybiniu bendradarbiavimu.⁸³ Kita vertus, Serbija neturi pakankamai pajėgumų padidinti savo produktų paklausą Kinijos rinkoje. Be to, kalbant apie Kinijos prekių eksporto iš Serbijos dalį, 2021 m. ji sudarė 12,3 proc., o importo į Serbiją dalis buvo daug mažesnė (beveik 4 proc.). Taigi, palyginti su ES padėtimi, Kinijos dalis yra žymiai mažesnė. Tačiau reikia konstatuoti, kad Kinijos dalis, ypač pastaraisiais metais, palaipsniui didėjo tiek eksporto, tiek importo atžvilgiu. Nuo 2019 m. jos dalis Serbijos eksporte išaugo beveik 3 procentiniais punktais, o importo dalis taip pat labai padidėjo – 3,2 procentinio punkto, palyginti su 2018 m. Visgi šiuo požiūriu abipusiai prekybos santykiai yra naudingesni Kinijai ir jos eksportui į Serbiją.⁸⁴ Tad nors ir buvo matomas Serbijos eksporto į Kiniją padidėjimas, to nepakanka importo iš Kinijos vertės augimui padengti (2021 m. jis per metus padidėjo 23 proc., o importas išaugo beveik 2,5 karto).⁸⁵ Didžiulis prekybos tarp Serbijos ir Kinijos deficitas kasmet taip pat auga. Serbijos nesugebėjimas patenkinti didžiulės ir reiklios Kinijos rinkos bei nedidelė komercinė aprėptis trukdo plėtoti abipusiai naudingą bendradarbiavimą. Pajėgumų trūkumas, pasireiškiantis, pavyzdžiui, mažą pridėtinę vertę turinčių produktų dominavimu visame Serbijos eksporte, yra pagrindinė jų partnerystės problema.⁸⁶

Tuo tarpu ES tradiciškai buvo pagrindinė Serbijos prekybos partnerė. Serbijos eksporto į ES vertė išaugo beveik tris kartus – nuo beveik 5 mlrd. EUR 2011 m. iki beveik 14 mlrd. EUR 2021 m. Nors Serbijos eksportas į ES yra žymiai mažesnis nei importas, eksporto vertės per metus žymiai išaugo. Didžiausių prekybos partnerių sąrašo viršuje yra ES valstybės narės (60,3 proc., ypač Vokietija, Italija, Vengrija ir Rumunija), palyginimui Kinija sudaro vos 8,6 proc. 2021 metais Serbija į Vokietiją eksportavo beveik 13% viso eksporto, o į Italiją – 8,5%. Daugiausia importo iš ES taip pat buvo iš Vokietijos (13 proc.) ir Italijos (8 proc.)⁸⁷

Skirtingai nuo Serbijos prekybos su Kinija, prekyba su ES yra daug įvairesnė tarp produktų. 2016 m. duomenimis eksportas sutelktas į mašinas ir transporto įrangą - 36,6 %, taip pat apimė

⁸³ Ľubica Zubaľová, p. 348

⁸⁴ Markovic Khaze, Nina, and Xiwen Wang, “Is China’s rising influence in the Western Balkans a threat to European integration?” *Journal of Contemporary European Studies*, 2020, p. 234–250

⁸⁵ Ľubica Zubaľová, p. 348-349

⁸⁶ Yevheniia Zhemelinska, Liu Hong Song. “China-Serbia Cooperation: Restriction and Challenges.” *Young Scientist 10(98)*, 2021, p. 183–187

⁸⁷ Ľubica Zubaľová, p. 345-346

įvairias pramonines prekes - 13,9 proc., maistas, gėrimai ir tabakas. Importas taip pat yra paskirstytas keliuose produktų klasifikacijose: Serbija daugiausia importuoja mašinas ir transporto įrangą (apie 30 %) chemines medžiagas ir susijusius gaminius (20,6 %).⁸⁸ ES yra ir pagrindinė Serbijos žemės ūkio produktų eksporto vieta, nes daugiau nei pusė Serbijos žemės ūkio produktų eksporto (55 %) yra skirta ES rinkoms. Serbijos žemės ūkio produktų eksportas į ES per pastarąjį dešimtmetį išaugo nuo 640 mln. eurų 2009 m. iki daugiau nei 2,3 mlrd. eurų 2021 m. Tuo pačiu metu Serbijos žemės ūkio produktų importas iš ES nuolat didėjo ir 2021 m. pasiekė 1,6 mlrd. eurų.⁸⁹ 2021 m. ES taip pat sudarė 57,1 % viso Serbijos eksporto ir 64,5 % Serbijos importo.⁹⁰ Galima paminėti ir tai, kad Prekybos Intensyvumo Indeksas (TII) tarp ES ir Serbijos pastaraisiais metais šiek tiek auga⁹¹, o tai reiškia, kad ES išlieka pagrindine Serbijos prekybos partnere.

Taigi, galima teigti, kad Serbija nuo pat 2009 m. aktyviai plėtė ekonominius ryšius tiek su Kinija, tiek su ES. Tarpusavio mainų rodikliai su abiejais iš šių veikėjų laipsniškai augo, o importo ir eksporto mastai nuolat didėjo. **Tačiau, ES išlieka pagrindiniu Serbijos prekybos partneriu, sudarančiu esminę Serbijos ekonomikos dalį. Be to, eksporto ir importo rodikliai su bloku yra daug labiau subalansuoti, negu su Kinija, todėl ekonominis bendradarbiavimas su ES valstybėmis narėmis atrodo sunkiai pakeičiamas.** Tuo tarpu bendradarbiavimas su Kinija gali kelti tam tikrų iššūkių (ką ir rodo minėti pavyzdžiai), tačiau aktyvesnis jos įsitraukimas ir prekybinių santykių plėtra atveria Serbijai papildomų galimybių diversifikuoti savo prekybinius santykius ir dar labiau padidinti ekonominę naudą. Visgi pernelyg didelis ir su metais didėjantis prekybos deficitas tarp Kinijos ir Serbijos sąlygoja menkesnę ekonominę naudą bent jau prekybos srityje. Nors 2023 m. pasirašyta laisvosios prekybos sutartis tarp Serbijos ir Kinijos gali paskatinti didesnę Serbijos prekybos sektoriaus augimą.

3.2.3. Investicijos ir finansinė parama

Serbija aktyviai įsisavina Kinijos investicijas infrastruktūros, energetikos, technologijų sektoriuose. Tuo pačiu metu Serbija taip pat naudojasi ekonominiais privalumais iš ES finansuojamų regioninių ar infrastruktūros projektų ir vystomojo bendradarbiavimo politikos.

⁸⁸ Serbia's cooperation with China, the European Union, Russia and the United States of America, *Directorate-General for External Policies, Policy Department*, 2017, p. 25-27

⁸⁹ Zubařová, p. 346-347

⁹⁰ Ten pat, 346

⁹¹ Ten pat, 346

Visgi kylantys iššūkiai dėl Kinijos ekonominių motyvų ir pasitelkiamų priemonių įtakai plėsti šalyje gerokai apriboja Serbijos ekonominės naudos galimybes, ypatingai atsižvelgiant į didelio įsiskolinimo riziką. **Ekonominė „pastogė“ iš Kinijos pusės nebūtinai leidžia tikėtis sėkmingų rezultatų ekonominėje srityje, todėl menkai paaikšina Serbijos pasiryžimą vykdyti laviravimo politiką bent jau šioje sferoje.**

Kinijos užsienio pagalba Serbijai, skiriasi nuo tradicinės oficialios pagalbos vystymuisi tuo, kad ji beveik visiškai grindžiama lengvatinėmis paskolomis arba valstybės vadovaujama investiciniais projektais, kurie aiškiai nesiekia platesnių vystymosi tikslų.⁹² Be to, priešingai nei ES Kinija savo pagalbai nenustatė jokių politinių sąlygų, bent jau ne judėjimo link konkrečios koncepcijos (t. y. „teisinės valstybės“) atžvilgiu, o lėšomis pirmenybę teikia interesams, o ne skatinti konkretų Serbijos valdžios elgesį.

Kinijos parama Serbijai per pastarąjį laikotarpį tapo valstybės nukreiptų užsienio investicijų ir aukšto lygio investicinių projektų, finansuojamų atskirai nuo valstybės, derinys, kurių sunku atskirti nuo grynųjų tiesioginių užsienio investicijų, bet ne visai oficialios pagalbos vystymuisi, dalyvaujant privatiems subjektams.⁹³ Svarbiausia tai, kad Kinijos finansavimas projektams, buvo nukreiptas į paskolas, o ne į dotacijas, o tai reiškia, kad Serbijos naudą iš Kinijos galiausiai turi sumokėti pati Serbija (pavyzdžiui, geležinkelių pagerinimo atveju, naudodama pelną, gautą eksploatuojant geležinkelio liniją). Nors tokių paskolų terminas paprastai yra ilgas ir palūkanų normos mažos, paskolos dažnai suteikiamos JAV doleriais, o tai reiškia integruotą valiutos riziką.⁹⁴ Ši parama visiškai skyriasi nuo ES pagalbos, kurią sudaro dotacijos, dažnai teikiamos per pilietinę visuomenę ir kuri orientuota į platesnius vystymosi tikslus ar sąlygas.

Be to pagrindinis Kinijos susidomėjimas Serbija tapo orientuotas į energiją ir infrastruktūrą, o Kinijos vyriausybė tikisi, kad Serbija taptų „pagrindiniu oro, geležinkelių, kelių ir vandens transporto logistikos mazgu“ pagal „Vienas Diržas vienas Kelias“ (OBOR) iniciatyvą.⁹⁵ Kalbant apie tarptautinio skolinimo vystymuisi temą, Kinija akcentuoja aukšto lygio, o kai kuriais atvejais

⁹² J. Zhang, Chinese Foreign Assistance, Explained. *Brookings Institution 'Order from Chaos' blog*, 2016 m. liepos 19d., <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2016/07/19/chinese-foreign-assistance-explained/> [Žiūrėta 2024-02-13]

⁹³ Serbia's cooperation with China, the European Union, Russia and the United States of America, p. 23

⁹⁴ EBRD, China and South-Eastern Europe: Infrastructure, trade and investment links, *Occasional Paper*, 2016

⁹⁵ A. Stanzel ir kt., China's investment in influence: the future of 16+1 cooperation. *European Council on Foreign Relations (ECFR) China Analysis*, 2016

ir brangius infrastruktūros projektus, kurie yra OBOR dalis, tikėdamasi išplėsti savo „minkštąją galią“, tuo pačiu sumažinant Kinijos prekių transportavimo išlaidas, kad jos pasiektų tolimas rinkas. Šis brangios infrastruktūros akcentavimas taip pat pasireiškė jos požiūriu į Serbiją, matomą tokiuose projektuose kaip „Pupino“ tilto statyba ar greitojo geležinkelio tarp Belgrado ir Budapešto tiesimas.⁹⁶ Be to, kinei taip pat įsipareigojo atnaujinti esamą infrastruktūrą, kad būtų sukurtas Europos greitkelis XI, einantis iš Rumunijos į Juodkalniją, kurio kaina siekė beveik 900 mln. eurų.⁹⁷ Kinijos dalyvavimas šiame projekte buvo reikšmingas – Kinijos įmonė Shandong Hi-Speed Group (SDHS), finansuojama iš Kinijos eksporto ir importo bankų užbaigė dvi XI koridoriaus dalis Serbijoje.

Be tradicinių transporto infrastruktūros projektų, Kinijos vyriausybė taip pat aktyviai vykdė valstybės vadovaujamas investicijas į Serbijos energetikos sektorių. 2015 m. Serbijos parlamentas ratifikavo susitarimą su Kinija dėl dar vieno Kostolac šiluminės elektrinės bloko kūrimo netoli Belgrado, gavęs 608 mln. JAV dolerių paskolą iš „Kinijos Eksporto-Importo“ banko. Nors tai buvo būdas padidinti energijos gamybą, Kinijos paskolos patvirtinimo procesas sulaukė Europos Komisijos kritikos, kad elektrinės finansavimas gali pažeisti EB valstybės pagalbos taisykles.⁹⁸ Papildant tai, dar 2016m. Kinijos įmonė „Hebei Iron and Steel Group“ (HBIS) nusipirko tuomet nuostolingą geležies gamyklą Smedereve ir įsitvirtino Serbijoje kaip aktyvus veikėjas naudingųjų iškasenų gavybos srityje.⁹⁹

Serbijai Kinija yra itin svarbi ir kaip skaitmeninimo partnerė. Pavyzdžiui, 2019 m. abi valstybės pradėjo planus iki 2025 m. centrinėje Serbijos Kragujevaco miesto dalyje sukurti regioninę dirbtinio intelekto platformą. Pagrindinis Kinijos informacinių ir ryšių technologijų tiekėjas „HUAWEI“ šiame procese vaidins pagrindinį vaidmenį. Šios pasaulinės korporacijos regioninė būstinė yra Belgrade ir galėtų naudoti Serbiją kaip centrą savo technologijoms skleisti Vakarų Balkanuose.¹⁰⁰ Pastaroji dėl politinių ir saugumo priežasčių vertinama labai kritiškai, ypač kai kuriose ES šalyse.

⁹⁶ J. Teokarević, Serbia: Perspectives on Eurasian integration, *European Council on Foreign Relations on-line essay*, 2016, http://www.ecfr.eu/article/essay_eurasian_integration_serbia [Žiūrėta 2024-02-13]

⁹⁷ *EBRD*, 2016

⁹⁸ M. Žuvela, ‘Balkan push for new coal-fired plants raises environmental concerns’, *CNBC*, 2017m. sausio 23d., <http://www.cnbc.com/2017/01/23/reuters-america-balkan-push-for-new-coal-fired-plants-raisesenvironmental-concerns.html> [Žiūrėta 2024-02-13]

⁹⁹ J. Bastian, “Southeast Europe in Current Chinese Foreign Economic Policy”, p. 21

¹⁰⁰ Predrag Jureković, p. 136-137

Taigi, kalbant apie Kinijos investicijas Serbijoje svarbu pabrėžti, kad jas daugiausiai sudaro valstybės garantijos, tiesioginis skolinimas arba valstybės korporacijos (kaip Pupino tilto atveju, kurį finansavo „Kinijos Eksporto-Importo“ bankas, o pastatė valstybinė Kinijos įmonė „China Road and Bridge Corporation“. Nors tokie beveik privatūs investiciniai projektai sulaukė didelio atgarsio, faktinės privačių investicijų įplaukos buvo lėtesnės. Visgi nuo 2016 m. jos palaipsniui augo ir Kinija įsitvirtino kaip 11-as pagal dydį investuotojas Serbijoje.¹⁰¹ Tarp didžiausių šalyje veikiančių Kinijos įmonių yra technologijų milžinė „Huawei“, kuri 2016 m. spalį paskelbė apie planą investuoti 150 mln. Serbijoje. Panašiai 2014 m. Kinijos nacionalinė elektros inžinerijos įmonė (CNEEC) paskelbė apie planą iš viso investuoti 1,2 mlrd., siekdama pastatyti šiluminę elektrinę Loznicoje už 230 mln. JAV dolerių.¹⁰² Kinijos įmonės taip pat skyrė lėšų Serbijos automobilių sektoriui (nuo 2014 m. „Meita“ grupė investavo 48 mln. eurų) ir finansų sektoriui (2017 m. sausį atidarytas pirmasis Kinijos banko skyrius).

Tuo tarpu ES šiuo metu yra didžiausia oficialios pagalbos vystymuisi Serbijai tiekėja. ES techninės pagalbos programų konsolidavimas 2000-aisiais kartu su Serbijos judėjimu stojimo link reiškė panašų ES techninės pagalbos priemonių ir tikslų pasikeitimą Balkanuose. Dirbant panašiose srityse kaip CARDS programa, ES finansavimas buvo nukreiptas į konkretų tikslą – perkelti Serbiją (ir kitas narystės siekiančias šalis) prie suderinimo su ES. Šiuo tikslu pirmoji Pasirengimo narystei pagalbos priemonė (PNPP) 2007–2013 m. ir antroji Pasirengimo narystei pagalbos priemonė (PNPP) II paskirstė daug didesnę finansavimo sumą platesniam veiklų rinkiniui.¹⁰³ Per pastaruosius penkiolika metų per įvairius projektus Serbija gavo daugiau nei tris milijardus eurų negrąžinamos paramos. Be to, ES kasmet Serbijai skiria apie 300 mln. piniginių išmokų. Nors ES paprastai yra didžiausia finansinės paramos teikėja pasaulyje, pati Serbija iš tikrųjų yra tarp 3 daugiausiai finansinės ES paramos gaunančių šalių.¹⁰⁴ 2014–2020 m. ES biudžete taip pat buvo skirta apie 1,5 mlrd. eurų finansinės paramos Serbijai, tokiose srityse kaip demokratijos plėtra, transportas, energetika, švietimas ir regioninė plėtra.¹⁰⁵

¹⁰¹ Serbia's cooperation with China, the European Union, Russia and the United States of America, p. 35

¹⁰² Ten pat, p. 35-36

¹⁰³ Serbia's cooperation with China, the European Union, Russia and the United States of America, *Directorate-General for External Policies, Policy Department*, 2017, p. 18

¹⁰⁴ Bo Beeker, Serbia's Delicate Balancing Act : a Case study of Serbia's Foreign Policy, *Chapel Hill*, 2022, p. 20-21

¹⁰⁵ Serbia's cooperation with China, the European Union, Russia and the United States of America, p. 19

Be to, ES aktyviai teikė humanitarinę pagalbą kriziniu atveju. Tai įrodo ES atsakas į potvynius Serbijoje 2014 m. Naudodamasi įvairiomis finansavimo priemonėmis, įskaitant Solidarumo fondą ir IPA II programą, ES skyrė 150 mln. eurų humanitarinei pagalbai. Tokia pagalba buvo sutelkta į namų statybą ir rekonstrukciją, visuomeninių pastatų renovaciją, įvairias paramos rūšis ūkininkams ir smulkiajam verslui nukentėjusiose vietovėse. Šią neatidėliotą pokrizinę pagalbą 2015 m. papildė prevencinė pagalba, siekiant užtikrinti, kad tokios potvynių nelaimės nepasikartotų, o per IPA II buvo skiriamos lėšos potvynių prevencijai ir nelaimių rizikos valdymui.¹⁰⁶ Serbija, taip pat buvo viena iš migrantų ir pabėgėlių, atvykstančių į ES, tranzito šalimi per migrantų krizės piką (nuo 2015 m. vidurio iki 2016 m. kovo mėn.) Nuo krizės pradžios ES suteikė daugiau nei 25 mln. eurų skubios pagalbos, daugiausia dėmesio skiriant priėmimo centrams Serbijoje ir prieglobsčio bei pagrindinių migrantų poreikių teikimui. Be to, dar 80 mln. eurų buvo skirta antros eilės su migracija susijusiems klausimams, įskaitant geresnį sienų valdymą ir migrantų sveikatos priežiūros bei švietimo sektorių tobulinimą.¹⁰⁷

Kalbant apie ES skiriamas užsienio investicijas Serbijai, galima paminėti, kad blokas yra išskirtinai didžiausias investuotojas į Serbijos ekonomiką. Pavyzdžiui, pastaraisiais metais užsienio investicijos iš ES šalių sudarė apie 85%.¹⁰⁸ ES, kaip investuotojos, buvimas Serbijoje labai prisidėjo ir prie derybų dėl stojimo, nes vien derybų dėl Stabilizacijos ir asociacijos susitarimo (pasirašyto 2008 m.) pradžia labai pritraukė į šalį tiesioginių užsienio investicijų. Kadangi stojimo procesas tęsiasi ir kartu su Serbijos ekonominėmis reformomis, ES tapo didesne šalies veikėja investicijų atžvilgiu – dešimt iš dvylikos didžiausių sandorių šalyje 2000–2011 m. buvo sudaryti su ES narėmis.¹⁰⁹ Tuo tarpu nuo 2008 m. iš 48 Serbijos pasirašytų ir galiojančių dvišalių investicijų susitarimų, 21 buvo pasirašyti su ES valstybėmis narėmis.¹¹⁰

Didžiąją ES privačių investicijų dalį Serbijoje per pastarąjį dešimtmetį skyrė dvi valstybės narės – Nyderlandai ir Austrija, kurios kartu sudarė 34 % visų į Serbiją nukreiptų investicijų.¹¹¹ Didžiausios ES investicijos į Serbiją, kaip ir daugumoje Pietryčių Europos šalių, sudarė įsigijimus,

¹⁰⁶ Ten pat, p. 19-20

¹⁰⁷ Ten pat, p. 20

¹⁰⁸ *National Bank of Serbia*, <https://www.nbs.rs/internet/english/> [Žiūrėta 2024-02-12]

¹⁰⁹ I. Milenković, D. Milenković, Inward foreign direct investments to Serbia—investigating motives in the past and prospects for the future. *Review of Applied Socio-Economic Research*, 4(2), 2012, pp.158-165.

¹¹⁰ S. Estrin, M. Uvalić, FDI into Transition Economies: Are the Balkans Different? *Economics of Transition*, 22(2), 2014, pp.281-312

¹¹¹ Serbia's cooperation with China, the European Union, Russia and the United States of America, p. 32

o ne tiesiogines išmokas, o didžioji dalis didelių investicijų buvo įsigyta telekomunikacijų ir bankininkystės sektoriuose. Kalbant apie užsienio investicijų Serbijoje motyvus, ES įmonės apklausose pažymėjo, kad Serbijos masto ekonomija, pigi, tačiau kvalifikuota darbo jėga, augimo perspektyvos ir geografinis artumas yra patrauklūs bruožai, bent jau gamybos sektoriui.¹¹² Todėl galima daryti prielaidą, kad šios Serbijos ekonomikos ypatybės skatina ES investuotojų įsitraukimą.

Taip pat, reaguodama į vis didėjantį Kinijos įsitraukimą į Vakarų Balkanų regioną, vienos tarptautinių ekonomikos studijų instituto (WIIW) skaičiavimais, 2009–2018 m. ES suteikė investicijų į infrastruktūros projektus visame regione už maždaug 18 mlrd. (1 mlrd. eurų iš jų buvo piniginės išmokos ir 5mlrd. paskolų).¹¹³ Šiuo atveju Serbija buvo pagrindinė finansinės paramos gavėja regione. Nors ES kategoriškai neprieštarauja Kinijos investicijoms į šalį kandidatę Serbiją, tačiau reikalauja, kad jos atitiktų ES gaires ir būtų suderinamos su ES projektais Vakarų Balkanuose. ES tam 2015–2020 m. laikotarpiu skyrė apie 1 milijardą eurų. Su šia finansine parama turėjo būti įgyvendinta ir kelios dešimtys infrastruktūros projektų už 4 milijardus eurų, kurie yra svarbūs tiek Vakarų Balkanų valstybėms, tiek ES.¹¹⁴ Pagrindinis paramos tikslas buvo Vakarų Balkanus prijungti prie transeuropinių tinklų ir stiprinti Vakarų Balkanų valstybių bendradarbiavimą „Europos energijos bendrijoje“.

Visgi Serbijos atveju ES išreiškė aštrią kritiką viešo sutarčių turinio skaidrumo trūkumui, Serbijos įstatymų, susijusių su konkursais, pažeidimus, referuojant į tai, kad Kinijos statybos įmonės daugiausia naudojo kinų darbuotojus ir statybines medžiagas iš Kinijos.¹¹⁵ Serbijos vyriausybė buvo kritikuojama ir už tai, kad ji ima paskolas iš Kinijos valstybinių bankų iš dalies nepalankiomis ir neskaidriomis sąlygomis, kad galėtų finansuoti prestižinius infrastruktūros projektus, kurie daugiausia buvo skirti paremti Kinijos „BRI“ iniciatyvą“. Dėl šios priežasties 2021 m. pabaigoje buvo pristatyta ES patobulintos infrastruktūros sujungimo strategija „Global Gateway“, kuria įsipareigota „per penkerius metus sutelkti 300 mlrd. eurų investicijoms į

¹¹² A.P. Bitzenis, V. P. Žugić, FDI motives in the Serbian manufacturing sector. *Journal of East-West Business*, 20(1), 2014, pp.1-24

¹¹³ Mario Holzner, “Economic Development, Infrastructure Projects, Foreign Trade and Investment in the Western Balkans,” in *Competing External Influences in South East Europe – Implications for Regional Consolidation*, Vienna: Study Group Information, 2019, p. 119-129

¹¹⁴ European Commission, “EU - Western Balkans. Boosting Connectivity,” 2019m. liepos 19d., <https://wbc-rti.info/object/document/19891> [Žiūrėta 2024-02-07]

¹¹⁵ Heather A. Conley, “Becoming a Chinese Client State, The Case of Serbia,” *CSIS Report*, 2020, p. 8-9

skaitmeninę ir transporto infrastruktūrą, energijos gamybą ir perdavimą. Ši iniciatyva kaip manoma buvo sukurta atremti būtent pastarosios iniciatyvos įtaką.¹¹⁶

Tad atsižvelgiant į Serbijos bendradarbiavimo su Kinija ir ES investiciniame sektoriuje ypatumus, galima teigti, kad trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu Serbija stengiasi išgauti kuo daugiau naudos iš abiejų geopolitinių veikėjų - iš verslo su Kinija ir regioninio bendradarbiavimo su ES.¹¹⁷ Iš vienos pusės aktyviai įsisavinami Kinijos siūlomi investiciniai paketai (nors ir paskolų formatu). Iš kitos pusės – gaunama itin solidi finansinė pagalba iš ES. **Tačiau turint omenyje didėjančią Kinijos propaguojamą investicinių „spąstų“ poveikį, paremtą ilgalaikėmis paskolomis, balansavimo strategija šioje srityje neatrodo ekonomiškai racionaliausias variantas.**

3.2.4. Ekonominės naudos naratyvas – balansavimo strategijos priemonė

Serbijos ekonominio klestėjimo tema ir jį pristatantis diskursas taip pat turi įtakos jos balansavimo strategijos pasirinkimui. Valdančioji klasė Serbijoje jau kurį laiką naudojo balansavimo tarp supervalstybių koncepciją įteisinti užsienio politiką, ypač bendradarbiavimo su rytų ir vakarų partneriais kontekste.

Pavyzdžiui, politinis elitas teigia, kad ši politika per pastarąjį dešimtmetį atvedė Serbiją į ekonominės plėtros „auksinį laikotarpį“, kuriam būdingas atlyginimų augimas, užsienio investicijų antplūdis ir didelių infrastruktūros projektų įgyvendinimas.¹¹⁸ Todėl ryšių su Kinija plėtra vyriausybės pateisinama ekonominių paskatų argumentu, kurios dažnu atveju atrodo daug patrauklesnės pačiai valdžiai. Pavyzdžiui, nors ekonominiu požiūriu Briuselis Serbijoje buvo labai aktyvus, elitas yra linkęs viešai nutylėti šį faktą, manipuliudamas Briuseliu ir „siekdamas gauti daugiau“ plėtros procese ir tuo pačiu klestinti iš Kinijos investicijų.¹¹⁹ Kinijos ekonominę buvimą elitas apibūdina labai palankiai, naudodamas teigiamus aprašomuosius būdvardžius, tokius kaip „svarbus, gyvybiškai svarbus, reikšmingas ir strateginis“, nurodant naudą Serbijos ekonomikai.

¹¹⁶ F. Kliem, 'Europe's Global Gateway: Complementing or Competing With BRI?', *The Diplomat*, 2021m. gruodžio 7d., [Europe's Global Gateway: Complementing or Competing With BRI? – The Diplomat](#) [Žiūrėta 2024-02-09]

¹¹⁷ V. Vuksanović, 'In Serbia, the Chinese Trojan Horse Tactic Works – For Now', *CHOICE*, 2020m. liepos 23d., [In Serbia, the Chinese Trojan Horse Tactic Works – For Now – chinaobservers](#) [Žiūrėta 2024-02-09]

¹¹⁸ Ten pat, p. 2

¹¹⁹ Vladimir Dordevič, Richard Q. Turcsanyi, Vladimir Vuckovič, Beyond the EU as the 'Only Game in Town': the Europeanisation of the Western Balkans and the role of China, *Eastern Journal of European Studies*, Volume 12, Issue 2, 2021, p. 33-34

„Bendradarbiavimas“ apibūdinamas kaip „palankus“ kaip „naujasis šilko kelias“, taip papildomai pabrėžiant Kinijos ekonominio buvimo Vidurio ir Rytų Europoje svarbą pagal „BRI“ iniciatyvą.¹²⁰ Be to, valdžios elitas nuolat plėtoja įvaizdį, kad Serbijos ekonominis vystymasis nebūtinai yra susietas su ES ir kad šiuo atžvilgiu yra papildomų alternatyvų ekonominiam vystymuisi.¹²¹

Šiuo atveju Kinijos ekonominė veikla Serbijoje buvo paversta funkcionaliais projektais, tokiais kaip greitkeliai, šiluminės elektrinės, tiltai ir panaši infrastruktūra Balkanuose. Pastarieji rezultatai, nesigilinant į jų tvarumą, ekonominį, ekologinį ir socialinį poveikį, tapo svarūs argumentai vietos valdžiai, kaip jų sprendimai bendradarbiauti su Kinija ir dalyvauti programoje buvo teisingi ir naudingi jų piliečiams. Pavyzdžiui, per žiniasklaidą, kurią kontroliuoja valdančioji „Serbų pažangos partija“ (SNP) ir Vučičius, propagandos tikslais sėkmingai anonsavo Kinijos paskolomis finansuojamų ir Kinijos statybų įmonių pastatytų greitkelių ruožų, tiltų ir remontuojamų geležinkelio linijų projektus.¹²² Todėl vyriausybė galėjo tvirtinti, kad kartu su Kinijos partneriais įvykdė tai, ką žadėjo, pavyzdžiui, reikalingą eismo ir energetikos infrastruktūrą, padidino užimtumą bent jau gerinant bendrą verslo aplinką ir pridėjo dinamiškumo ekonomikai. Visa tai privedė prie palankaus argumento Serbijoje, kad pastatyta eismo infrastruktūra pritraukė kitų užsienio investuotojų ir pagerino šalies, kaip gamybos ir transporto puoselėtojo įvaizdį.¹²³ Be to, per kelerius pirmuosius tokio ekonominio bendradarbiavimo su Kinija plėtros metus politiniai veikėjai visas Kinijos paskolas ir jų finansuojamus projektus įvardindavo „investicijomis“, sudarydami įvaizdį, kad tai yra tiesioginės užsienio investicijos iš Azijos valstybės. Toks požiūris prisidėjo ir per pastarąjį laikotarpį susiformavusio Serbijos kaip gana patrauklios vietos investicijoms Pietryčių Europoje įvaizdį ir netgi tapo pirmaujančia šalimi pagal užsienio investicijas ir darbo vietų milijonui gyventojų rodiklius.¹²⁴

Propaganda ekonominės naudos tematika Serbijoje tapo įmanoma ir dėl to, kad šalyje dauguma investicinių sutarčių su Kinijos įmonėmis nėra prieinamos visuomenei. Valstybės pareigūnai naudojami tarpvyriausybinių susitarimų priedanga, kuriai netaikoma tokia pati priežiūra

¹²⁰ Ten pat, p. 34-35

¹²¹ Ten pat, p. 36

¹²² Danas online, Vučić: Serbia China's best friend in Europe, *Danas*, 2020m. lapkričio 7d., <https://www.danas.rs/politika/vucicserbija-najbolji-prijatelj-kine-u-evropi/> [Žiūrėta 2024-01-31]

¹²³ Dragana Mitrovič, The dynamics of the Republic of Serbia's cooperation with China via the Belt and Road Initiative and the "Sixteen plus One" platform, *Journal of Contemporary East Asia Studies*, p. 10-11

¹²⁴ *IBM Global Location Trends 2020*

kaip įprastiems viešiesiems pirkimams arba joms netaikomos valstybės pagalbos taisyklės. Pavyzdžiui, Kostolac elektrinės atveju Serbijos vyriausybė užblokavo prieigą prie informacijos, o valstybinė energetikos įmonė cenzūravo tam tikrus projekto dokumentacijos puslapius.¹²⁵ Be to, toks skaidrumo trūkumas, laisvos reguliavimo praktikos ir lanksčios Kinijos projektų viešųjų pirkimų taisyklės, kurios prieštarauja ES taisyklėms, geriau dera su SNS autoritarine darbotvarke.¹²⁶ Dideli projektai, sudaryti su Kinijos įmonėmis, dažniausiai perduodami pirmiausia Valstybinėms įmonėms, kurios yra susijusios su valdžią turinčiais asmenimis ir partijomis, o vėliau su jų bičiuliais savo partijų globėjų tinkle mainais į užimtumo ir investicijų pažadus.¹²⁷

Taigi nors ES struktūriniai fondai dotacijų pavidalu dažnu atveju yra daug didesni ir pigesni nei Kinijos paskolos, tačiau vietos politikų valdymas vaidina svarbų vaidmenį, formuojant ekonominius santykius. Briuselio dotacijos yra susijusios su taisyklėmis, kurių Serbijos politinis elitas ne visada pasiryžęs laikytis. ES biurokratija gali būti lėta, o tai tampa problema, kai vyriausybės bando greitai reaguoti siekdamas rinkiminio kapitalo, todėl Kinijos modelio sėkmė tampa daug labiau „suderinama su vietos politiniais ciklais“.¹²⁸ **Pastaroji tendencija neblogai paaiškina, kodėl Serbija renkasi naudoti balansavimo strategiją ekonominiame lygmenyje,** taip pabrėždami Kinijos teikiamą ekonominę naudą ir taip galutinai neįsipareigojant ekonominiam bendradarbiavimui su ES.

3.3. Kosovo nepriklausomybės klausimas ir integracija į ES

H2 : *Serbija laviravimą užsienio politikoje vysto siekdama įgyti tvirtesnę diplomatinę „pastogę“ ir derybų poziciją Kosovo klausimo sprendime*

Kosovo klausimas gali būti įvardijamas kaip vienas esminių veiksnių, kodėl Serbija siekia balansavimo tarp didžiųjų valstybių. Kaip rodo istorinė patirtis, teritorinio vientisumo klausimas didžiąją laiko dalį buvo ypatingai svarbus Serbijai. Jos, kaip mažos valstybės užsienio politika didžiąją šio amžiaus dalį buvo orientuota į Kosovo problemos sprendimą ir jo teritorinio vientisumo išsaugojimą. Siekdama sulaukti palaikymo savo pozicijai, ji pradėjo siekti

¹²⁵ H. Conley, China's 'Hub-and-Spoke' Strategy in the Balkans, Policy Report, *Washington, DC, The Center for Strategic and International Studies*, 2020, p. 15

¹²⁶ M. Makocki, 'China in the Balkans: The Battle of Principles', *Clingendael Spectator*, 2017, p. 71

¹²⁷ Ten pat, 71-72

¹²⁸ Philippe Le Corre, Vuk Vuksanovič, Serbia: China's Open Door to the Balkans, *The Diplomat*, 2019m. sausio 1d., <https://carnegieendowment.org/2019/01/01/serbia-china-s-open-door-to-balkans-pub-78054> [Žiūrėta 2024-02-08]

pusiausvyros tarp didžiųjų pasaulio galių.¹²⁹ Visgi pastarąjį laikotarpį šis klausimas riboja Serbijos ambicijas siekti ES narystės perspektyvos. Dėl šios priežasties Balkanų valstybė atsidūrė pasirinkimo kryžkelėje – pripažinti Kosovo valstybingumą ar glaudžiau suartėti su ES. Tačiau galbūt jai pavyksta abu šiuos klausimus derinti, atsižvelgus į didžiųjų regiono veikėjų interesus?

Šiame skyriuje nagrinėjama kokių mastu Kosovo statuso klausimas pasireiškia Serbijos užsienio politikoje, formuojant jos santykius su pagrindiniais partneriais regione – ES ir Kinija. Taip pat bus atsižvelgiama į tai, kodėl šis procesas tampa itin svarbus derybose dėl ES narystės ir pažangos Kosovo klausimu.

3.3.1. Kinijos diplomatinė parama Serbijai ir Kosovo klausimas

Po Kosovo nepriklausomybės paskelbimo 2008m. Kinija „išreiškė rimtą susirūpinimą“ ir pasisakė už „abipusiai priimtina sprendimą derybomis“. Anot Kinijos, tai reišė, kad bet koks sprendimas turėtų būti parengtas pagal JT Saugumo Tarybos rezoliuciją 1244, kurios tikslas - suteikti Kosovui galimybę „turėti plačią autonomiją Serbijos Federacinėje Respublikoje“, nebent būtų priimta nauja rezoliucija. Toje pačioje rezoliucijoje JT Saugumo Taryba nustato tarptautinį civilinį buvimą, kurio užduotis - palengvinti „politinį procesą, skirtą nustatyti būsimą Kosovo statusą“.¹³⁰ Nuo to laiko Kinija gerbė Serbijos suverenitetą ir teritorinį vientisumą ir vertino Serbijos pastangas ieškoti politinio Kosovo problemos sprendimo.¹³¹ Kinijos valstybinė žiniasklaida vis dar apibūdina Kosovą kaip „autonominę provinciją“, kurios suverenitetą visada išlaikė Serbija. Tačiau, be oficialios politinės retorikos, informuota Kinijos intelektualinio elito dalis suvokia, kad „Kosovo kaip „valstybės“ nepriklausomybė tapo neišvengiama“.¹³² Dar visai neseniai Kinija suvokė Kosovą kaip „europinį klausimą“, leidžiantį tarpininkauti ES ir pareiškusią, kad yra pasirengusi priimti sprendimą, kuris būtų priimtinas abiem pusėms. Kitaip nei Rusija, ji susilaikė nuo atviros konkrečios paramos Serbijai, skatindama trečiąsias šalis panaikinti Kosovo

¹²⁹ Aleksandra Kapetanovic, “The principle of four pillars in Serbia’s foreign policy. Analyzing Serbia’s balancing act - to what extent is it feasible?”, *University of Macedonia*, p. 53

¹³⁰ United Nations Security Council Resolution 1244. 1999m. birželio 10d., https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/old_dnn/Res1244ENG.pdf

¹³¹ W. Jia, H. Chang. The Chinese representative called on the international community to play a constructive role in promoting a proper settlement of the Kosovo issue, 2019m. vasario 10d., *People’s Daily Online*, <http://world.people.com.cn/n1/2019/0210/c1002-30616276.html> [Žiūrėta 2024-01-22]

¹³² H. Kong, H., Torn Land - Impressions of Kosovo Expedition, *People’s Daily*. 2014m. rugpjūčio 11d., <http://cpc.people.com.cn/n/2014/0811/c68742-25444201.html> [Žiūrėta 2024-01-23]

pripažinimą. Tačiau pastaraisiais metais Kosovas tapo Pekino derybų įrankiu Taivano klausimu¹³³ ir formavo Kinijos santykius su ES.

Išaugus Kinijos įtakai Vakarų Balkanuose Serbija tapo viena iš artimiausių Kinijos sąjungininkių Europoje. Tarp šalių pasirašytos strateginės partnerystės susitarime Kosovo klausimas tapo vienu iš esminių punktų, kuriame Kinija dar kartą patvirtino, kad gerbia Serbijos suverenitetą ir teritorinį vientisumą.¹³⁴ Visuose tarptautiniuose forumuose, kuriuose buvo aptariamas Kosovo klausimas, Kinija visada balsavo už Serbiją ir palaikė jos poziciją. Ji pasinaudojo savo nuolatinės JT Saugumo Tarybos narės statusu, kad padėtų Serbijai užimti tvirtesnes pozicijas derybose su Kosovu.¹³⁵ Savo ruožtu Serbija pademonstravo savo ištikimybę Kinijai, tapdama jos „strateginiu centru“ Europoje.¹³⁶ Ji palaikė Kinijos pozicijas tarptautinėse organizacijose (pavyzdžiui, dėl padėties Sindziange) ir suteikė pirmenybę bendradarbiavimui su Kinijos bankais ir rangovais įgyvendinant didelius infrastruktūros projektus ar perkant kinišką ginkluotę. Pavyzdžiui, anot buvusio aukšto lygio Kosovo vyriausybės pareigūno, beprecedenčiai išaugus Kinijos projektų ir investicijų skaičiui bei vertei Serbijoje, buvo galima pastebėti atnaujintą radikalėjimą Kinijos diskurse Kosovo atžvilgiu.¹³⁷ Tuo pat metu Vakarų sąjungininkai buvo atsargūs nedaryti per didelio spaudimo Serbijai, nes baiminosi, kad ji nenutoltų nuo Vakarų įtakos. Todėl Kinijos svertas Kosovo klausimu taip pat galėjo būti suvokiamas kaip priemonė Kinijai išlaikyti įtaką Serbijai ir formuoti jos santykius su Vakarais.

Po kinų ir serbų dvišalių santykių suintensyvėjimo ir išplitimo į visas sritis sekė ir prezidento Vučičius atviresnė retorika Kinijos valdžios institucijų atžvilgiu, tikintis pagalbos Kosovo klausimu.¹³⁸ Kinijos elgesys aiškiai parodė jos vis didesnę norą įsitraukti į problemas, kurių negali išspręsti JAV, pavyzdžiui tokiais klausimais kaip Serbų Respublika ar Serbijos

¹³³ Ana Krstinovska, China's Role on the Kosovo Issue: Between an Inactive Past and Indistinct Future, *Research Gate*, p. 415

¹³⁴ Ten pat, p. 417-418

¹³⁵ D. Dimitrijević, The relations of Serbia and the People's Republic of China at the beginning of the 21st century, *International Problems*, 2018 *Volume 70, Issue 1*, p. 56

¹³⁶ D. Čačić, D. Serbia's emergence as China's new strategic hub. *Euractiv Bulgaria*, 2021m. rugpjūčio 19d., <https://www.euractiv.com/section/enlargement/opinion/serbias-emergence-as-chinas-new-strategic-hub/> [Žiūrėta 2024-01-23]

¹³⁷ Ana Krstinovska, 418

¹³⁸ T. Ozturk, Serbia seeks help from China on Kosovo issue. *Anadolu Agency*, 2018m. lapkričio 23d., <https://www.aa.com.tr/en/politics/serbia-seeks-help-from-china-on-kosovo-issue/1319537> [Žiūrėta 2024-01-24]

teritorinio vientisumo apsauga.¹³⁹ Šiuo atveju Belgradas išreiškė didelį viltį Kinijos diplomatinei paramai, tikėdamasi, kad ji imsis aktyvesnio požiūrio JT Saugumo Taryboje, palaikant Kosovo pripažinimo panaikinimo kampaniją.¹⁴⁰ Kinijos diplomatinė parama tapo dar svarbesnė po karo Ukrainoje pradžios. Rusijai eikvojant savo išteklius ir susiduriant su sunkumais, diplomatinės kampanijos įgyvendinimas Kosovo atžvilgiu artimiausiu metu gali nebūti jos didžiausias prioritetas. Tad Kinijos parama šiuo klausimu JT Saugumo Taryboje ilgesniuojų laikotarpiu Serbijos elitui yra kur kas geidžiamesnis pasirinkimas.

Visgi, kai kurių ekspertų nuomone, glaudaus Serbijos ir Kinijos bendradarbiavimo tarptautiniais klausimais nereikėtų pervertinti, nes jų įsipareigojimą viena kitai riboja dviprasmiški apribojimai.¹⁴¹ Pavyzdžiui, Vašingtono susitarime, kurį Baltuosiuose rūmuose pasirašė prezidentas Vučičius buvo įtraukta nuostata dėl Kinijos pardavėjų pašalinimo iš 5G ryšio tinklo Serbijoje.¹⁴² Kinijai taip pat gali pasirodyti, kad pati Serbijos pozicija nėra visiškai nuosekli, kadangi Serbija netraktuoja Kosovo taip, kaip tai daro Kinija su Taivanu. Turint omenyje, kad Belgradas yra pasiruošęs daryti kompromisus bendradarbiaujant su didžiosiomis galiomis, Kinijos ilgalaikė parama gali atrodyti ne tokia užtikrinta. Pavyzdžiui, stipresnis Kinijos įsipareigojimas dvišaliu pagrindu remti Serbiją, užtikrinant tolesnę pripažinimą, reikštų, kad Kinija darys įtaką trečiųjų šalių užsienio politikai, o tai prieštarautų jos nesikišimo principui. Didesnis dalyvavimas per JT taip pat reikštų atsiribojimą nuo tradicinės politikos ir praktikos, kurios metu ji iki šiol laikėsi neutralios pozicijos dėl rezoliucijų, kurioms iš esmės nepritaria. Ji pirmenybę teikė susilaikymui, o ne veto, ir laikėsi gana pasyvaus požiūrio rengdama ir remdama rezoliucijas, tiesiogiai nesusijusiomis su Kinija.¹⁴³

Verta paminėti ir tai, kad glaudesnis ryšys tarp Kinijos ir Serbijos šiuo klausimu surezonavo su pastaraisiais įvykiais. 2022m. išsakyti Prezidento Vučičiaus pareiškimai, susiję su

¹³⁹ D. Spalović, Ten countries are ready to withdraw the recognition of Kosovo, *Politika*, 2021m. rugpjūčio 2d., https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2021&mm=08&dd=02&nav_id=111410 [Žiūrėta 2024-01-25]

¹⁴⁰ Ten pat

¹⁴¹ Ana Krstinovska, p. 419-420

¹⁴² Majda Ruge, Serbia's 5G deal with Washington: The art of muddling through, *European Council of Foreign relations*, 2020m. rugsėjo 22d., https://ecfr.eu/article/commentary_serbias_5g_deal_with_washington_the_art_of_muddling_through/ [Žiūrėta 2024-01-25]

¹⁴³ Y. Shichor, China's Voting Behavior in the UN Security Council. China Brief Volume 6 Issue 18. *Washington DC: The Jamestown Foundation*, 2006, https://jamestown.org/program/chinas-voting-behavior-in-the-un-security-council-3/?_cf_chl_f tk=FCM8RB0zMNrK_Ct0KBCSrAQFLIZpbfGm8ud345JuQh0-1642252824-0-gaNycGzNCL0 [Žiūrėta 2024-01-26]

galimu Kosovo siekiu prisijungti prie NATO, paskatino naratyvą, kad ne pats Kosovas, o JAV planuoja ir stumia šią darbotvarkę Jungtinėse Tautose.¹⁴⁴ To pasėkoje, Kinija dar kartą paraginta pasipriešinti JAV ir paremti Serbiją, taip „saugant tarptautinę teisę ir JT Chartiją“.¹⁴⁵

Taigi, galima teigti, kad Kinijos politinis „svoris“ tarptautiniame lygmenyje, ypatingai jos balsas Jungtinėse Tautose turi neeilinę svarbą Serbijos ambicijoms pažaboti Kosovo nepriklausomybės siekį. Prezidento Vucičiaus pareiškimai rodo Serbijos norą susivienyti aplink Azijos galią ir atsverti JAV bei ES įtaką derybose dėl Kosovo statuso. Visgi pastaruoju laikotarpiu propagauta Serbijos balansavimo strategija susiduria su tam tikrais iššūkiais. Jos pragmatiški siekiai įgyti kuo didesnę naudą priverčia suabejoti jos partnerius. Tą rodo ir 2020 m. JAV pasirašytas susitarimas, apribojantis Kinijos telekomunikacijų tiekėjų veiklą Serbijoje. Be to, jos parama Taivano klausimu nėra tokia reikšminga, kad Kinija potencialiai ryžtųsi ambicingesnių veiksmų Kosovo atžvilgiu, pamindama esmines savo užsienio politikos normas. Visgi, pasvertas Kinijos palaikymas Serbijai tarptautiniame lygmenyje susijęs ir su jos interesais Vakarų Balkanuose ir geopolitine atsvara ES. Tai leidžia Serbijai tikėtis apčiuopiamesnių rezultatų jos teritorinio vientisumo klausimais ir naudoti jos kaip svarbaus geopolitinio veikėjo regione vaidmenį kaip derybinį svertą. **Pastarieji jos privalumai leidžia palaikyti dialogą tiek su Kinija, tiek su ES bei įgyti įvairių nuolaidų iš abiejų konkuruojančių pusių.** Tai turi nemenką poveikį jos pasirinkimui balansuoti šių veikėjų atžvilgiu. Todėl kitas skyrelis bus skirtas apžvelgti kaip Serbija reaguoja į tarptautinę situaciją derantis su ES dėl narystės ateities ir kaip ji elgiasi siekiant išvengti Kosovo pripažinimo.

3.3.2. Serbijos dialogas su ES ir derybos dėl Kosovo statuso

2008 m. vasario mėn. Kosovui vienašališkai paskelbus nepriklausomybę, Serbijos vyriausybė ėmėsi veiksmų, suabejodama jos suverenitetu ir trukdydama jos veikimui. Serbija naudojo diplomatinę spaudimą, siekdama apriboti Kosovo nepriklausomybę pripažįstančių šalių skaičių ir blokuoti jo narystę tarptautinėse organizacijose. Remdama serbų mažumą Kosove, kurios institucijas finansavo Belgradas, Serbijos vyriausybė ketino neleisti Prištinau perimti visos savo teritorijos kontrolę. Serbija taip pat paprašė Tarptautinio Teisingumo Teismo nuspręsti, ar Kosovo nepriklausomybės paskelbimas atitinka tarptautinę teisę.

¹⁴⁴ Ana Krstinovska, p. 420

¹⁴⁵ Ten pat, 420

Visgi 2010 m. teismo sprendimas buvo nepalankus Serbijai, kas paskatino Serbijos ir Kosovo dialogo pradžia, taip pat spaudimą iš ES, kuri pasinaudojo Belgrado ir Prištinos stojimo siekiais.¹⁴⁶ Tai buvo pasistūmėjimo derybose pradžia, kadangi iki to laiko Belgradas atmetė bet kokią galimybę derėtis su Kosovo valdžia. Savo ruožtu Kosovo valdančioji klasė laikėsi pozicijos, kad Serbija turi pripažinti Kosovo nepriklausomybę, o ginčytinos vietos ir serbų mažumos statusas yra Kosovo valstybės vidinės problemos ir jų įtraukimas į derybas būtų ne kas kita kaip svarstymas dėl jos suvereniteto klausimo.

Jau 2011 m. kovo mėn. Kosovo ir Serbijos vyriausybės pradėjo dialogą, kurio tikslas – normalizuoti tarpusavio santykius. Šiuo ES spaudimu pradėtu procesu buvo siekiama sustiprinti šalių pasitikėjimą ir išspręsti kasdienes serbų bei albanų bendruomenių problemas, o taip pat sumažinti įtampą Vakarų Balkanuose. Šių diskusijų tarp istoriškai susipriešinusių šalių atstovų rezultatas tapo proveržiu, po kurio Kosovo vyriausybė įgijo savo teritorijos kontrolę, buvo nustatyta siena (arba „administracinė ribos linija“, kaip ją vadina Belgradas) ir pradėtas Kosovo serbų institucijų prijungimas prie Prištinos valdžios aparato. Serbija taip pat panaikino savo prekybos blokadą Kosovui ir leido Priština prisijungti prie regioninių organizacijų. Dėl to abiejų valstybių integracijos į ES procese padaryta pažanga: Serbija pradėjo stojimo derybas, o Kosovas pasirašė Stabilizacijos ir asociacijos susitarimą (SAS).¹⁴⁷

Normalizavimo procesas prasidėjo techninėmis derybomis (2011 m. kovo mėn. – 2012 m. vasario mėn.) tarp specialiųjų abiejų šalių atstovų, dalyvaujant ES kaip tarpininkui. Dėl to buvo pasirašyti septyni susitarimai: muitinės dokumentų, abipusio aukštojo mokslo diplomų pripažinimo, asmenų judėjimo laisvės, Kosovo atstovavimo regioniniu lygmeniu, žemės registrų ir dokumentų apie gimimą, mirtį ir santuoką Kosove, ir integruotas sienų valdymas (IBM). Pastarasis susitarimas buvo ypač svarbus, nes leido Kosovo valdžios institucijoms perimti sienos su Serbija kontrolę.¹⁴⁸ Taip pat susitarimais leista Prištinos atstovams dalyvauti tarptautiniuose forumuose ir regioninio bendradarbiavimo organizacijose. Tačiau šias technines derybas lydėjo įtampa, o 2011 m. vasarą Kosovo šiaurėje esančiose serbų savivaldybėse kilo riaušės, išryškinusios serbų mažumos nepasitenkinimą Prištinos vyriausybe.

¹⁴⁶ Marta Szpala, “Hostages to dialogue. The process of normalising Serbian-Kosovar relations”, *Centre for Eastern Studies*, 2016, p. 1-2

¹⁴⁷ Ten pat, p. 1-2

¹⁴⁸ Ten pat, p. 3

Galiausiai perkelti dialogą iš techninio į politinį lygmenį pavyko tik po 2012 metų pavasarį Serbijoje vykusią visuotinių ir prezidento rinkimų, kuriuos laimėjo dešinioji Serbijos pažangos partija (SNS). Ši naujoji vyriausybė turėjo tvirtus įgaliojimus pradėti derybas dėl keturių Kosovo šiaurėje esančių serbų savivaldybių paskyrimo Prištinos valdžiai, į ją įtraukiant ir serbų institucijas.¹⁴⁹ Dviejų ministrų pirmininkų Ivica Dačićiaus ir Hashimo Tači derybos, prasidėjusios 2012 m. spalį, ir kuruojamos ES vyriausiosios įgaliotinės Catherine Ashton, 2013 m. balandį leido pasiekti istorinį susitarimą šiais klausimais. Pagal pastarąjį susitarimą Priština turėjo perimti Serbijos jėgos struktūrą (policijos ir civilinės gynybos formacijų) ir teismų kontrolę.¹⁵⁰ Serbija taip pat sutiko su pirmaisiais vietos rinkimais, kuriuos keturiuose Šiaurės Kosovo serbų savivaldybėse surengė Kosovo valdžia. Kosovo nuolaida buvo Serbijos savivaldybių asociacijos (ZSO) sukūrimas, apimantis 10 savivaldybių, kuriose dauguma gyventojų yra serbai.¹⁵¹ Tačiau nuo to laiko šis susitarimas taip ir nebuvo įgyvendintas.

Visgi nuo 2013 m. nebuvo padaryta esminės pažangos normalizavimo procese ar susitarimų įgyvendinime. Kosovo ir Serbijos politikai dialogą įsivaizdavo per naudą, kurią jie gali gauti iš Briuselio ir ES valstybių narių mainais už kompromisus. Todėl jie siekė ne tiek normalizuoti Serbijos ir Kosovo santykius, kiek siekti pažangos integruojantis į ES ir gauti paramą iš Vakarų valdančiojo elito bei tikėtis didesnio jų nuolankumo net ir nedemokratinėms praktikoms.¹⁵² Derybos, vykusios medijuojant ES, visgi neperaugo į serbų ir albanų bendruomenių suartėjimą. Priešingai, šios neskaidrios derybos iš tikrųjų sukėlė įtampą ir įtarumą. Derybos, kuriose nuo 2013 metų vyravo ginčas dėl Serbijos savivaldybių asociacijos Kosove statuso, paradoksaliai atvedė prie tvirto pavaldumo Belgrado vyriausybei, o ne prie jų integracijos į Kosovo valstybę. Kiek vėliau 2015 metų rudenį Serbijai pavyko užblokuoti Kosovo narystę UNESCO, o tai dar labiau pablogino Belgrado ir Prištinos santykius. Normalizavimo proceso sulėtėjimas taip pat buvo pastebimas ir dėl sumažėjusios ES veiklos galimybių. Kaip žinia ES turi tik ribotas

¹⁴⁹ Ten pat, p. 3

¹⁵⁰ 'First agreement of principles governing the normalisation of relations' between Kosovo and Serbia, 2013m. balandžio 19d., http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/first_agreement_of_principles_governing_the_normalisation_of_relations_april_19_2013_b_russels_en.pdf [Žiūrėta 2024-01-26]

¹⁵¹ Ten pat

¹⁵² Marta Szpala. p. 2

priemonės, skirtas daryti spaudimą šalims, dėl to mažėjo ir jos pajėgumai siekti visiškos taikos tarp konfliktuojančių pusių.

Vėlesniame ES vadovaujamų derybų raunde, kurį sušaukė tuometinė vyriausioji įgaliotinė F. Mogherini, ES pareigūnai vėl siekė esminių derybų dėl Kosovo nepriklausomybės, nes šalys pasiekė ribas, dėl kurių buvo įmanoma susitarti, realiai nesprenžiant šio klausimo. Derybos apėmė žemės apskaitimą, kuris, kaip manoma, turėjo apimti dalį arba visas keturias, daugiausia serbų šiaurės Kosovo savivaldybes, į Serbijos Preševo slėnio dalis. Diskusijos baigėsi 2018 m. susitarimo projektu, tačiau kai kurios ES valstybės narės prieštaravo susitarimo projekto esmei.¹⁵³ Dėl to derybos ir dar kartelį įstrigo.

ES vadovaujamas dialogas atgijo 2020 m. liepos mėn., tačiau naujas diplomatinis postūmis patyrė didelių nesėkmių. Nors atrodė, kad Serbijos prezidentas Aleksandras Vučićius yra suinteresuotas susitarimu, jo kolega iš Kosovo, buvęs prezidentas Hashimas Taçi, buvo teisiamas už karo nusikaltimus, todėl Prištinos vyriausybėje kilus suirutei, tolimesnis derybų procesas ir vėl sustojo.¹⁵⁴

Kiek vėliau - 2021 m. rugsėjį Šiaurės Kosove kilo politinė krizė. Prištinos vyriausybė nusprendė įgyvendinti susitarimo dėl identifikavimo kortelių ir automobilių valstybinių numerių nuostatas, kurioms šiaurės Kosovo gyventojai – daugiausia serbai – nepritarė. Panašios krizės kilo ir 2022 metų liepą bei rugpjūtį.¹⁵⁵ Įtampa dėl asmens tapatybės kortelių ir automobilių numerių paskatino ES nuosekliau ieškoti būdų, kaip išspręsti tokias Kosovo ir Serbijos problemas. ES savo pasiūlymą šalims oficialiai pristatė du kartus: 2022 m. rugsėjo mėn. ir 2023 m. sausio mėn. Nors Kosovas ir Serbija dėl galutinio pasiūlymo susitarė 2023 m. vasario mėn., tačiau dar prieš tai A. Vučićius per televiziją kreipėsi į šalies gyventojus, teigdamas kad gali pritarti naujam ES pasiūlymui, tačiau išreiškė poziciją, kad bet kokie nauji susitarimai nebus patikimi, jei pagrindinės ankstesnių susitarimų nuostatos liks neįgyvendintos. Savo kalboje Vučićius taip pat pakartojo savo ankstesnę sėkmę blokuojant Kosovo narystę JT, pareiškė nepripažinsiantis Kosovo ES pasiūlymo ir priminė, kad nesiūlys jokių Serbijos konstitucijos pakeitimų – tai buvo nuoroda į teiginį, kad

¹⁵³ Relaunching the Kosovo-Serbia Dialogue, *Europe Report N°262*, 2021m. sausio 25d., p. 7-8 https://icg-prod.s3.amazonaws.com/262-kosovo-serbia-dialogue_0.pdf [Žiūrėta 2024-01-26]

¹⁵⁴ Ten pat, p. 8

¹⁵⁵ Engjellushe Morina, The politics of dialogue: How the EU can change the conversation in Kosovo and Serbia, European Council on Foreign Relations, 2023m. kovo 15d., <https://ecfr.eu/publication/the-politics-of-dialogue-how-the-eu-can-change-the-conversation-in-kosovo-and-serbia/> [Žiūrėta 2024-01-26]

Kosovas yra Serbijos dalis.¹⁵⁶ Pastaroji retorika nežadėjo aiškesnio problemos sprendimo ir buvo suprasta kaip dar vienas Serbijos žingsnis parodyti jos pasiryžimą spręsti kilusius iššūkius, tuo pačiu nesiimant konkretnių veiksmų tam įgyvendinti. Tą įrodė ir tolimesni įvykiai - susitarimas liko neįgyvendintas po to, kai 2023m. gegužę Šiaurės Kosove kilo susirėmimai po savivaldybių rinkimų, kuriuos boikotavo vietos serbai. Po jų sekė 2023m. spalio 26d. įvykusios derybos tarp Serbijos ir Kosovo lyderių, kurios taip pat nedavė rezultatų. Jo metu Vučićius apkaltino derybų atstovus kad „kažkas žaidžia žaidimus, kad kaltę perkeltų kitai pusei“.¹⁵⁷

Po visų šių įvykių galiausiai buvo įgyvendintas A. Vučićiaus ir jo vyriausybės sumanus žingsnis priimti sprendimą leisti Kosovo automobilių numeriams įvažiuoti į Serbijos teritoriją gruodžio 25 d. Po jo 2024 m. sausio 4 d. buvo priimtas ir atsakomasis Kosovo vyriausybės sprendimas. Sprendimo laikas patvirtino ilgai strateguotą žaidimą, kuriame Vučićius pristatė save kaip nepakeičiamą veikėją Kosovo klausimui išspręsti.¹⁵⁸

Taigi akivaizdu, kad derybos dėl santykių tarp Serbijos ir Kosovo normalizavimo nuo pat jų pradžios susidūrė su daugybe iššūkių. Nors ES dėjo pastangas suartinti šias šalis, žadėdama joms narystės perspektyvą, Serbija nebuvo pasiryžusi pripažinti Kosovo nepriklausomybės. **Panašu, kad šių derybų procesas Serbijai tapo papildoma užsienio politikos tikslų formavimo platforma**, apimančia tiek galimas nuolaidas iš ES, siekiant paskatinti tolimesnę derybų eigą, tiek iš Kosovo pusės, tikintis jų nuolankumo tam tikrais klausimais. Sekančiame skyriuje bus apžvelgiama kaip šį klausimą išnaudoja Serbijos vyriausybė, siekiant naudoti iš derybose dalyvaujančių pusių.

3.3.3. Kosovo statusas – Serbijos balansavimo strategijos įrankis

Manipuliavimas Kosovo klausimu Serbijai kuri laiką tarnavo kaip įrankis savo užsienio politikos tikslams įgyvendinti. Kaip vienas iš to pavyzdžių, Belgrado iniciatyva prieš 2013 m. savivaldos rinkimus sukurta viena iš mažumų kontrolės priemonių Kosove - rinkimų platforma „Serbų sąrašas“ (Srpska Lista - SL).¹⁵⁹ Ji buvo skirta kaip atsvara vietos vadovams iš Kosovo šiaurės, kuri priešinosi Serbijos vyriausybės politikai Kosovo atžvilgiu ir griežtai pasisakė prieš jų

¹⁵⁶ Ten pat

¹⁵⁷ Ten pat

¹⁵⁸ Milica Popovič, Elections in Serbia 2023 : One Month Later, *Jackques Delors Institute*, 2024m. sausio 18d., <https://institutdelors.eu/en/publications/elections-in-serbia-2023-one-month-later/> [Žiūrėta 2024-02-07]

¹⁵⁹ Marta Szpala, p. 4-5

įtraukimą į Kosovo valstybę. SL sustiprino savo, kaip vienintelės Kosovo serbų atstovės, poziciją. 2014 m. ši grupė laimėjo visuotinius rinkimus gavę Belgrado logistinę ir finansinę paramą ir marginalizuodami grupes, kurios pirmenybę teikė tiesioginiam bendradarbiavimui su Kosovo valdžia. SL politikai tapo visiškai priklausomi nuo Belgrado paramos, kuri leido jiems kontroliuoti iš Serbijos gaunamą finansavimą (apie 250 mln. eurų per metus) ir su tuo susijusių valstybės aparato pozicijų paskirstymą.¹⁶⁰ Todėl šie politikai pirmiausia buvo suinteresuoti įgyvendinti Serbijos vyriausybės prioritetus, o ne ginti ilgalaikius Kosove esančios serbų mažumos interesus.

2014m. priemonės plėsti įtaką Kosove perėmė Aleksandras Vučičius su SNS partija priešakyje. Šiuo pasikeitimu serbų mažuma Kosove prarado galimybę daryti spaudimą Belgrado vyriausybei. Anksčiau Serbijoje valdžiusios liberalios ir proeuropietiškos partijos palaikė Kosovo serbų mažumos lyderius, kurie kai kurias partijas pasmerkė kaip „serbų interesų išdavikus“, tačiau dešiniajai SNS tokio teisėtumo iš jų nebereikėjo.¹⁶¹ Todėl partija perėmė finansinės pagalbos mažumai kontrolę ir pajungė Kosovo vietos lyderius savo pavaldumui. Tai leido Vučičiaus vyriausybei Kosovo serbų klausimą traktuoti kaip naudingą įrankį savo tikslams pasiekti. Belgradas yra suinteresuotas stiprinti savo mažumos kontrolę ir remia bet kokią jo teisių Kosove išplėtimą, kuris garantuotų Serbijai įtaką Kosovo raidai, nors tai nebūtinai lemtų geresnes serbų mažumos gyvenimo sąlygas. Vučičiaus valdymo laikotarpiu Belgrado prioritetas buvo gauti kuo daugiau nuolaidų iš Prištinos valdžios institucijų ir kiek įmanoma daugiau įtakos padėčiai Kosove stiprinti, įskaitant didelės autonomijos serbų mažumai užtikrinimą ir poveikio Kosovo vyriausybės politikai. Šiuo atveju derybos, tarpininkaujant ES, Belgradui tapo ganėtinai palankios. Ji tuo pačiu metu stiprino savo pozicijas ir galėjo kaltinti Kosovą bei ES dėl neefektyvaus derybų proceso.

Ginčas dėl Kosovo Serbijai pasitarnauja ir kaip derybinis įrankis geopolitiniame kontekste. Serbija istoriškai buvo stipriausia Rusijos sąjungininkė regione, tą rodo ir 2014m. Serbijos prezidento Aleksandro Vučičiaus sprendimas nedalyvauti ES bloko ekonominėse sankcijose Rusijai dėl Krymo aneksijos. Taip pat didėjant Kinijos įtakai regione ir pasaulyje paskatino Serbiją politiškai susisaistyti ir su šia augančia regiono veikėja. Nuo 2020 m. Belgradas nepatvirtino nė vienos iš daugybės deklaracijų dėl įvykių Honkonge, o Serbijos prezidentas Aleksandras Vučičius laiške, adresuotame savo kolegai Xi Jinpingui, atvirai išreiškė solidarumą su Pekino „išmintingais

¹⁶⁰ Ten pat, p. 5

¹⁶¹ Ten pat, p. 4-5

ir ryžtingais“ sprendimais Honkongo atžvilgiu. 2021 m. liepos mėn. Serbija nepatvirtino ir ES deklaracijos, kurioje nustatomos kibernetinės grėsmės, kylančios iš Kinijos. Tą patį ji padarė ir sekančiais metais. Serbija taip pat reiškė „tvirtą paramą Kinijos kovai su terorizmu ir deradikalizacijos priemonėms Sindziango Uigūrų autonominiame regione“.¹⁶² Visų šių įvykių kontekste Vučičius pareiškė, kad „Serbija ir toliau vykdys savo politiką ir tikėtis sulaukti supratimo iš ES, pakartodamas, kad glaudūs ryšiai nebus keičiami dėl narystės.¹⁶³ Dėl šios priežasties net ir miglotas santykių su Kosovu normalizavimo etapas ES tapo svarbus strateginis žingnis pažaboti susidomėjimą iš Rytų. Tas pasitarnavo ir pačiai Serbijai – ji naudojo Rusijos ir Kinijos įtakos veiksnį kaip derybinį elementą išoriniam spaudimui atremti, kurį ES gali padaryti Serbijos vidaus reikalams Kosovo atžvilgiu.¹⁶⁴

Panaši geopolitinės konkurencijos išnaudojimo strategija tapo dar ryškesnė karo Ukrainoje kontekste. Nors Belgrado ir Prištinos dialogo priežastys ir dinamika yra kur kas gilesnės, dabartinė krizė buvo tiesiogiai susijusi ir su konfliktu Ukrainoje. Pavyzdžiui, dėl Rusijos agresijos karo Ukrainoje Vakarai norėjo išspręsti tas problemas, kuriose vyrauja Rusijos ir Kinijos įtaka, įskaitant Kosovą. Tai atnešė tam tikrų nenumatytų pasekmių, nes Belgradas pradėjo taktiškai kelti reikalavimus, kad sustiprintų savo atitinkamas derybines pozicijas. Puikus to pavyzdys - Srpska Lista pasitraukimas iš Kosovo institucijų.¹⁶⁵ Šie išstojimai paskatino ES reakcijas į būtinybę nutraukti nestabilumo ir krizių valdymo ciklą, kuris tęsėsi beveik dešimtmetį.

Šios aplinkybės lėmė, kad Vakarų „spaudimas“ pastaraisiais metais Serbijai tapo labiau pastebimas. Reaguodamas į tai Vučičius teigdamas, kad Serbija negali sau leisti būti izoliuota, nes tiesioginės užsienio investicijos smarkiai sumažėtų, jis atnaujino seną Serbijos ekonominio žlugimo ir ekonominio išsigelbėjimo diskursą, kuris buvo vienas iš pagrindinių jo kampanijos naratyvų nuo pat jo atėjimo į valdžią.¹⁶⁶ Tačiau šiuo atveju bet kokį Vakarų spaudimą Vučičius patogiausiai pateisino būtinybe daryti kompromisus dėl Kosovo su nepatenkinta visuomene.¹⁶⁷ Todėl

¹⁶² Stefan Vladislavljev, Why Serbia Refuses to Stick to the EU's Line on China, *Articles EU Serbia*, spalio 19d., 2023m., <https://chinaobservers.eu/why-serbia-refuses-to-stick-to-the-eus-line-on-china/> [Žiūrėta 2024-01-27]

¹⁶³ Barbara Matias, Linking the KosovoSerbia Dialogue to the EU enlargement strategy - which accession prospects are at stake, *Group for Legal and Political Studies*, 2018, p. 11

¹⁶⁴ Ten pat, p. 11-12

¹⁶⁵ Tena Prelec, Donika Emini, Is a breakthrough in Serbia-Kosovo negotiations finally possible?, Pub Affairs Bruxelles, *Europ – LSE blog*, 2023m. vasario 7d., <https://www.pubaffairsbruxelles.eu/opinion-analysis/is-a-breakthrough-in-serbia-kosovo-negotiations-finally-possible/> [Žiūrėta 2024-01-27]

¹⁶⁶ Ten pat

¹⁶⁷ Ten pat

derėdamasis dėl šio klausimo Serbijos prezidentas atsidūrė situacijoje, kai gali gauti naudos, kad ir kaip įvykiai bepasisuktų. Iš vienos pusės tikėdamas, kad susitarimas žlugs, nes jį sustabdys Kosovo pusė arba viena iš penkių ES šalių, nepripažinusių jo priklausomybės. Tačiau jis taip pat apsidraudžia tuo atveju, jei susitarimas pasitvirtintų, kadangi tai jis galėtų suformuluoti kaip iškovotą pergalę Serbijos savivaldybių asociacijos įkūrimo pavidalu.¹⁶⁸

Santykių normalizavimo su Kosovu aspektą Serbija taip pat naudoja ir derantis dėl narystės ES perspektyvos. Oficiali Serbijos pozicija dėl integracijos į ES ir aljanso su Rusija bei Kinija atsisakymo stipriai varijuoja. Pavyzdžiui, Aleksandaras Vučićius 2018 m. vasario mėn. vykusio susitikimo su EK metu pareiškė, kad: „jei norime, kad mūsų ateitis būtų Europoje, turime sumokėti tam tikrą istorinę kainą“.¹⁶⁹ Tačiau po to, kai 2018 m. kovo 26 d. buvo areštuotas Serbijos vyriausybės biuro Kosove vadovas Marko Djuricas, Vučićius perspėjo, kad dialogo pažanga dabar reikš „kitokias“ pozicijas, atsižvelgiant į padidėjusią įtampą.¹⁷⁰ Tą įvertinus, atrodo, kad Serbija linkusi kalbėti apie normalizuojamus santykius su Kosovu, tai naudojant kaip priemonę narystei pasiekti, o ne kaip tikslą savaime. Pavyzdžiui, Spyros Economides ir James Ker-Lindsay teigimu „Serbijos požiūrio į Kosovą pasikeitimas grindžiamas pragmatizmu ir politiniu oportunizmu, o ne prisitaikymu, konvergencija ar tapatybės formavimusi“.¹⁷¹

Be to, Serbijos pusė jau kurį laiką naudoja „morkos ir lazdos“ principą Kosovo klausimui svarstyti. Pavyzdžiui, nors ji ir priima Briuselio susitarimą, bet dar turi jį ratifikuoti kaip tarptautinį susitarimą, atsižvelgus į jos teisinės normas, skirtingai nei Kosovas.¹⁷² Kadangi Serbijai yra naudingiausia užsitikrinti narystės Europoje perspektyvas kartu su glaudaus aljanso su Kinija palaikymu, šalis tai išnaudoja kaip derybinį svertą prieš pačią ES. Briuselio pareigūnai nori oficialiai integruoti Serbiją, kad sumažintų įtaką iš Rytų, o tai sąlygoja ES prioritetus užsiimti atrodo neišsprendžiamais ginčais dėl Kosovo pripažinimo. Be to, Balkanų šalis taip pat turi svarto poziciją ir prieš Kosovą – Serbijai yra suformuotos aiškios kandidatavimo į ES sąlygos, skirtingai

¹⁶⁸ Ten pat

¹⁶⁹ New Europe, “Juncker in Western Balkans tour to discuss strategy for the region”, 2018m. vasario 25d., <https://www.neweurope.eu/article/juncker-in-western-balkans-tour-to-discuss-strategy-for-the-region/> [Žiūrėta 2024-01-27]

¹⁷⁰ Balkan Insight, “Vucic Defends Serb Official Expelled From Kosovo”, 2018m. kovo 26d., <https://balkaninsight.com/2018/03/26/serbian-president-denies-state-official-violated-agreement-03-26-2018/> [Žiūrėta 2024-01-27]

¹⁷¹ Spyros Economides, James Ker-Lindsay, ‘Pre-Accession Europeanization’: The Case of Serbia and Kosovo. Gender, Work And Organization, 53, 2015, 1027–1044

¹⁷² Barbara Matias, p. 17

nuo Kosovo, kurios narystę gaubia ES valstybių narių susiskaldymas.¹⁷³ Atsižvelgiant į tai, Serbijai teikiama pirmenybė kaip kandidatėi ne dėl pažangos, o dėl susirūpinimo didėjančia naujų „žaidėjų“ įtaka regione. Skirdama neeilinį dėmesį Serbijai dialogo ar stojimo derybose ES kartais tampa priversta daryti nuolaidas, nekreipiant pakankamai dėmesio į šalyje koncentruojamą vykdomąją valdžią ar populizmo grėsmę. Pavyzdžiui anot autorės Beatos Huszkos : „atsižvelgiant į tai, kaip ES vykdo sąlygiškumo politiką žmogaus teisių klausimu, Serbijos atvejis parodo, kaip geopolitika gali apriboti ES gebėjimą laikytis reikalavimų net ir šalies kandidatės atžvilgiu.“¹⁷⁴

Taigi, galima teigti, kad **derybos dėl Kosovo statuso ir Kinijos parama šiuo klausimu suteikia Serbijai platesnes galimybes varijuoti užsienio politikoje ir tikėtis tvirtesnės diplomatinės „pastogės“**, o tai didžiaja dalimi paaiškina jų sprendimus imtis balansavimo politikos. Tai pasireiškė ir aktyvesniu jos bandymu plėsti savo įtaką pačiame Kosove per vietines politines grupes. ES tarpininkavimas derybose tapo palanki priemone tam įgyvendinti, kadangi atsirado galimybė daryti spaudimą abejoms pusėms, motyvuojant derybų neveiksnumu. Antra, susiformavusi palanki Serbijai geopolitinė aplinka ir ES siekis pažaboti įtaką regione tiek iš Kinijos, tiek iš Rusijos, atvėrė progą išnaudoti ir vėl atgijusias ir paspartintas Kosovo klausimo sprendimo paieškas savo naudai, pavyzdžiui iškeliant klausimą dėl Serbijos savivaldybių asociacijos įkūrimo poreikio. Galiausiai, Kosovo klausimo svarba Serbijai tampa svarbia priemone siekiant narystės pažangos. Šio klausimo svarbą Balkanų šalis galėjo išnaudoti demokratiniais ir teisiniams trūkumams užglaistyti ir potencialiai paspartinti tolimesnę derybų dėl narystės eigą.

3.4. Visuomenės suvokimas ir Serbijos užsienio santykiai

H3 : *Serbija laviravimą užsienio politikoje diegia siekdama visuomeninės „pastogės“ iš abiejų veikėjų, atsižvelgiant į jų vertinimą visuomenėje*

Kaip ir daugelyje šalių, Serbijos užsienio politiką lemia ne tik ekonominiai faktoriai ar vidaus politika, bet ir tarptautinė aplinka, su kuria susiduria šalis. Tad lygiai taip pat svarbu, yra to pasaulio suvokimas vidaus auditorijoje, kuri vis dažniau tampa paveiki dezinformacijai. Šiuo atveju viešoji nuomonė nebūtinai gali atitikti tikrovę, bet vis dėlto gali būti labai svarbus veiksnys, formuojant tautos užsienio politiką. „CeSID“ atliktas viešosios nuomonės tyrimas rodo, kad

¹⁷³ Ten pat, p. 17-18

¹⁷⁴ Beata Huszka, ‘Human Rights on the Losing end of EU Enlargement: The Case of Serbia’, *Journal of Common Market Studies*, 56: 2018, 352–367

Serbijos piliečiai turi sudėtingą požiūrį į Serbijos užsienio ir saugumo politiką, kurioje yra įvairių mąstymo krypčių. Kalbant apie grėsmių suvokimą, Serbijos visuomenė daugumą grėsmių sieja su regioniniais reikalais, o jų nuomonės skiriasi dėl vyriausybės primetamų naratyvų. Kosovo klausimas dominuoja tarp dalykų, kuriuos Serbijos piliečiai laiko gyvybiškai svarbiais nacionaliniam saugumui ir su kuriais piliečiai sieja daugiausiai suvoktų grėsmių.¹⁷⁵

Pastaraisiais metais Serbija vykde užsienio politiką, pagrįstą balansavimu tarp didžiųjų valstybių ir bandymu palaikyti ryšius su jomis, visiškai nesuartedama su nė viena iš jų. Ši politika remiasi tvirtu visuomeniniu pagrindu - kaip Serbijos viešoji nuomonė suvokia šias didžiąsias galias ir kokia yra pagrindinė Serbijos užsienio politikos dilema – Kosovo ginčas. Šis suvokimas yra objektyvių veiksnių, tokių kaip neišspręstas Kosovo ginčas, ir Serbijos vadovybės bendravimo su savo piliečiais šiais klausimais rezultatas. Tokiais klausimais kaip santykiai ir Kinija, Serbijos vadovybė projektuoja naratyvą, kuris potencialiai būtų naudingas šalies viduje. Šios skirtingos nuotaikos padeda formuoti Belgrado pusiausvyrą tarp didžiųjų valstybių ir daugialypės užsienio politikos. Serbijos lyderiai stengiasi išlaikyti pusiausvyrą tarp šių geopolitinių žaidėjų, kad laimėtų emociškai susiskaldžiusius rinkėjus šalies viduje, taip pat siunčia signalus apie užsienio politiką, kuri turėtų sustiprinti jų pasitikėjimą.¹⁷⁶ Todėl šiame skyriuje bus pristatyta koku mastu Serbijos visuomenė palaiko aktyvų bendradarbiavimą su Kinija ir ES ir kaip pagrindinių Serbijos užsienio politikos klausimų svarba yra pabrėžiama jų tarpusavio santykiuose ir balansavimo politikoje.

3.4.1. Mažėjančios simpatijos ES

Narystė ES buvo Serbijos vyriausybės tikslas nuo 2005 m.¹⁷⁷, tačiau tik 9 procentai tyrime apklaustų piliečių mano, kad tai yra pagrindinis Serbijos užsienio politikos prioritetas. Visuomenė įsitikinusi, kad trys svarbiausi užsienio politikos prioritetai yra Kosovo, kaip Serbijos dalies, išsaugojimas (24 proc.), bendradarbiavimo su kaimyninėmis šalimis stiprinimas (20 proc.) ir bendradarbiavimo su Rusija stiprinimas (20 proc.).¹⁷⁸ Tą rodo ir Serbijos užsienio politikos

¹⁷⁵ Maja Belos, Vuk Vuksanovic and Luka Steric, “Many Faces of Serbian Foreign Policy”, *Public Opinion and Geopolitical Balancing*, BCSP, 2020, p. 3-4

¹⁷⁶ Ten pat, p. 2-6

¹⁷⁷ Serbian National Strategy for the Accession of SCG (Serbia and Montenegro) to the EU, Ministry of European Integration – Government of the Republic of Serbia, <https://www.mei.gov.rs/eng/documents/national-documents/serbian-national-strategy-for-the-accession-of-scg-to-the-eu> [Žiūrėta 2024-04-10]

¹⁷⁸ Maja Belos, 6-7

derinimas su ES, kuris drastiškai mažėjo nuo 89% 2013 m. iki 53% 2019 m.¹⁷⁹ Tarptautiniuose forumuose Serbija susilaiko nuo balsavimo dėl JT ar ES rezoliucijų, prieštaraujančių Kinijos interesams. Pavyzdžiui, ji palaiko Kinijos Sindziango provincijos politiką, kur vyksta sunkūs žmogaus teisių pažeidimai prieš musulmonų grupes. Nors Serbija yra ES šalis kandidatė, tik penktadalis respondentų (20 proc.) mano, kad šalis turėtų derinti savo užsienio politiką su ES (įskaitant JAV). Tuo pačiu metu didžioji dauguma mano, kad Serbija turėtų derinti savo užsienio politiką su Kinija (57 proc.)¹⁸⁰ Visgi dabartinis Serbijos bendradarbiavimo su Kinija mastas Europos sprendimus priimančioms asmenims sukėlė susirūpinimą dėl Serbijos užsienio politikos krypties. Tačiau užsienio politikos analitikai tvirtina, kad tai „nėra nuolatinis persitvarkymas, o oportunistinio atvejus, vykdomas tol, kol Serbija nemokės didelės kainos už partnerystę su Kinija“.¹⁸¹

Panaši Serbijos partnerystė su Kinija, taip pat ilgus metus trukęs antivakarietiškas naratyvas ir propaganda, stumiami per vyriausybei palankią pagrindinę žiniasklaidą, lėmė, kad sumažėjo Serbijos piliečių parama šalies narystei ES. Didelis serbų požiūris į ES kintamumas taip pat rodo, kad parama narystei nėra taip giliai įsišaknijusi ir nuolat kinta priklausomai nuo esamos padėties tiek Serbijoje, tiek ES. Pavyzdžiui 2009 m. spalio mėn 76 %¹⁸² respondentų pasisakė už stojimą ir net 2011 m. - vis dar jaučiant euro zonos krizės padarinius - šie skaičiai sumažėjo tik iki 72 %. Tačiau iki 2014 m. apklausos pradėjo fiksuoti pastebimą narystę ES pritariančių serbų procento mažėjimą – nuo 68 %¹⁸³ iki 53 % vasario mėn.¹⁸⁴ ir tik 44 % gruodžio mėn.¹⁸⁵ 2019 m. pritarimas narystei kilstelėjo iki 53%¹⁸⁶, tačiau vėlesniais metais palaipsniui mažėjo pasiekiant vos 43%

¹⁷⁹ Nedzma Džananović, Foreign Policies in the Western Balkans: Allignment with the EU Common Foreign and Security Policy, *Friedrich Ebert Stiftung*, 2020, p. 13-15

¹⁸⁰ Maja Belos, 7-8

¹⁸¹ Vuk Vuksanović, In Serbia, the Chinese Trojan Horse Tactic Works – For Now, *China Observers in Central and Eastern Europe (CHOICE)*, 2020m. liepos 23, <https://chinaobservers.eu/in-serbia-the-chinese-trojan-horse-tactic-works-for-now/> [Žiūrėta 2024-01-29]

¹⁸² International Republic Institute (IRI), *Survey of Serbian Public Opinion*, 2015, https://www.iri.org/wp-content/uploads/legacy/iri.org/wysiwyg/serbia_november_2015_poll_public_release.pdf, p. 4-5

¹⁸³ Ten pat

¹⁸⁴ TNS Medium Gallup, 2015. Attitudes of Serbian citizens towards EU integrations: *Public opinion poll*, 2015, <https://europa.rs/files/02.12.%20istrazivanje%20pp%20e.pdf>, p. 4-6

¹⁸⁵ SEIO, 2016

¹⁸⁶ Public Opinion Poll, 2019m. gruodis, European Orientation of Serbian citizens, *Republic of Serbia Ministry of European Integration*

pritarimo narystei ribą.¹⁸⁷ Ryškiausi ES integracijos šalininkai ilgą laiką buvo 30–44 metų (58 proc.), pradinį išsilavinimą turintys respondentai (54 proc.), taip pat kaime, o ne miestuose gyvenantys respondentai (51 proc. prieš 42 proc.). Priešingai, 18–29 metų jaunimas (33 proc.) ir sostinėje gyvenantys žmonės (38 proc.) daugiausia buvo nusiteikę prieš ES narystę.¹⁸⁸ Taip pat per šį laikotarpį pastebėtas ir vis didėjantis pesimizmas dėl Serbijos įstojimo į ES datos. 58 procentai piliečių manė, kad Serbija niekada neįstos į ES, du trečdaliai buvo abejingi ES ateičiai ir neprieštaravo, kad ES subyrėtų dėl vidinių problemų. Rezultatai taip pat rodo, kad beveik pusė piliečių manė, kad ES nenori priimti Serbijos į sąjungą.¹⁸⁹ Kita 2016-2017m . apklausa Serbijoje pristatė ES kaip demokratišką ir gerbiančią teisinę valstybę bei žmogaus teises (51 %), tačiau iš kitos pusės - stingančią politinės, technologinės, ekonominės ar karinės galios. Daugiau nei 60 % respondentų manė, kad ES nesiseka politikos, technologijų ir ekonomikos srityse.¹⁹⁰

Didėjantis euroskepticizmas ir prastėjantis visuomenės pritarimas narystei ES taip pat siejamas su lėtu stojimo į ES procesu. Kol kas derybose su ES Serbija atidarė 18 iš 35 skyrių. Tačiau dėl pažangos stokos įgyvendinant kai kuriuos politinius kriterijus ir teisinės valstybės reformas, 2020 m. integracija į ES sustojo ir nebuvo atverti jokie skyriai. Nepaisant to, dominuojantis dviejų trečdalių respondentų suvokimas buvo tas, kad pagrindinė narystės sąlyga yra Kosovo ginčo sprendimas, o tai padeda paaiškinti neigiamą požiūrį, kadangi Kosovo išsaugojimas Serbijoje yra laikomas svarbiausiu politiniu klausimu. Kosovo problemos buvimas ir toliau drumsčia ES ir Serbijos santykius, nes net ir ši švelni parama stojant į ES priklauso nuo to, ar Serbija pripažins Kosovą. Dauguma apklaustų piliečių - 69 % - 2017 m. kovo mėn. duomenimis - verčiau liktų už ES ribų, nei būtų priversti pripažinti Kosovo nepriklausomybę.¹⁹¹ Serbijos konstitucija konkrečiai draudžia pripažinti Kosovą – ir net daugelis pro ES palaikančių serbų politikų nenori to keisti. Be to, suvokiama ES veidmainystė dėl jos pačios atsiskyrimo judėjimų neliko nepastebėta Belgrade ir buvo susijusi su Kosovo klausimu. Po referendumo dėl nepriklausomybės Ispanijos Katalonijos regione Serbijos politikai išreiškė pasipiktinimą

¹⁸⁷ Serbs overwhelmingly support EU reforms, less keen on membership, *Bne Intellinews*, Republic of Serbia Ministry of European Integration, 2023m. sausio 28d., <https://www.intellinews.com/serbs-overwhelmingly-support-eu-reforms-less-keen-on-membership-268244/> [Žiūrėta 2024-01-29]

¹⁸⁸ Maja Bjelos, Vuk Vuksanovic and Luka Steric, p. 7

¹⁸⁹ Ten pat, 7-8

¹⁹⁰ *Belgrade Centre for Security Policy (BCSP)*,. Public Opinion on the Security of Serbia and Dialogue with Pristina, 2017 m. vasario 14d, <http://www.bezbednost.org/All-publications/6464/Public-Opinion-on-the-Security-of-Serbia-and.shtml> [Žiūrėta 2024-01-29]

¹⁹¹ BCSP, 2017

akivaizdžiais dvigubais ES standartais šių dviejų regionų atžvilgiu. Kaip 2017 m. spalį pažymėjo Serbijos prezidentas Aleksandras Vučićius : „šiandien kiekvienam Serbijos piliečiui kyla klausimas, kodėl Katalonijos atveju referendumas dėl nepriklausomybės negalioja, o Kosovo atsiskyrimas netgi leidžiamas be referendumo“.¹⁹² Vis dėl to visuomenės nuomonė šiuo klausimu išsiskyrė. 74 % BCSP apklaustų serbų pasisakė prieš ginkluotą konfliktą, siekiant išsaugoti Kosovą kaip neatskiriamą Serbijos dalį. Tuo tarpu 24 % manė, kad Kosovas išliks nepriklausomas, o 33 proc. - kad Belgrado ir Prištinos dialogas turėtų tęstis.¹⁹³

Svarbu pabrėžti ir tai, kad prie sąlyginai neigiamos reakcijos į santykius su ES visuomenėje prisideda ir jos neinformuotumas. Nors ES skyrė didelę dalį lėšų Serbijai remti kovojant su COVID-19 krize, tačiau tik 3 procentai Serbijos piliečių žinojo šį faktą.¹⁹⁴ Tai galimai labiausiai žiūrimos Serbijos prezidento kalbos kovo viduryje, netrukus po nepaprastosios padėties įvedimo, pasekmė. Tuo metu Prezidentas nepagrįstai kritikavo ES, o kartu labiausiai gyrė Kiniją - vienintelę šalį jo nuomone galėjusią padėti Serbijai susiklosčiusioje situacijoje.¹⁹⁵ Visuomenės informuotumo ir informacijos apie ES pagalbą Serbijai trūkumas taip pat laikytas Sąjungos viešosios diplomatijos nesėkme, o ne tik nedviprasmiška vyriausybės propaganda, kuria Kinija buvo pristatoma kaip pagrindinė sąjungininkė.

Taigi, Kosovo nepriklausomybės klausimas Serbijos ir ES santykių kontekste yra esminis Balkanų valstybės susipriešinimo tarp vakarų ir rytų pavyzdys. Serbai vengia ES spaudimo visiškai normalizuoti santykius su Kosovu ir bloko mėginimu paversti šį normalizavimą narystės sąlyga. Kadangi didžioji dalis visuomenės palaiko Kosovo prisijungimo idėją problematiškas tampa ir santykių normalizavimo suvokimas. Nors bene pusė apklaustųjų puoselėja narystės ES ambiciją ir netgi yra pasirengę deryboms su Kosovu, tačiau didžiosios dalies jų nuomone Kosovo

¹⁹² Serbia accuses world of double standards over Catalonia and Kosovo, *Reuters*, 2017m. spalio 3d., <https://www.reuters.com/article/us-spain-politics-catalonia-serbia/serbia-accuses-world-of-double-standards-over-catalonia-and-kosovo-idUSKCN1C818G/> [Žiūrėta 2024-01-30]

¹⁹³ BCSP, 2017

¹⁹⁴ “The European Union Announces 93 Million Euros to Serbia to Fight Coronavirus”, *The Delegation of the European Union to the Republic of Serbia*, 2020m. kovo 26d., <http://europa.rs/the-european-union-announces-93-million-euros-to-serbia-to-fight-coronavirus/?lang=en> [Žiūrėta 2024-01-30]

¹⁹⁵ Majda Ruge and Janka Oertel, Serbia’s coronavirus diplomacy unmasked, *European Council on Foreign Relations*, 2020m. kovo 26d., https://ecfr.eu/article/commentary_serbias_coronavirus_diplomacy_unmasked/ [Žiūrėta 2024-01-30]

nepriklausomybės pripažinimas nėra įsivaizduojamas kaip šio ginčo sprendimas ir dėl to narystė ES jiems atrodo sunkiai tikėtina.

3.4.2. Ryškėjantis palaikymas Kinijai

Serbijos visuomenės suvokimas apie Kiniją per pastarąjį laikotarpį buvo itin teigiamas. Pagal įvairius duomenis net 16 procentų respondentų Kiniją laikė didžiausia Serbijos partnere.¹⁹⁶ Šios teigiamos nuotaikos buvo pagrįstos objektyviais veiksniais. Būtent tiek Serbijos vadovybė, tiek plačioji visuomenė Kiniją suvokia kaip geranorišką, kylančią pasaulinę galią, kuri nepripažino Kosovo nepriklausomybės, o prisiminimai apie bombarduotą Kinijos ambasadą NATO įsikišimo metu 1999 metais taip pat skatino simpatijos jausmą.¹⁹⁷ Tačiau tokios simpatijos galutinai neatspindi tikrosios situacijos. Kinija kaip veikėjas Balkanų regione įsitvirtino pakankamai neseniai, todėl ir į vietinius ginčus, kurie neturi įtakos Kinijos nacionaliniams interesams, ji žiūri pakankamai santūriai.¹⁹⁸ Prokiniškų nuotaikų augimas taip pat yra vyriausybės pastangų rezultatas. Nuo tada, kai Serbija tapo viena iš pagrindinių Kinijos finansavimo per BRI platformą gavėjų regione, SNS vadovaujama vyriausybė skatino Kinijos reklaminę kompaniją šalies viduje ir pristatė ją kaip investicijų antplūdžio skatintoją bei naudojo šį įvaizdį rinkimų tikslams pateisinti.¹⁹⁹ Teigiamą Kinijos įvaizdį padėjo suformuoti ir tai, kad vyriausybė dominuoja žiniasklaidos sferoje, o Serbijos visuomenės, žiniasklaidos, akademinės bendruomenės ir politikos bendruomenės žinios apie Kiniją yra ganėtinai ribotos.²⁰⁰ Televizija išlieka kasdieniu informacijos apie politiką šaltiniu, o daugumos šalies televizijos stočių redakcinė politika yra palanki vyriausybei, ir šios televizijos stotys neskelbė jokių neigiamų naujienų apie Kiniją. Serbijos vadovybė taip pat bandė nuslopinti bet kokią Kinijai kritišką informaciją.

Tendencija reklamuoti Kiniją šalies viduje išryškėjo 2020 m. kovą ir balandį, įvedant nepaprastąją padėtį kovai su COVID-19 pandemija. Prezidentas Vučićius įvertino ES solidarumą kaip „pasaką“, Kiniją vadino „vienintele valstybe, kuri gali padėti Serbijai išlipti iš krizės“, o

¹⁹⁶ Maja Bjelos, Vuk Vuksanovic and Luka Steric, p. 13

¹⁹⁷ Philippe Le Corre and Vuk Vuksanovic, Serbia: China's Open Door to the Balkans, *The Diplomat*, 2019m. spalio 8d., <https://thediplomat.com/2019/01/serbia-chinas-open-door-to-the-balkans/> [Žiūrėta 2024-01-30]

¹⁹⁸ Vuk Vuksanovic, The Unexpected Regional Player in the Balkans: China, *War on the Rock*, 2017m. lapkričio 29d., <https://warontherocks.com/2017/11/unexpected-regional-player-balkans-china/> [Žiūrėta 2024-01-30]

¹⁹⁹ Vuk Vuksanovic, Light Touch, Tight Grip: China's Influence and the Corrosion of Serbian Democracy, *War on the Rock*, 2019m. rugsėjo 24d., <https://warontherocks.com/2019/09/light-touch-tight-grip-chinas-influence-and-the-corrosion-of-serbian-democracy/> [Žiūrėta 2024-01-30]

²⁰⁰ Ten pat

Kinijos prezidentą Xi Jinpingą – pristatė kaip artimą „broli“.²⁰¹ Belgradas entuziastingai pasitelkė Pekino „kaukių diplomatijos“ paramą ne tik kaip priemonę išryškinti tariamą ES neveiksnumą, bet ir parodyti vidaus auditorijai partnerystės su kylančia Kinija galimus privalumus.²⁰² Prokiniškos kampanijos postūmis pandemijos metu taip pat buvo dalis proceso, kuriame Serbija pakeitė ilgametę „brolišką“ bendrystę su Rusija glaudesniu ir potencialiai palankesniu bendradarbiavimu su Kinija. Serbija partnerystę su Kinija pradėjo vertinti kaip įtikinamesnę kortą, leidžiančia balansuoti Vakarų įtaką, atsižvelgiant į Kinijos, kaip kylančios pasaulinės galios ir alternatyvos Vakarams statusą.²⁰³ Akivaizdus Serbijos pragmatiškumas Kinijos atžvilgiu buvo pastebimas dar tais pačiais metais. 2020 m. rugsėjo mėn., po JAV pasirašyto susitarimo dėl ekonomikos normalizavimo tarp Belgrado ir Prištinos, Serbijos vadovybė bandė išsisukinėti nuo nuostatų, draudžiančių nepatikimiems pardavėjams diegti 5G infrastruktūrą“. Tai buvo strateginis žingsnis siekiant išvengti Kinijos nemalonės, kurios bendrovė „Huawei“ teikė paslaugas šalyje, ir vietinės auditorijos supykdyto.²⁰⁴

Serbijos vyriausybės žingsnis parodyti Kiniją kaip geranorišką ir atjaučiantį partnerį buvo sėkmingas ir dėl dezinformacijos bei informacijos stokos visuomenės tarpe. Remiantis 2020 m. „BCSP“ tyrimu, net 75 procentai respondentų klaidingai manė, kad Kinija suteikė daugiausiai pagalbos Serbijai kovojant su pandemija. Pavyzdžiui, pandemijos metu ES suteikė Serbijai 93 milijonus eurų, bet informacijos, kiek medicinos įrangos paaukojo Kinija, vyriausybė neatskleidė. Be to, 87 procentai tiriamųjų manė, kad Kinijos įtaka šalyje yra teigiama. Palyginimui šis skaičius nuo 2017 m. apklausos rodiklių išaugo daugiau nei 30 procentų.²⁰⁵ Visgi kai kuriose srityse vyriausybės pastangos skatinti prokinišką naratyvą nesukėlė reikšmingo prokiniškų nuotaikų pakilimo. Tik penki procentai apklaustųjų manė, kad bendradarbiavimo su Kinija stiprinimas yra Serbijos užsienio politikos prioritetas ir tik aštuoni procentai, kad Serbija turėtų stiprinti

²⁰¹ Vuk Vuksanovic, China Has Its Eyes on Serbia, Foreign Policy, 2020m. balandžio 8d., <https://foreignpolicy.com/2020/04/08/china-serbia-aleksander-vucic-xi-jinping-coronavirus/> [Žiūrėta 2024-01-30]

²⁰² Vuk Vuksanovic, China and “Mask Diplomacy” in the Balkans, *Istituto per gli Studi di Politica Internazionale (ISPI)*, 2020m. balandžio 30d., <https://www.ispionline.it/en/publication/china-and-mask-diplomacy-balkans-25898> [Žiūrėta 2024-01-30]

²⁰³ Vuk Vuksanovic, Belgrade is embracing China as it ditches its Russian alliance, *Reaction*, 2020m. liepos 10d., <https://reaction.life/belgrade-is-embracing-china-as-it-ditches-its-russian-alliance/> [Žiūrėta 2024-02-02]

²⁰⁴ Vuk Vuksanovic, In Serbia, China’s Digital Silk Road Might Be in Trouble Very Soon, *The Diplomat*, 2020m. rugsėjo 23d., <https://thediplomat.com/2020/09/in-serbia-chinas-digital-silk-road-might-be-in-trouble-very-soon/> [Žiūrėta 2024-02-02]

²⁰⁵ Maja Bjelos, Vuk Vuksanovic and Luka Steric, p. 14

bendradarbiavimą su Kinija saugumo politikos srityje.²⁰⁶ Visgi dar 2017m. BSCP tyrimo duomenys rodo, kad Kinijos įtaka Serbijos užsienio politikai visuomenės tarpe buvo suprasta kaip pakankamai teigiama ir siekė 52 proc.²⁰⁷ Tuo tarpu po COVID-19 krizės šio palankumo rodikliai viršijo net 60%.

Taigi, Kinijos kaip „gelbėtojo“ ar finansinio donoro kriziniu laikotarpiu įvaizdžio kūrimas prisidėjo prie užsienio politikos krypties formavimo. Kadangi daugelis Serbijos gyventojų nebuvo pakankamai susipažinę su tarptautine ir ekonomine situacija, Kinijos parama ir priemonės galėjo pasirodyti kaip itin patrauklios. Kinija imta vaizduoti ir kaip nesikišančio į vidaus reikalus veikėjo standartas. Tuo tarpu ES, ypač pandemijos laikotarpiu, atvirkščiai – kaip nesuteikiantis pakankamai pagalbos veikėjas. **Be to, didelis visuomenės susiskaldymas ES narystės klausimu ir augantis palaikymas Kinijai taip pat iššaukė Balkanų valstybės pragmatiškumą užsienio politikoje.** Viena vertus orientuodamasi į svyruojantį visuomenės palaikymą ES, Serbijos vyriausybė nesiryžo apleisti narystės Sąjungoje vizijos, tačiau tuo pačiu dažnai net dirbtinai skatino draugiškų santykių su Kinija naratyvą, tikintis užtikrinto piliečių palankumo vietos lygmeniu. Pastarieji pavyzdžiai rodo, **kad dėl požiūrio į užsienio santykius, ypač su ES, susiskaldžiusi visuomenė ir pernelyg didelis komunikacijos trukūmas galėjo turėti įtakos Serbijos užsienio politikos formavimui.**

Išvados

Šio magistrinio darbo tikslas – Serbijos užsienio politikos motyvų nustatymas. Šiuo darbu siekta paaiškinti kodėl ši mažoji Balkanų valstybė užsienio politikoje renkasi laviruoti tarp ES ir Kinijos. Įvairių akademikų nuomone tokią Serbijos užsienio politikos kryptį galėjo lemti įvairūs veiksniai : augantis Kinijos ekonominis potencialas, tvirta jos diplomatinė parama tarptautiniame lygmenyje, kultūrinis Serbijos artumas Rytų partneriams ar vietos politikų sprendimai. Dauguma šių tyrimų orientuojasi į klasikinių tarptautinių santykių teorijų išskirtus užsienio politikos paaiškinimus. Visgi šis magistrinis darbas buvo skirtas konkrečiau ir kiek nuodugniau atsižvelgti į Serbijos kaip mažo tarptautinio veikėjo motyvus formuojant savo užsienio politiką. Tad, pakeičiant tradiciškai naudojamas klasikines tarptautinių santykių teorijas, pasirinkta nagrinėti

²⁰⁶ Ten pat, p. 14-15

²⁰⁷ BCSP, 2017

Serbijos užsienio politikos pasirinkimus remiantis mažųjų valstybių studijoms būdinga „pastogės“ (*shelter*) teorija.

Šiame darbe nagrinėti Serbijos užsienio politikos atvejį pasirinkta „pastogės“ (*shelter*) teorija, kadangi klasikinės tarptautinių santykių teorijos nevisuomet gali tiksliausiai apibūdinti mažųjų valstybių užsienio politikos veikimą. Atsižvelgiant į tai, kad mažas dydis sukelia būdingų trūkumų ekonomikos, politikos ir viešojo administravimo srityse, „pastogės“ teorinė perspektyva yra labiausiai pajėgi paaiškinti Serbijos užsienio politikos pasirinkimus tarp didžiųjų tarptautinės politikos veikėjų – ES ir Kinijos.

Siekiant įgyvendinti šio magistrinio darbo tikslą – nustatyti Serbijos pasirinktos užsienio politikos krypties motyvus buvo naudojamas atvejo analizės metodas. Šiam tikslui pasiekti pasitelkiamas „pastogės“ teorinis modelis, išskiriantis mažųjų valstybių norą užsienio politikoje siekti ekonominės, politinės ir visuomeninės „pastogės“ iš didesnių valstybių ar tarptautinių organizacijų. Todėl siekiant išsiaiškinti Serbijos pasirinkimo užsienio politikoje laviruoti tarp ES ir Kinijos priežastis, pasitelkiami pastarieji teorinio modelio aspektai. Šie operacionalizuojami kaip Serbijos ekonominių santykių su ES ir Kinija ypatumai, derybų dėl Kosovo statuso procesas ir šių veikėjų vertinimas Serbijos visuomenėje. Aiškinantis šių veiksmų įtaką empirinėje dalyje atlikta analizė parodė, kad ekonominių santykių ypatumai turėjo mažiausią reikšmę Serbijos užsienio politikos pasirinkimui. Todėl pirmoji hipotezė nepasitvirtino. Diplomatinės „pastogės“ ir platesnių derybinių galimybių siekis dėl Kosovo statuso buvo bene svarbiausias faktorius Balkanų valstybės sprendimui laviruoti šioje srityje, o tai patvirtino antrąją hipotezę. Tuo tarpu trečioji hipotezė pasitvirtino tik dalinai, nes Serbijos siekis užsitikrinti visuomeninę paramą tiek iš ES, tiek iš Kinijos, atsižvelgiant į visuomenės požiūrį nors ir buvo svarbus veiksnys, tačiau tam tikros vidaus politikos aplinkybės neleido tvirtai teigti, kad tai koregavo jos užsienio politikos kryptį.

Gauti rezultatai ištyrus Serbijos ekonominių santykių su ES ir Kinija ypatumus (bendra veikla ekonominiuose formatuose, tarpusavio prekyba ir bendradarbiavimas investicijų sektoriuje) parodė, kad santykiai tiek su ES, tiek su Kinija ekonominėje sferoje sunkiai paaiškina Serbijos sprendimą laviruoti tarp šių veikėjų. Nors Serbijos dalyvavimas BRI ir Berlyno proceso formatuose ir suteikia jai nemažai ekonominės naudos, tačiau negarantuoja jai sklandaus ekonominio augimo. Kadangi ryšiai BRI platformoje labiau reprezentuoja Kinijos įtakos plėtimą regione be stabilių finansinių garantijų, o Berlyno proceso iniciatyva labiau orientuojasi į

ekonominio pasirengimo planą be garantuotų narystės perspektyvų. Todėl laviravimas tarp šių dviejų bendradarbiavimo modelių neatrodo ekonomiškai efektyviausias. Tuo tarpu prekyba su ES, lyginant su Kinija, yra daug įvairiapusiškesnė ir teikianti abipusę ekonominę naudą, todėl tai irgi nepaaiškina Serbijos sprendimo laviruoti ir galutinai nesuartėti su ES. Bendradarbiavimas investiciniame sektoriuje su ES Serbijai taip pat atrodo daug tvaresnis variantas, kadangi Kinijos investicijos, skirtingai nuo ES, skatina įsiskolinimą. Tad, Serbijos laviravimas tarp šių veikėjų ekonominėje sferoje verčiau paaiškinamas pragmatiškais Serbijos elito interesais. Taip jie siekia ekonominės paramos trumpuoju laikotarpiu, manipuluodami ekonominio bendradarbiavimo būtinybe ne vien su ES, tačiau ir su Kinija. **Taigi, Serbijos neįsipareigojimas nei vienai iš didžiųjų galių siekiant platesnės ekonominės „pastogės“ kaip validus motyvas nepasiteisino.**

Tuo tarpu Kosovo statuso klausimo svarba Serbijos užsienio politikos sprendimui buvo daug ženklesnė. Dėl ES reikalavimų išspręsti ginčus su Kosovu siekiant narystės sąjungoje, suartėjimas su Kinija diplomatinėje srityje tapo itin reikšmingas faktorius užsienio politikoje. Serbijos laviravimo politika šioje srityje taip pat padėjo pasiekti ir sėkmingesnių rezultatų tarptautiniu mastu. Išnaudodama Kosovo ginčo sprendimo svarbą ji sugebėjo išsiderėti palankesnes sąlygas tiek iš Kosovo, tiek iš pačios ES. Be to, augantis ES susirūpinimas dėl Kinijos įtakos ir taikos plano regione siekis dar labiau sustiprino Serbijos derybinį svertą šiame dialoge. **Tad pastarasis veiksnys labiausiai paaiškino Serbijos pasirinkimą balansuoti santykiuose su ES ir Kinija.**

Galiausiai, vyraujantis požiūris į ES ir Kiniją Serbijos visuomenėje irgi sąlyginai buvo svarbus veiksnys užsienio politikos strategijoje. Todėl tai patvirtino trečiąją hipotezę tik iš dalies. Palaikymo ES ir Kinijai rodikliai Serbijoje parodė ganėtinai išsiskiriančias nuomones šiuo klausimu. Tai lėmė Serbijos valdančiojo elito reakciją formuojant užsienio politikos prioritetus. Atsižvelgiant į vis dar pakankamai didelį visuomenės palaikymą integracijai į ES, parama iš sąjungos išliko aktuali. Visgi augantis palaikymas Kinijai tapo labiau susijęs su valdžios vykdomomis priemonėmis, orientuotomis į teigiamą jos įvaizdžio kūrimą. **Todėl Serbijos sprendimas laviruoti užsienio politikoje tarp ES ir Kinijos labiau siejamas su režimo vykdoma vidaus politikos ir propagandos strategija, o ne realiais šių veikėjų vertinimais visuomenėje.**

Kaip ir dauguma mokslinių darbų, šis magistrinis darbas pasižymi ir tam tikru ribotumu. Dėl ribotos šio darbo apimties nebuvo galimybės išsiplėsti nagrinėjant šio atvejo reikšmę „pastogės“ teorijos argumentacijai. Papildomas tyrimo laukas siekiant paaiškinti kaip reikėtų koreguoti šią teoriją, atsižvelgiant į Serbijos patirtį, būtų kiek labiau praplėtes mažųjų valstybių studijų teorines diskusijas. Taip pat, šiame darbe operacionalizuoti teoriniai aspektai sąlygojo ir tam tikrą trūkumą – nors ekonominės, politinės ir visuomeninės „pastogės“ siekis ir apėmė daugumą Serbijos užsienio politikai svarbių sričių, tačiau dėl ribotos darbo apimties kiek mažiau atsižvelgta į vidaus politikos mechanizmų įtaką nagrinėtam atvejui. Darbe analizuoti aspektai nors ir persidengė su vidaus politikos realijomis, tačiau nuodugnesnė šio veiksnio įtaka būtų leidusi pažvelgti į vykdomos užsienio politikos procesą kiek kitu kampu. Todėl tai galėtų būti kiti nagrinėtini atvejai tolimesniems tyrimams.

Šio atvejo analizė, remiantis „pastogės“ teorija, išskiria šiais laikais vis dažniau naudojamą teorinį modelį, tiriant valstybių veikimą sudėtingoje tarptautinėje politikoje. Šis tyrimas paliečia ir augančios geopolitinės įtakos tarp ES ir Kinijos tematiką. Todėl šiame darbe atlikta analizė pateikia naudingų įžvalgų apie kylančios pasaulio galios – Kinijos – įtaką Vakarų Balkanų regiono šalims ir jų požiūriui į Azijos valstybės siūlomą bendradarbiavimo modelį. Šis Serbijos užsienio politikos strategijos nagrinėjimas šiame kontekste prisideda ir prie akademinų pozicijų plėtros, aiškinant didžiųjų tarptautinių veikėjų konkuravimo politiką. Darbo analizė tikėtina parodo, kad geopolitinės aplinkos pokyčiai gali sąlygoti tvirtesnę mažųjų valstybių reikšmę tarptautinėje politikoje ir jų kaip strateginio partnerio iškilimo galimybę. Šiuo atveju atlikus analizę pastebėtas tendencingumas, kad Serbijos tarptautinių rezultatų sėkmė ir variacijos užsienio politikoje galimybės daug priklauso nuo konkuruojančių pusių (ES ir Kinijos) geopolitinio dėmesio regionui. Todėl tolimesniuose tyrimuose nagrinėjant kitų regiono šalių sąveika su šiais veikėjais per minėtą teorinę prizmę būtų galima aiškiau apibūdinti jų reikšmę globaliu mastu.

Literatūros sąrašas :

1. Balkan Insight, “Vucic Defends Serb Official Expelled From Kosovo”, 2018m. kovo 26d., <https://balkaninsight.com/2018/03/26/serbian-president-denies-state-official-violated-agreement-03-26-2018/>
2. *Belgrade Centre for Security Policy (BCSP)*,. Public Opinion on the Security of Serbia and Dialogue with Pristina, 2017 m. vasario 14d, <http://www.bezbednost.org/All-publications/6464/Public-Opinion-on-the-Security-of-Serbia-and.shtml>
3. Bjelos Maja, Vuksanovi Vuk, Steric Luka, “Many Faces of Serbian Foreign Policy”, Public Opinion and Geopolitical Balancing, *BCSP*, 2020, p. 2-6
4. Bastian Jens, “Southeast Europe in Current Chinese Foreign Economic Policy,” *Südosteuropa Mitteilungen* 60, no. 3, 2020, p. 13-28
5. Beeker Bo, Serbia’s Delicate Balancing Act : a Case study of Serbia’s Foreign Policy, *Chapel Hill*, 2022, p. 20-21
6. Bieber Florian Bieber, Serbia’s Staged Balancing Act, *Georgetown Journal of International Affairs*, 2023m., rugpjūčio 7d., <https://gjia.georgetown.edu/2023/08/07/serbias-staged-balancing-act/>
7. Bitzenis A. P., Žugić P. V., FDI motives in the Serbian manufacturing sector. *Journal of East-West Business*, 20(1), 2014, pp.1-24
8. China and Serbia Sign Free Trade Agreement: Bilateral Trade and Investment Outlook, *China Briefing*, spalio 31d. 2023m., <https://www.china-briefing.com/news/china-and-serbia-sign-free-trade-agreement-bilateral-trade-and-investment-outlook/>
9. Conley A. Heather, “Becoming a Chinese Client State, The Case of Serbia,” *CSIS Report*, 2020, p. 8-9
10. Čačić D., Serbia’s emergence as China’s new strategic hub. *Euractiv Bulgaria*, 2021 m. rugpjūčio 19d., <https://www.euractiv.com/section/enlargement/opinion/serbias-emergence-as-chinas-new-strategic-hub/>
11. Danas online, Vučić: Serbia China’s best friend in Europe, *Danas*, 2020m. lapkričio 7d., <https://www.danas.rs/politika/vucicrsbija-najbolji-prijatelj-kine-u-evropi/>
12. Dimitrijević Duško, Serbia-China Comprehensive Strategic Partnership — the Foreign Policy Paradigm of the “New Silk Road”, *Institute of International Politics and Economics, Republic of Serbia*, 2019, p. 94-95

13. Dimitrijević Duško, The relations of Serbia and the People's Republic of China at the beginning of the 21st century, *International Problems*, 2018 *Volume 70, Issue 1*, p. 56
14. Dordević Vladimir, Turcsanyi Q. Richard, Vucković Vladimir, Beyond the EU as the 'Only Game in Town': the Europeanisation of the Western Balkans and the role of China, *Eastern Journal of European Studies*, *Volume 12, Issue 2*, 2021, p. 33-36
15. Duman Çağdaş, The Importance of Open Balkan Initiative for Serbia, *Ankasam*, 2022 m. birželio 8d., <https://www.ankasam.org/the-importance-of-open-balkan-initiative-for-serbia/?lang=en>
16. Džananović Nedzma, Foreign Policies in the Western Balkans: Alignment with the EU Common Foreign and Security Policy, *Friedrich Ebert Stiftung*, 2020, p. 13-15
17. *EBRD*, China and South-Eastern Europe: Infrastructure, trade and investment links, *Occasional Paper*, 2016
18. Economides Spyros, Lindsay-Ker James, 'Pre-Accession Europeanization': The Case of Serbia and Kosovo. *Gender, Work And Organization*, 53, 2015, 1027–1044
19. Estrin, S. Uvalić M., FDI into Transition Economies: Are the Balkans Different? *Economics of Transition*, 22(2), 2014, p. 281-312
20. Elman Mirian Fendus., The foreign policies of small states: challenging neorealism in its own backyard, *British Journal of Political Science*, 25(2), 1995, p. 171-217
21. European Commission, "EU - Western Balkans. Boosting Connectivity," 2019 m. liepos 19d., <https://wbc-rti.info/object/document/19891>
22. 'First agreement of principles governing the normalisation of relations' between Kosovo and Serbia, 2013 m. balandžio 19d., http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/first_agreement_of_principles_governing_the_normalisation_of_relations_april_19_2013_brussels_en.pdf
23. Jia W. Chang H., The Chinese representative called on the international community to play a constructive role in promoting a proper settlement of the Kosovo issue, 2019m. vasario 10d., *People's Daily Online*, <http://world.people.com.cn/n1/2019/0210/c1002-30616276.html>
24. Holzner Mario, "Economic Development, Infrastructure Projects, Foreign Trade and Investment in the Western Balkans," in *Competing External Influences in South East*

- Europe – Implications for Regional Consolidation, *Vienna: Study Group Information*, 2019, p. 119-129
25. Huszka Beata, ‘Human Rights on the Losing end of EU Enlargement: The Case of Serbia’, *Journal of Common Market Studies*, 56: 2018, 352–367
 26. *IBM Global Location Trends 2020*
 27. Ingebritsen Christine., 1998, The Nordic states and European unity. *Ithaca, NY: Cornell University Press*, 1998
 28. International Republic Institute (IRI), *Survey of Serbian Public Opinion*, 2015, https://www.iri.org/wpcontent/uploads/legacy/iri.org/wysiwyg/serbia_november_2015_poll_public_release.pdf , p. 4-5
 29. Jureković Predrag, Serbia – China’s Preferred Partner in the Western Balkans, China’s Footprint in Strategic Spaces of the European Union. New Challenges for a Multi-dimensional EU-China Strategy, *Schriftenreihe der Landesverteidigungsakademie No. 11*, 2021, p. 132-137
 30. Kapetanovic Aleksandra, “The principle of four pillars in Serbia’s foreign policy. Analyzing Serbia’s balancing act - to what extent is it feasible?”, *University of Macedonia*, 2020, p. 7-8, p. 24-38, p. 53
 31. Katzenstein Peter J., Tamed Power: Germany in Europe, *Cornell University Press*, 1997
 32. Keohane Robert., Nye Joseph S., *Power and interdependence*, 4th edn. New York, NY: Longman, 2011
 33. Keohane Robert., Lilliputians’ dilemmas: small states in international politics. *International Organization*, 23(2), 1969, p. 291–310
 34. Kliem F., ‘Europe’s Global Gateway: Complementing or Competing With BRI?’, *The Diplomat*, 2021m. grudžio 7d., [Europe’s Global Gateway: Complementing or Competing With BRI? – The Diplomat](#)
 35. Kong H., Torn Land- Impressions of Kosovo Expedition, *People’s Daily*. 2014m. rugpjūčio 11d., <http://cpc.people.com.cn/n/2014/0811/c68742-25444201.html>
 36. Krstinovska Ana, China’s Role on the Kosovo Issue: Between an Inactive Past and Indistinct Future, *Research Gate*, p. 415-420
 37. Lake A. David., Hierarchy in international relations. *Ithaca, NY: Cornell University Press.*, 2001

38. Le Corre Philippe, Vuksanović Vuk, Serbia: China's Open Door to the Balkans, The Diplomat, 2019 m. sausio 1d., <https://carnegieendowment.org/2019/01/01/serbia-china-s-open-door-to-balkans-pub-78054>
39. Maglajlija Vedrana, Serbia and China: 'Steel Friendship' in the EU's backyard, *Centre for European Research*, 2021
40. Makocki M., 'China in the Balkans: The Battle of Principles', *Clingendael Spectator*, 2017, p. 71-72
41. Markovic Khaze Nina, Wang Xiwen, Is China's rising influence in the Western Balkans a threat to European integration?", *Journal of Contemporary European Studies*, 2020, p. 6-9, p. 234-250
42. Matias Barbara, Linking the KosovoSerbia Dialogue to the EU enlargement strategy - which accession prospects are at stake, *Group for Legal and Political Studies*, 2018, p. 11-18
43. Mearsheimer J. J., The tragedy of great power politics. *New York, NY: W. W. Norton*, 2001
44. Mearsheimer J. J., The gathering storm: China's challenge to US power in Asia. *The Chinese Journal of International Politics*, 3(4), 2010, p. 381-396
45. Milenković, I., Milenković D., Inward foreign direct investments to Serbia—investigating motives in the past and prospects for the future. *Review of Applied Socio-Economic Research*, 4(2), 2012, pp.158-165
46. Mitrović Dragana, The dynamics of the Republic of Serbia's cooperation with China via the Belt and Road Initiative and the "Sixteen plus One" platform, *Journal of Contemporary East Asia Studies*, p. 3-11
47. Morrell J., et al., 'Channelling the Tide: Protecting Democracies amid a Flood of Corrosive Capital', *Center for International Private Enterprise*, 2018, <https://www.cipe.org/resources/channeling-the-tide-protectingdemocracies-amid-a-flood-of-corrosive-capital/>
48. Morina Engjellushe, The politics of dialogue: How the EU can change the conversation in Kosovo and Serbia, European Council on Foreign Relations, 2023m. kovo 15d., <https://ecfr.eu/publication/the-politics-of-dialogue-how-the-eu-can-change-the-conversation-in-kosovo-and-serbia/>
49. *National Bank of Serbia*, <https://www.nbs.rs/internet/english/>

50. Nelaeva A. Galina, Semenov V. Andrey, EU-Russia Rivalry in the Balkans: Linkage, Leverage and Competition (The Case of Serbia), 2016, p. 56-69
51. New Europe, ‘Juncker in Western Balkans tour to discuss strategy for the region’, 2018 m. vasaraio 25d., , <https://www.neweurope.eu/article/juncker-in-western-balkans-tour-to-discuss-strategy-for-the-region/>
52. Nye Joseph S., Soft power. *Foreign Policy*, 80, 1990, p. 153-171
53. Ozturk T., Serbia seeks help from China on Kosovo issue. *Anadolu Agency*, 2018m. lapkričio 23d., <https://www.aa.com.tr/en/politics/serbia-seeks-help-from-china-on-kosovo-issue/1319537>
54. Patalakh Artem, Emotions and Identity as Foreign Policy Determinants: Serbian Approach to Relations with Russia, *Fudan University and Springer Nature Singapore Pte Ltd*, 2018, p. 4-21
55. Pavličević Dragan, ‘China Threat’ and ‘China Opportunity’: Politics of Dreams and Fears in China-Central and Eastern European Relations, *Journal of Contemporary China*, 2018, p. 691-701
56. Popovič Milica, Elections in Serbia 2023 : One Month Later, *Jackques Delors Institute*, 2024m. sausio 18d., <https://institutdelors.eu/en/publications/elections-in-serbia-2023-one-month-later/>
57. Prelec Tena, ‘Our brothers’, ‘our saviours’: The importance of Chinese investment for the Serbian government’s narrative of economic rebound, *Western Balkans at the Crossroads: Analytical Study*, 2020, p. 10-14
58. Prelec Tena, Emini Donika, Is a breakthrough in Serbia-Kosovo negotiations finally possible?, Pub Affairs Bruxelles, *Euopp – LSE blog*, 2023m. vasario 7d., <https://www.pubaffairsbruxelles.eu/opinion-analysis/is-a-breakthrough-in-serbia-kosovo-negotiations-finally-possible/>
59. Public Opinion Poll, 2019m. gruodis, European Orientation of Serbian citizens, *Republic of Serbia Ministry of European Integration*
60. Radeljić Branislav, The inefficiency of EU leverage in Serbia during the Russo-Ukrainian war, *Southeast European and Black Sea Studies*, 2023
61. Relaunching the Kosovo-Serbia Dialogue, *Europe Report N°262*, 2021m. sausio 25d., p. 7-8 https://icg-prod.s3.amazonaws.com/262-kosovo-serbia-dialogue_0.pdf

62. Rotella Saverio, Could growing Chinese relations undermine EU influence in Serbia?, European Student Think Tank, 2023, <https://esthinktank.com/2023/02/15/could-growing-chinese-relations-undermine-eu-influence-in-serbia/>
63. Ruge Majda, Serbia's 5G deal with Washington: The art of muddling through, *European Council of Foreign Relations*, 2020m. rugsėjo 22d., https://ecfr.eu/article/commentary_serbias_5g_deal_with_washington_the_art_of_muddling_through/
64. Ruge Majda, Oertel Janka, Serbia's coronavirus diplomacy unmasked, *European Council on Foreign Relations*, 2020m. kovo 26d., https://ecfr.eu/article/commentary_serbias_coronavirus_diplomacy_unmasked/
65. Sain Željko, Serbia at the International "Belt and Road" Forum, a bridge between Europe and Asia, *Kosovo Online*, 2023 m. spalio 20d., <https://www.kosovo-online.com/en/news/personal-opinion/serbia-international-belt-and-road-forum-bridge-between-europe-and-asia-20-10>
66. Serbia's cooperation with China, the European Union, Russia and the United States of America, *Directorate-General for External Policies, Policy Department*, 2017, p. 19-32
67. Serbian European Integration Office (SEIO), *Public Opinion Poll*, 2016 https://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnenja/opinion_poll_june_17.pdf , p. 5-6
68. Serbia external relations briefing: Berlin Process vs. Open Balkan Initiative: (EU)compatible or not, *Weekly Briefing, Vol. 67. No. 4*, 2023, p. 1-10
69. Serbian National Strategy for the Accession of SCG (Serbia and Montenegro) to the EU, Ministry of European Integration – Government of the Republic of Serbia, <https://www.mei.gov.rs/eng/documents/national-documents/serbian-national-strategy-for-the-accession-of-scg-to-the-eu>
70. Serbs overwhelmingly support EU reforms, less keen on membership, *Bne Intellinews*, Republic of Serbia Ministry of European Integration, 2023m. sausio 28d., <https://www.intellinews.com/serbs-overwhelmingly-support-eu-reforms-less-keen-onmembership-268244/>
71. Shichor Y., China's Voting Behavior in the UN Security Council. China Brief Volume 6 Issue 18. *Washington DC: The Jamestown Foundation*, 2006,

https://jamestown.org/program/chinas-voting-behavior-in-the-un-security-council-3/?_cf_chl_f_tk=FCM8RB0zMNrK_Ct0KBCSrAQFLIZpbfGm8ud345JuQh0-1642252824-0-gaNycGzNCL0

72. Snyder J., *Myths of Empire: Domestic politics and international ambition*. Ithaca, NY: *Cornell University Press*, 1991
73. Spalović D., Ten countries are ready to withdraw the recognition of Kosovo, *Politika*, 2021m. rugpjūčio 2d., https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2021&mm=08&dd=02&nav_id=111410
74. Stanzel A. ir kt., China's investment in influence: the future of 16+1 cooperation. *European Council on Foreign Relations (ECFR) China Analysis*, 2016
75. Szpala Marta, "Hostages to dialogue. The process of normalising Serbian-Kosovar relations", *Centre for Eastern Studies*, 2016, p. 1-5
76. Teokarević J., Serbia: Perspectives on Eurasian integration, *European Council on Foreign Relations on-line essay*, 2016, http://www.ecfr.eu/article/essay_eurasian_integration_serbia
77. "The European Union Announces 93 Million Euros to Serbia to Fight Coronavirus", *The Delegation of the European Union to the Republic of Serbia*, 2020m. kovo 26d., <http://europa.rs/the-european-union-announces-93-million-euros-to-serbia-to-fight-coronavirus/?lang=en>
78. Thorhallsson Baldur, Studying small states: A review, *Small States & Territories, Vol. 1, No. 1*, 2018, p. 26-28
79. Thorhallsson Baldur, Steinsson Sverrir, 'Small States and the New Security Environment', *Policy brief no. 1, University of Iceland*, 2018
80. TNS Medium Gallup, 2015. Attitudes of Serbian citizens towards EU integrations: *Public opinion poll*, 2015, <https://europa.rs/files/02.12.%20istrazivanje%20pp%20e.pdf>, p. 4-6
81. United Nations Security Council Resolution 1244. 1999m. birželio 10d., https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/old_dnn/Res1244ENG.pdf
82. Vital D., *The inequality of states: a study of the small power in international relations*. Oxford: *Clarendon Press*, 1967

83. Vladislavljev Stefan, Why Serbia Refuses to Stick to the EU's Line on China, *Articles EU Serbia*, spalio 19d., 2023m., <https://chinaobservers.eu/why-serbia-refuses-to-stick-to-the-eus-line-on-china/>
84. Vuksanović Vuk, 'In Serbia, the Chinese Trojan Horse Tactic Works – For Now', *CHOICE*, 2020m. liepos 23d., [In Serbia, the Chinese Trojan Horse Tactic Works – For Now – chinaobservers](https://chinaobservers.eu/in-serbia-the-chinese-trojan-horse-tactic-works-for-now/)
85. Vuksanovic Vuk, In Serbia, the Chinese Trojan Horse Tactic Works – For Now, *China Observers in Central and Eastern Europe (CHOICE)*, 2020m. liepos 23, <https://chinaobservers.eu/in-serbia-the-chinese-trojan-horse-tactic-works-for-now/>
86. Vuksanovic Vuk, The Unexpected Regional Player in the Balkans: China, *War on the Rock*, 2017 m. lapkričio 29d., <https://warontherocks.com/2017/11/unexpected-regional-player-balkans-china/>
87. Vuksanovic Vuk, Light Touch, Tight Grip: China's Influence and the Corrosion of Serbian Democracy, *War on the Rock*, 2019m. rugsėjo 24d.
88. Vuksanovic Vuk, China Has Its Eyes on Serbia, *Foreign Policy*, 2020m. balandžio 8d., <https://foreignpolicy.com/2020/04/08/china-serbia-aleksander-vucic-xi-jinping-coronavirus/>
89. Vuksanovic Vuk, China and “Mask Diplomacy” in the Balkans, *Istituto per gli Studi di Politica Internazionale (ISPI)*, 2020m. balandžio 30d., <https://www.ispionline.it/en/publication/china-and-mask-diplomacy-balkans-25898>
90. Vuksanovic Vuk, Belgrade is embracing China as it ditches its Russian alliance, *Reaction*, 2020m. liepos 10d., <https://reaction.life/belgrade-is-embracing-china-as-it-ditches-its-russian-alliance/>
91. Vuksanovic Vuk, In Serbia, China's Digital Silk Road Might Be in Trouble Very Soon, *The Diplomat*, 2020m. rugsėjo 23d., <https://thediplomat.com/2020/09/in-serbia-chinas-digital-silk-road-might-be-in-trouble-very-soon/>
92. Walt S. M., *The origins of alliances*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1987
93. Waltz N. Kenneth, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, 1979, p. 122-127
94. Wendt A., Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International Organisation*, 46(2), 1992, p. 391-425.

95. Wivel A., From Peacemaker to Warmonger? Explaining Denmark's Great Power Politics. *Swiss Political Science Review*, 19(3), 2013, p. 298-321
96. Xhymshiti Vudi, "Balancing Act at the Balkan Crossroads: President Vucic's Quest for Serbian Prosperity Amidst Democratic and Regional Challenges", *The Frontliner*, 2023m. gruodžio 16d., <https://www.thefrontliner.uk/p/balancing-act-at-the-balkan-crossroads>
97. Zawadewicz Bogdan, Closer to the West? Serbia's foreign policy after the Russian invasion of Ukraine, *Centre for Eastern Studies*, 2023, p. 2-8
98. Zhang J., Chinese Foreign Assistance, Explained. *Brookings Institution 'Order from Chaos' blog*, 2016 m. liepos 19d., <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2016/07/19/chinese-foreign-assistance-explained/>
99. Zubaľová Ľubica, The European Union and China Trade presence in Serbia, *Journal of Liberty and International Affairs*, Volume 9, Nr. 3, 2023, p. 347-349
100. Zweers Wouter ir kiti, China and the EU in the Western Balkans, A zero-sum game?, *Clingendael Report*, 2020, p. 39-42
101. Žuvela M., 'Balkan push for new coal-fired plants raises environmental concerns', *CNBC*, 2017m. sausio 23d., <http://www.cnbc.com/2017/01/23/reuters-america-balkan-push-for-new-coal-fired-plants-raisesenvironmental-concerns.html>

Summary

This master's thesis - Serbia between two competing powers: what explains the decision of a small Balkan state to maneuver between the EU and China in foreign policy? - examines Serbia's motives for choosing the respective foreign policy towards these actors. The purpose of this work is to find out which factors in various fields explain Serbia's balancing in these relations the most.

The first chapter discusses the theoretical background. First, it presents how the main theories of international relations (realism, liberalism and constructivism) explain foreign relations of small states, distinguishing the main arguments of these theories. Then, one of the theoretical parts of the studies of small states - the "shelter" theory - is taken into account, showing its advantages compared to classical theories of international relations. The three most important arguments of this theory are described: the pursuit of economic, political and social "shelter" - as the main motives of foreign policy. The latter theoretical aspects are operationalized by formulating the hypotheses used for the research.

Second, it defines how different aspects of this theory are applied to the analysis of this work and how the obtained results are evaluated.

In the empirical analysis section, the case of Serbian foreign policy is analyzed in the economic, political and social spheres within the period of 2009-2024. Serbia's economic relations with the EU and China are examined through the indicators of mutual trade, investment, cooperation in economic formats and evaluation of economic results in the public sphere. This analysis shows that mutual trade, cooperation in the investment sector and economic formats have little impact on Serbia's foreign policy choices. This is evidenced by the low economic benefits for Serbia in the long term within these areas in relations with China compared to the EU. However, in this field, the narrative of economic achievements in cooperation with China is gaining more importance in the public sphere. The pursuit of diplomatic support from China and the negotiation process with the EU of Kosovo status had the greatest impact for Serbia's decision. This was seen in light of China's active support in the international arena and various concessions from the EU in the Kosovo negotiations. Meanwhile, the divided attitude of the Serbian public towards China and the EU adjusted the attitude of the Balkan state's elite towards foreign policy and led to internal changes focused on the pursuit of a policy of maneuvering.

This analysis extends the academic debate about the importance of small states in international relations and their significance in the competitive politics of major international actors. The study also draws attention to the limitations of other classical theories (realism, liberalism, constructivism) in explaining the foreign policy of small states. Instead, it provides a broader theoretical model for further research examining the possibilities for small states to perform well at the international level in the face of growing geopolitical competition.